

13de Oplag.

ERICH ERICHSEN

DEN TAVSE DANSKER

EN BOG OM DEM, DER GJORDE DERES PLIGT

H. HAGERUP'S FORLAG · KØBENHAVN

DEN TAVSE DANSKER

I dybeste Ærbødighed og Beundring for det gamle danske Land, hvor min Faders og mine Fædres Vugge stod.

ERICH ERICHSEN

DEN TAVSE DANSKER

EN BOG OM DEM, DER GJORDE DERES PLIGT

TRETTENDE OPLAG

13

H. HAGERUP'S FORLAG · KØBENHAVN
1916

KROHNS BOGTRYKKERI

Der er af nogle blevet sagt om denne Bog, at den ikke er Virkelighed, men Digt.

Maa jeg i den Anledning oplyse mine Læsere om, at det, der i Bogen er skildret, er holdt saa nøje op ad de faktiske Tildragelser og Kendsgerninger som det — under Iagttagelse af den yderste Omhu — har været mig muligt at gengive og genfortælle disse paa Grundlag af min Hjemmelsmands nøgterne, men gribende Udtalelser.

***Bogen er ikke Digt,** men Krigens og Forholdenes ubønhørlige og forfærdende Virkelighed. Og jeg har skrevet den under Indflydelse af gammel Slægtsaand, gennem mange Led paa Faders og Fædrenes Side knyttet til gode sønderjydske Navne, og i dybeste Ærbødighed og Beundring for de danske Hjem paa den anden Side Grænsepælene.*

August 1916.

Erich Erichsen.

I.

Jeg lærte ham at kende som Dreng. Som en fire Aars Purk med solbleget Haar og blanke Øjne. Et Barn af Markerne og Mulden, af Stalden og Laden.

Vi sad den Gang i en Grøftekant med Sommerens glade Sol over os og vilde Rosers Duft fra Hegnet. Jeg skulde fortælle ham Historier. Men det skulde kun være om gæve Riddere i gylden Rustning og med gode, blanke Sværd. De skulde alle sammen dræbe de onde Drager og befri den skønne Prinsesse. Ellers var der hverken noget ved dem eller ved Historierne.

Og saalænge jeg fortalte, sad han og saa paa mig med varme og stirrende Øjne, mens hans lille bløde og vege Barnemund var som et stort og ivrigt Spørgsmaalstegn.

Jeg saa ham senere i Juli Maaned i Krigens første Aar.

Han var den Gang en glad og frejdig Mand paa fire og tyve. Rank og stærk. Tung af Lemmer og fast i Skridtene. Han gik med den Sikkerhed og Ro over alle Bevægelser, som de har, der er vant til at gaa paa egen Jord.

Hans Ansigt var brunet af Sol og hærdet af Vind og alskens Vejr. Hans Blik fra de blaagraa Øjne var aabent og frit som deres, der er vant til at se langt og skælne skarpt.

Hans Stemme sang saa blødt og varmt paa det Maal, der var hans Barndoms og Ungdoms.

Hans Fædrenegaard laa paa en af de brede Banker ved Fjorden. Her var han født, og hans Far og Farfar

og Fædrene før dem, saa langt Slægten kunde følges tilbage.

Han var af den gode, sunde Bondeæt, der har suget Næring af Mulden, og for hvem hver en Fodsbred Jord, hver en Tue, er som en Helligdom, der fylder Sindet med Fryd og Hjærtet med Kærlighed.

Hans Blik havde suget Agrenes Grønne og Fjordens Blaa, Kornets gyldne Blankhed og de hvide Kirketaarnes Lysen, baade naar Solen steg og naar den gik i Banker.

Hans Sind havde drukket af Troskabens rene Kilde, og bag Plov eller med Le, i Lade og Lo, havde han lært at nynne *det*, hans Far og hans Farfar aldrig glemte i deres Hjærter, fordi det var det største i deres Liv og af deres Haab ....

Da jeg saa ham laa han paa en Hedebanke i Sommersol og stirrede op mod de drivende Skyer, der gik mod Syd.

Han havde fortalt mig om Gaarden derhjemme paa Bankerne ved Fjorden og om hende, han holdt af, og som var fra den samme Egn som han, af den samme Muld og de samme trofaste Slægter, der undertiden tav, men aldrig glemte.

Han fulgte Smaaskyernes ilsomme Fart hen over det blaa Hvælv. Han saa dem svinde dèr, hvor Synskredsen tog dem i sin Favn, og han gav dem en Hilsen med paa deres Vej til alt det, han havde kær: den gyldne Rug og de grønne Skove, den blaa Fjord og de hvide Kirketaarne. Og hende, der ejede hans unge, lykkelige Kærlighed.

Jeg husker ham den Dag, han rakte mig Haanden til Farvel for at rejse hjem til den Jord, han elskede, og som han skulde vogte og værne som Slægten før ham, naar den en Gang blev hans.

Han smilede mig i Møde med glade Øjne. Hans Stemme klang saa lys og fri, som raabte han Ordene ud over vide Agre. Han var saa ung og saa smuk, saa frejdig og

saa stærk. Han saa ud, som vilde han erobre en Verden, og som gik han Livet i Møde med sikre Skridt og glade Tanker, fordi han vidste, at Livet og han var gode Venner.

Han var det smukkeste Billede, jeg har set, paa den Ungdom, der baade vil og kan noget godt og noget stort. Der ejer Tro og Haab. Sundhed og Sandhed. Rankhed og Ærlighed.

Han var den groende, løfterige Fremtid. Den gærende Drue, der giver kostelig Vin med Kraft og Duft af mange gode Somres gyldne Sødme.

Jeg saa hans Ansigt endnu en sidste Gang, da Toget gled bort mellem de nære Banker. Jeg fik et sidste Blik fra to lyse, trofaste Øjne. Jeg fik et sidste Smil fra en stærk og viljefast Mund.

Jeg saa aldrig det Blik og det Smil siden.

Nu i denne Sommer sad han i min Stue.

Hans højre Frakkeærme hang tomt og var stukket ned i Lommen. Hans Krop var mager og slap, hans Bryst var fladt, hans Skuldre trætte. Han sad ludende og sammensunket som én, der nylig er kommet oven Senge efter et langt og svært Sygeleje, og hans Ansigt, der var præget af Sorger og Savn, saa ud som en gammel Mands.

Hans Haar var hvidt i Tindingerne, hans Hud var graa og gusten, og det saa ud, som var den med Vold trukket hen over skarpe Knogler. Der laa dybe Furer over hans Pande. Hans Mund var bleg og tynd og Trækket fra Næseroden og ned langs Mundvigene var langt og som to dybe Ar.

Men det underligste hos ham var de blaagraa Øjne, der før havde lyst saa klare og frimodige.

Nu laa de dybt under skarpe Øjenkamme, som var de med Vold trykket ind i Hulerne, og Blikket var paa samme Tid stirrende og fjernt.

Det havde aldrig noget fast Leje. Det var, som flyede

det stadig for et Syn, der fulgte med og som aldrig gav det Ro. Noget haardt og ondt og uafvendeligt, der gjorde ræd og fortvivlet.

En Gang imellem lukkede han Øjnene og strøg sig med den venstre Haand over Panden. Haanden var lang og tynd. Man saa alle dens Sener som spændte Strænge under Huden. Det saa ud, som laa de og dirrede og skjalv og ikke kunde falde til Hvile.

Han var blevet sendt hjem fra et Lasaret i Rhinegnene, hvor han havde ligget det meste af et Fjerdingaar pint af Saarfeber og Døden nær.

Nu skulde han videre til Norge for i Højfjældsluft at vinde sit Helbred tilbage, hvis det var muligt, og for at finde Lægedom for et sygt Sind, der sjældent gav ham Ro hverken Nat eller Dag ....

Vi havde siddet en Tid og talt om meget. Om hans Mor og hans Far, om hans Hjem og hans Kæreste, og om alt det dernede, der stod hans Hjærte nær.

Men om Krigen havde vi endnu ikke skiftet et Ord.

Jeg gik stadig udenom det Emne. Jeg syntes det maatte være ligesom at grave med smudsige Fingre i et Saar, der endnu væskede og blødte.

Der var hele Tiden noget fjernt over hans Tale. Det var øjensynligt, at hans Ord og hans Tanker den meste Tid gik hver sine Veje. At han saa noget helt andet for det fjerne, flakkende Blik, end det han talte om.

Saa havde der været Tavshed. Jeg vidste egentlig ikke mere at tale om. Og han sad med lukkede Øjne og pressede Haanden imod dem.

En Gang imellem saa det ud som skælvede det gennem hans Krop. Hans Nakke dukkedes, som ventede han et Hug bagfra — et Hug, som han vidste ubønhørligt maatte komme, men som han ikke kunde afværge.

Det dirrede omkring hans Mund og Folden fra Næseroden og nedefter blev stærkere og dybere.

Til sidst sagde han, mens hans Blik i et ilsomt Strejf søgte mit, men straks derefter igen fangedes ind af noget, der gjorde det flakkende og hviløst som i Forfærdelse:

— Det var Rædslernes Rædsel, du. I begriber det slet ikke, I, der lever trygt paa hjemlig Jord og tjener Guld paa andres Elendighed. I aner ikke, hvilken skrigende Jammer, hvilken bundløs Fortvivlelse, hvilken grufyldt Umenneskelighed vi har maattet opleve .... vi, der skulde slaas for det Land, der tog os med Magt ....

Jeg kunde tænke mig, at man kan lide, og lide alt, for det, der for én er skønt og helligt og evindeligt. Jeg kunde tænke mig, at man i saa Fald kunde se tilbage paa det, der mødte én af Gru og Forfærdelse, som stort og ophøjet, fordi det i sin Rod var viet og velsignet af noget dyrebart, noget umistelig kært .... noget, der var ud over Livet og Tiden .... noget, der havde Evighedens Haab og Længsler i sig ....

Jeg kunde tænke mig det.

Jeg kunde tænke mig mere endnu.

Jeg kunde tænke mig, at det kan fylde ens Sind med hellig Stolthed, alt det, man har øvet .... at hver Lidelsens Time, hver Forfærdelsens Minut, der er købt med Mord og Brand, kan staa for én som velsignet af Retfærdighedens og den evige Gengældelses skønne Ubønhørlighed.

Jeg kunde tænke mig det ....

Men naar det nu altsammen kun øves af *Pligt*. En kold, uafvendelig Pligt. Forstaar du saa, hvad det er for Lidelsers og Pinslers Skaaler, man maa tømme. Ikke just i selve Øjeblikket. For i selve Øjeblikket tænker man ikke. Da handler man kun. Der er intet menneskeligt tilbage hos én, naar man er midt i Tummelen ....

Man slaas for sit Liv. Man drives frem af Kræfter, man aldrig før har kendt og som man aldrig lærer at forstaa i al deres Forfærdelighed.

Det maa være blodhede Drifter, der har ligget og slum-

ret i éns Sind og som Tummelen og Tøjlesløsheden slipper løs med al Urkraftens graadige Lyst til at øde og dræbe.

Man kan le som i den herligste Glæde, hver Gang man ser et Legeme segne, et Øjenpar briste, eller Flammerne øde og æde, hvad menneskelig Snille og menneskelig Kunst har skabt i Fryd eller i Smerte.

Man kan raabe sin Glæde ud i vilde Skraal, mens éns Hjærte hamrer og éns Kinder brænder og banker som i den højeste Nydelses salige Fryd.

Jeg forstaaer det ikke. Men det *er* Herlighedernes Herlighed i selve Øjeblikket. Lykkens Grænseløshed. Drifternes kogende og koglende Udløsning i en Salighed, der svimler og beruser.

Men bagefter .... *bagefter.*

Jeg fandt aldrig Ord for Pinen og for Smerten. For Fortvivlelsen og for Skammen. Jeg syntes altid, jeg følte Trang til at skjule mig for mig selv, eller til at lyve mig væk fra det hele med en fræk Løgn ....

Eller til at falde paa Knæ og bede Vorherre saa mindeligt om Tilgivelse.

Jeg kunde aldrig se mine Kammerater lige i Øjnene. Jeg syntes altid, at de maatte kunne se ind i en skiden Sjæls skidne Dyb, og at de var bange for jeg skulde se det samme hos dem .... alle vi, der havde hjemme paa den samme kære Muld .... Alle vi, der gjorde vor *Pligt*, og dræbte dem, som aldrig har krænket det, der var *os* kært og dyrebart, eller det, der for *os* er det samme som Livet og Haabene og Fremtiden.

De kaldte mig altid den tavse Dansker, Kammeraterne og de overordnede, hvor jeg kom frem.

Den tavse Dansker. De havde Ret. Jeg *var* tavs.

Hvorledes kunde det vel altsammen gøre mig andet.

Gør Rædslerne i deres lammende Ubønhørlighed ikke altid tavs ....

Han tav lidt og lukkede atter Øjnene. Hans Kinder

havde faaet to røde, brændende Pletter, og der foer skælvende Trækninger hen over hans Ansigt. Hans Krop sank endnu mere sammen i Stolen.

Det saa ud som var alle hans Muskler slappede, og som ejede han ikke Kræfter til at rette det hugende Bryst.

Noget efter fortsatte han og hans Stemme grødede, som havde han ikke langt til Graaden:

— Jeg regner ikke *det* for noget ....

Han saa om mod det tomme Ærme med et ligegyldigt Blik.

— Mange vil oven i Købet kalde det billigt sluppet. Jeg selv finder det samme .... Men alle de Tanker, der ligger og gnaver i éns Sind baade tidligt og sent .... Man siger, at Angeren kan pine et Menneske til Vanvid .... Jeg tror, at de Tanker og de Minder, der baade Dag og Nat flænger i mig som gloende Tænger i levende Kød, er Hundredfold mere ubarmhjertige.

Jeg *kan* ikke slippe dem. Og de slipper ikke mig.

Jeg har mærket, at vi hører uløseligt sammen, lige fra det Øjeblik jeg vaagnede til Bevidsthed paa Lasarettet.

De møder mig i mine Drømme, gør mine Nætter til et Helvede og Mørket til en Afgrund af Rædsel.

Jeg kan ligge og pines til Dagen gryer uden at finde Hvile. Jeg kan stirre mod Dagens naadige Lys og dog aldrig finde Ro eller Fred.

De møder mig i Menneskers Smil og i glade Toner. De møder mig i Barnets Blik og i mine kæres varme Ord. De møder mig, hvor jeg saa end vender mit Øje hen.

Ligegyldigt, hvad jeg ser, eller hvad jeg hører. Der er altid en Bro derfra og til alt det, jeg har maattet være med til eller se paa.

En Kvinde i en Gadedør: Og jeg ser de Huse, jeg var med til at svide af, mens Kugler tog skyldfrie Liv, eller Ilden aad deres Legemer.

Et Barn, der græder: Og jeg ser smaa, uskyldige Væsener, hvis Liv gik til Grunde i Rædsler eller Kulde, eller hvis Tilværelse ebbede ud paa en Bajonetspids.

En Mand, der smiler: Og jeg ser et fortrukkent Ansigt, hadefuldt til det sidste, ondt og forbandende i Blikket, selv efter at Hjærtet forlængst er bristet ....

Du gode Gud, at vi blev skabt med saadanne Drifter. At vi skulde øde og dræbe og myrde, til vi ikke orkede mere, og tage Liv efter Liv, for at redde vort eget ....

Han knyttede Haanden ud i Luften, og mens hans Ansigt stivnede i gusten Bleghed, gentog han med en Stemme, der ligesom med Vold tvang sig Vej gennem hans Strube:

— Du godeste Gud, at vi blev skabt med saadanne Drifter, og at alle de Rædsler ogsaa skulde komme over mit Hoved. Jeg, der aldrig har villet nogen det ringeste ondt.

Du godeste Gud, at det blev min Pligt .... *min Pligt* .... at være saadan mod Mennesker, der aldrig har villet krænke det, *jeg* har kær .... aldrig har tænkt paa noget ondt mod det, hvor *mine* Haab og *mine* Længsler hører hjemme ....

Saa sank han sammen med Haanden presset mod Øjnene. Hans Ansigt fortrak sig som under blodige og brændende Syners Forfærdelse, og han stønnede tungt og fortvivlet.

II.

Han fortalte mig den Aften og de Aftener, der fulgte efter, snart i Ro og snart i Ophidselse, om alt det, der havde gjort hans Haar hvidt og slidt hans Krop. Og gjort ham til en gammel Mand, skønt han endnu ikke var fyldt de syvogtyve.

Som han fortalte det, saadan fortæller jeg det igen.

Ordene er mine. Men alt det, der ligger bag Ordene: Stemningerne og Tankerne, Haabene og Lidelserne, Sjælens Blusel og Sindets Forfærdelse, det er altsammen hans.

Jeg har hverken trukket fra eller lagt til. Thi det *kan* ikke mættes med mere Forfærdelse og Sorg, end det var. Og undertiden maatte jeg rejse mig og gaa min Vej, eller bede ham holde inde.

Det var saa langt, langt borte over al Forstand og Fornuft, det han havde levet og lidt, og der var tidt ikke Menneske at øjne bag noget af det ....

— Jeg kom hjem sidst i Juli 1914, fortalte han. Du husker, at jeg allerede den Gang, inden vi skiltes, var noget ængstelig for det, der *kunde* komme. Og da jeg traf mine Kære derhjemme, voksede min Ængstelse. Der var ganske vist ingen af os, der sagde noget, som kunde øge Ængstelsen. Men naar vi læste i Bladene om Spændingen, saa vi paa hinanden, og i vore Blikke laa i Virkeligheden alt det, vi ikke havde Mod til at give Udtryk i Ord ....

Jeg husker at min Kæreste og jeg, en Aften et Par Dage efter at jeg var kommet hjem, sad ude i Haven paa Bænken under den gamle Flagstang. Den, der stadig var blevet fornyet, men som ikke har baaret Flag i de sidste halvtreds Aar .... Kun staaet rede ....

Jeg husker, vi sad dèr og saa ned over de frodige Marker med Hegnenes duftende Krans og Fjordens lyse Blaanen.

Det var en Aften præget af den skønneste Fred. Luften laa lun og blid og var saa mild at aande. Man fik saadan en forunderlig Ro og Stilhed i Sindet, syntes jeg, ved at sidde dèr og lytte til Muldens sunde Aandedrag.

Der gled et sidste Solskær hen over Skovkronerne paa den anden Side Fjorden. Jeg sad og saa, hvorledes det

efterhaanden sluktes, mens Aftenskyerne borte i Vest laa og blundede med gyldne Rande, der efterhaanden sank bort i det skæreste rødt.

Pludselig tog min Kæreste mig heftigt og haardt i Haanden.

Jeg vendte mig om mod hende og smilede. Jeg troede hun mente, at jeg drømte for meget og talte for lidt.

Men da jeg saa hendes Ansigt, blev jeg bange og spurgte hende, om hun var syg. Hun var bleg og hendes Blik havde saadan et underligt, stift og fjernt Udtryk.

Da vore Øjne mødtes, sænkede hun Hovedet, og idet hun endnu en Gang trykkede min Haand fast og haardt i sin, sagde hun med en Stemme, der havde ondt ved at faa Lyd:

— Hvorfor siger vi det ikke rent ud til hinanden.

Jeg vendte mit Ansigt bort. Jeg forstod, som jeg havde forstaaet det i de sidste Dage, hvad det var, der pinte i hendes Sind. Men jeg syntes ikke, jeg kunde finde Ord.

Og *hvorfor* finde Ordene. Vi behøvede dem jo ikke.

Det, der er i alles Tanker, har jo ingen nødigt at sige.

Men saa gentog hun:

— Hvorfor siger vi det ikke rent ud til hinanden.

Jeg vendte mig om imod hende og tog hende om Livet. Samtidig lænede hun sit Hoved mod min Skulder. Jeg kunde mærke hendes Legeme skælve, og at hun græd.

Jeg sad tavs i nogen Tid. Derefter sagde jeg, idet jeg drog hende ind til mig og strøg hende over Kinden:

— Lad os haabe, at det driver over.

Og fordi jeg troede, at jeg kunde trøste hende med det, sagde jeg, og forsøgte samtidig at smile:

— Jeg er sikker paa, at det driver over. Du skal se, der er ingen, som tør vove det, naar det endelig gælder.

Hun saa paa mig. Hun sagde intet. Men jeg kunde se paa hendes Ansigt, at hun vidste, jeg sagde noget ganske andet, end det jeg mente.

Saa rejste hun sig langsomt og stod et Øjeblik og saa vist paa mig. Og derefter kastede hun sig om min Hals og knugede sig ind til mig. Og med sin Mund mod mit Øre smaajamrede hun:

— Jeg *vil* ikke miste dig .... jeg *vil* ikke miste dig ....

Jeg svarede intet. Jeg strøg min Haand hen over hendes Skulder og op over hendes Kind.

Jeg vidste jo godt, at det, jeg havde sagt for at trøste hende, netop var det, jeg ikke selv troede. Jeg tvivlede slet ikke om, at det vilde briste altsammen.

Jeg havde denne underlige Følelse i mit Sind, der er som Forudanelsens sikre og urokkelige Overbevisning. Jeg var fuldkommen paa det Rene med, at inden ret mange Dage, maaske inden ret mange Timer, var Ulykken over os alle, og at jeg snart skulde sige mit Hjem Farvel, sammen med adskillige andre Unge dèr fra Egnen. Maaske for bestandig ....

Jeg turde ikke tænke den Tanke til Bunds.

Saa rejste jeg mig langsomt, tog hende om Livet og kyssede hende. Hendes Læber var kolde, og jeg mærkede, hvorledes de bævede mod mine.

Derefter gik vi ned gennem Haven og ned over Markerne. Der løber en Sti langs de levende Hegn fra Gaarden og ned til Fjorden. Rugen stod gylden og tung af Fedme. Et Par Steder lyste Valmuer rødt og flammende. Hist og her skinnede Kornblomsternes himmelblaa Kroner paa ranglede Stængler, som stod de paa Tæerne for at komme til at kigge over de kærnefede Aks.

Vi gik med hinanden om Livet. Men vi var stadig tavse. Og der var ingen Lyde omkring os. Vi kunde høre hinandens stille, ængstelige Aandedrag. Kun en Græshoppe i Grøftekanten gned en Gang imellem sin spæde Fedel.

Nede ved Fjorden blev vi staaende og saa hen over den stille Flade. Vi kunde se en Skovdamper løbe ud

fra den modsatte Bred. Vi saa de to Lanterner som to store, skinnende Perler. Og vi kunde en enkelt Gang høre den tynde Lyd af fjerne Stemmer, af Latter og glad Tale.

Lidt efter gik vi tilbage igen. Stadig uden Ord.

Det var begyndt at skumre. Det disede blegt over de bakkede Agre, og der kom et langsomt og hviskende Aftenpust, der fik det til at sukke saa skælvende og angstfyldt gennem de tunge Aks ....

Jeg syntes, at aldrig havde denne Muld omkring mig været mig saa inderlig kær, som i det Øjeblik.

Jeg følte en Andagt, som gik jeg paa hellig Jord. Jeg nænnede næsten ikke at sætte min Fod mod Stiens Straa.

Det var mig altsammen saa usigelig dyrebart. Jeg kunde have lagt min Kind mod den lune Muld som mod en elsket Kvindes stærke Bryst og grædt min Kærlighed ud i Taarer, saa bange og saa hede som et Barns.

Vi fulgtes ad forbi mit Hjem og henad Landevejen til Kommuneforstanderens, hvor hun var i Huset.

Vi mødte en af Karlene fra den nærmeste Gaard. Han hilste Guds Fred, da han gik os forbi. Han var ellers altid saa snaksom og glad. Men den Aften gik han træt og hugende langs Grøftekanten, og hans Stemme lød ængstelig stille.

Min Kæreste saa paa mig. Der var noget blankt i hendes Blik. Hun havde ikke langt til Taarer. Men hun tav, mens hun lagde sin Arm endnu tungere i min.

Udenfor Havelaagen blev vi staaende med hinanden i Haanden. Vore Øjne mødtes og hun søgte at holde mit Blik fast.

Saa tog hun mig haardt om Halsen og med sin Kind mod min hviskede hun:

— Jeg *vil* ikke miste dig .... jeg *vil* ikke miste dig ....

Jeg klappede hende blidt paa Skulderen og pressede min Kind i et varmt Tryk mod hendes.

Men saa slap hun mig pludselig, knugede sine Hæn-

der mod Ansigtet og løb op gennem Haven og ind. Hun vendte sig ikke om. Heller ikke i Døren. Jeg saa blot en viftende Flig af hendes lette Sommerkjole, da Døren blev lukket i.

Jeg stod lidt stille og saa mig om. Skumringen var gledet over i Julinattens rene Blaanen, og alle Skygger var blide og milde.

Mit Blik søgte hen mod hendes Kammer. Jeg havde ventet, at Lyset skulde blive tændt derinde. Men der blev ved at være mørkt. Vinduet stod aabent og den stille Aftenvind legede med det kyske, hvide Gardin.

Saa vendte jeg mig om og gik hjemad. Jeg tænkte først paa at gaa ind. Men saa gik jeg ud i Haven.

Jeg véd ikke, hvordan det egentlig kom sig. Men mit Blik fulgte pludselig den nøgne Flagstang fra Foden og op til Knappens blanke Vindfløj, der pegede mod Nord ....

Jeg følte dens Tomhed som en Smerte. Den stod dèr som Symbolet paa noget baade gammelt og nyt, der i det Øjeblik rørte sig i mig. Noget, der rislede koldt gennem mit Sind, men som jeg ikke evner at give Udtryk i Ord.

Det var nærmest som den Følelse af hjælpeløs Forladthed, der kunde gribe os som Børn, naar vi var kommet saa langt bort, at vi ikke længere kunde se Hjemmet.

Derfra søgte mit Blik ned mod Fjorden og over mod Bankerne paa den anden Side. Agrenes Skifter og Skovens grønne gled bort i samme Blaanen. Hist og her blinkede et Lys frem. Det var som smaa Barneøjne, der glippede mod Natten, fortrøstningsfuldt og troskyldigt.

Og derefter gled mit Blik op mod den rene Julihimmel.

Jeg lod det følge den fra Synskreds og til Synskreds. Agtede paa, hvorledes Stjerne tændtes ved Stjerne. Lagde Mærke til, hvorledes deres Farve skiftede fra bleg Gyldenglans til næsten blussende rødt, og hvorledes deres Skin efterhaanden blev skarpere og skarpere, mens Hvælvet syntes mere og mere klart og dybt og uendeligt.

Jeg syntes det var saa fortrøstningsfuldt at se derop.

Alt dette forunderlige var jeg jo i Slægt med. Vi kom og svandt under den samme Vilje. Men samtidig fortalte det mig, hvor uendelig lidt jeg betød i alt dette store og uudgrundelige.

Saa gik jeg ind.

Der var tændt Lys i Dagligstuen. Men der var ikke rullet ned, og Vinduet ud mod Haven stod aabent. Blomsternes milde Dufte aandede derind. Roser og Hyld fra Hegnet.

Min Mor sad tilbagelænet i Sofakrogen. Hun var lige blevet færdig med Avisen. Den laa foran hende paa Bordet med Brillerne ovenpaa. Stængerne strittede i Vejret og blinkede.

Far sad henne ved Skrivebordet og dampede paa Piben. Han skrev. Jeg kunde høre ham trække Vejret tungt, som det var hans Vane, naar han fik Pennen i Haanden. Og hans Pibes stille Snorken knurrede gennem Stilheden.

Jeg gik hen og strøg Mor over Haaret. Hun greb min Haand og knugede den haardt.

— Du har været ude og spadsere med Marie. Hvad sagde hun ellers for godt.

Det kom stille, mens hun igen knugede min Haand i et ømt Tryk.

Jeg kunde mærke, at hendes Haand rystede.

— Hun sagde ikke noget videre, svarede jeg. Hun var bare ....

— Hun frygtede det værste .... Krigen .... Ikke sandt ....

Far vendte sig om fra Skrivebordet og hans Ord kom som gennem en smærtende Overvindelse. Og, mens han bøjede sit Hoved ned mod Brystet, fortsatte han stille: — Det gør vi jo allesammen .... skønt ingen siger det rent ud .... Vorherre være os naadig, hver og en ....

Det var første Gang, at Ordet: *Krigen* blev nævnt i mit Hjem i de Dage. Men det var, som blev der en pinende Tavshed brudt ved min Fars Ord. Det var, som kom vi med et hinanden nærmere og fandt den gamle, aabne og trofaste Fortrolighed igen.

Saa talte vi lidt om det. Men stille og med ængstelige Stemmer. Og Ordet Krigen blev ikke mere nævnt. Vi gik udenom det. Skrev det om i andre Vendinger.

Hvis det nu kommer, sagde vi .... eller hvis det nu bliver til Alvor .... eller hvis Ulykken skulde ske ....

Til sidst sagde Far, mens han strøg sig over Panden, der var furet af tunge Rynker:

— Lad os bede til Vorherre, at han vil vende det til det gode for os allesammen .... I vor Frelsers Navn ....

Hans Hoved sank med et hurtigt Sæt ned mod Brystet og Mor holdt sig for Øjnene. Hun kneb Munden haardt sammen som den, der vil være stærk, baade overfor Graaden og overfor de fortvivlede Ord, der piner for at faa Luft.

Der var saa stille i Stuen, at blot et Suk kunde have faaet os til at skælve.

Den næste Dag kom Mobiliseringen.

Jeg stod om Formiddagen udenfor Porten og ventede paa Postbudet.

Vejen laa badet i Sol. Skinnende hvid og stille. Spættet af de gamle Poplers vigende Skygger.

Jeg saa pludselig Marie komme løbende midt ad Vejen henne fra Kommuneforstanderens. Hun stumlede et Par Gange, og det saa ud, som skulde hun falde. Hun løb som den, der forfølges af noget ondt, og med Armene strakt frem som i Bøn eller Tryglen om Hjælp.

Hun stansede ikke, før hun naaede mig og havde slynget sine Arme om min Hals. Det peb i hendes Bryst,

hver Gang hun trak Vejret, og med en Stemme, der næppe kunde faa Lyd, jamrede hun:

— Nu kommer det .... Nu kommer det ....

Jeg søgte at fjerne hendes Arme fra min Hals. Jeg har aldrig yndet Følelsernes voldsomme Udslag. Men jeg lod hende beholde Taget, da jeg saa hendes Ansigt.

Jeg har aldrig set et Ansigt præget af saa hjælpeløs en Fortvivlelse som det. Jeg kendte det ikke igen. Øjnene var stive og døde som af Glas, Huden var gusten-graa og Trækkene forvredne til Styghed. Hun havde bidt sin Underlæbe til Blods. Der laa en Blodstribe ned over hendes Hage, og en Draabe var dryppet ned paa hendes Bryst ....

Desværre, hun havde Ret. Kort efter kom Mobiliseringsbudskabet. Uden ufornødent Ophold var det min Pligt at møde ved nærmeste Jernbanestation og med først afgaaende Tog at begive mig til min Garnison.

Det var Berlin.

Jeg mindes den sidste halve Times Tid, før jeg drog hjemmefra.

Der var Tavshed baade ude og inde. En voldelig, pinefuld Tavshed, der fik det til at skælve i Brystet og ligesom tømte éns Lunger ud.

Der havde været et Par Unge fra de nærmeste Gaarde for at spørge Nyt. Men ellers ingen. Gaardene ligger temmelig langt fra hinanden paa min Egn, og Folk holdt sig hjemme ved deres eget. Man undgik med Vilje hinanden i de Dage, for ikke at komme til at tale om det, der laa og pinte i alles Sind, men som man saa smertelig nødigt vilde tro.

Vi havde lige rejst os fra Bordet. Far havde bedt Bordbønnen som sædvanlig. Men Ordene kom famlende og næppe hørlige. Hans Amen lød som et Punktum for noget smukt, der var endt, og som en Bøn om at det, der skulde komme, ikke maatte give os altfor tunge Sorger.

Nu stod han henne ved sit Skrivebord med den ene Haand mod Bordets Plade. Jeg kunde se, hvorledes hans Haand rystede.

Mor sad henne i Sofaen med Hænderne foldede paa Bordpladen og saa frem for sig med et Blik, der stirrede paa mig som vilde hun for evigt fæstne mit Billede fast i sit Sind.

Men hendes Øjne havde ingen Taarer, og hendes Træk var som stivnet i Bleghed.

Jeg stod henne ved Vinduet. Jeg kunde høre Forkarlen trække den lille, lette Jagtvogn frem og Hestene stampe i Stenpikningen.

Min Far vendte sig om imod mig. Hans Ansigt var askegraat og hans Mund var sammenbidt. Han glippede med Øjnene og sagde derefter med en Stemme, der lød, som brast der nu og da noget i hans Strube:

— Ja, hvad der nu end hænder dig, min Dreng, saa husk, at det med fuld Ret kan kræves af dig, at du gør din *Pligt* til det yderste. Det skal ikke med Rette kunne siges om os her, at vi ikke vidste, hvad *Pligt* var.

— Jeg véd jo, hvor dit Hjærte har hjemme. Jeg véd ogsaa, at du aldrig kan gaa ind til det, du nu kaldes til, med hellig Begejstring. Men du kan gøre ét, og det maa vi alle gøre: Du kan gøre dig værdig til det Skudsmaal, at du handlede til det sidste, som Pligten bød dig, var end dit Hjærte koldt og din Hu andet Steds henne .... og at du viede dine Kræfter, og dit Liv maaske, i Redelighed og Ærlighed for det Land, du havde paataget dig at tjene ....

Pligten, min Dreng, den svigter den Mand aldrig, der har Agtelse for sig selv og sit Ord, og selv om det gør nok saa ondt .... Vi har selv kaldt paa den hos de andre, tidligt og sent, og uden at trættes .... De kendte den ikke .... nu skal de se, at i hvert Fald *vi* forstaar, hvad Pligt er og véd at handle derefter ....

Han havde lagt begge Hænder paa mine Skuldre og saa mig ind i Øjnene. Jeg saa paa ham igen, roligt og fast.

Jeg kunde mærke, det sved under mine Øjenlaag. Men jeg holdt mig rolig og stærk.

Jeg vilde ikke være den, som Graaden først tog.

Saa kyssede han mig paa Panden. Jeg følte det som en hellig Indvielse. Jeg mærkede hans Læber bæve.

Derefter slap han mig, vendte sig om mod Vinduet og saa ud.

Jeg kunde se paa hans Ryg, at han hulkede tungt og fortvivlet.

Lidt efter gik jeg hen og tog min Mor om Halsen. Hun sad tavs og ganske stille, som var hun lammet paa sin Krop. Hendes Hænder laa endnu foldede paa Bordet, og hendes Blik fulgte min Far.

Ogsaa den Gang jeg bøjede mig over hende, kyssede hende og hviskede:

— Farvel, lille Mor, og paa lykkeligt Gensyn snart, havde hun siddet tavs og uden at røre sig.

Jeg strøg hende over Haaret og klappede hendes Hænder. Men saa faldt hun pludselig sammen. Hendes Hoved sank ned mod Bordet, og det kom som gennem bristende Skrig:

— Min Søn .. min Dreng .. min eneste .. min eneste ..

Min Far sprang til og bøjede sig over hende, mens han blev ved at hviske:

— Vi staar allesammen i Guds Haand, lille Mor .... Vi staar allesammen i Guds Haand, lille Mor ....

Derefter sagde han roligt til mig:

— Nu er der spændt for derude. Du maa vist afsted, min Dreng.

Jeg stod midt paa Gulvet og saa hen paa de to, og jeg forstod for første Gang i mit Liv, hvad to Mennesker, der elsker deres Barn, kan komme til at lide, og hvor

ubønhørligt Sorgen kan lamme baade deres Ord og deres Krop.

Og én Ting til: hvor lidt det hele betød for mig i Modsætning til for dem.

Jeg kunde jo kun miste et: Mit Liv.

Men de kunde miste meget, meget mere. De kunde miste det, der for dem var baade Lykken og Livet og Fremtiden .... det, der for dem var *alt* ....

Saa løftede min Far langsomt Hovedet og saa paa mig:

— Gaa saa, min Dreng, sagde han med en Stemme, der bævede og brast, mens han samtidig satte sig ved Siden af min Mor og drog hende ind til sig .... saa folder vi to vore Hænder i Haab og Tillid til ham, der lader alting ske efter sin Vilje og os til det bedste ....

Han nikkede til mig. Jeg stod uvis et Øjeblik. Men saa gik jeg langsomt ud af Stuen, saa hen paa de to, der sad Kind mod Kind, da jeg lukkede Døren efter mig, og steg hurtigt til Vogns.

Til Marie saa jeg intet. Jeg holdt an ved Kommuneforstanderens. Her fortalte de mig, at hun var sunket om paa Gulvet i Krampegraad, da hun om Formiddagen var kommet hjem. De havde maattet bære hende til Sengs, og hun havde ikke siden været sig selv mægtig. Hun havde ligget og jamret og grædt og talt Ord, som ingen forstod.

Jeg fik siden at høre, at de hen paa Natten havde maattet hente Læge til hende, og at de i mange Dage frygtede for hendes Forstand ....

Saadan tager man Afsked, naar man skal i Krig, sagde han saa og bøjede sit Hoved. Saadan skete det i hvert Fald i mit Hjem. Og jeg véd det: i mange, mange andres.

Det var *Pligten*, der kaldte.

Men Jubelen. Begejstringen. De flyvende Faner og det klingende Spil.

Det er tungt du, naar Pligten kalder paa én, og éns Hjærte er koldt. Jeg fik det at føle saa mange Gange senere hen. Endnu smærteligere end den Dag, da jeg tog Afsked med mine Kære og mit Hjem.

III.

Jeg naaede Berlin hen paa Aftenen sammen med flere, der ogsaa var taget med Toget fra min Egn, og fra et Par andre Steder paa Vejen.

Jeg kender saa godt Berlin. Jeg har jo ligget der som Soldat i tre Aar. Denne Verdensby med Duft af Provinsens Smaalighed og Snæversind. Denne besynderlige Blanding af Kraft og Flid og Redelighed og de mest forgrovede Laster. Gudsfrygt og Bestialitet Side om Side. Denne By, hvor Skønhed og ubegribelig Smagløshed og Plumphed boer Dør om Dør, og hvor Sproget smælder af Kommandotoner og overmodig, brutal Energi. Eller læsper af Raaddenskab.

Men jeg kendte den ikke den Aften.

Der havde jo nok været Sang og lystig Tale i Toget.

> Deutschland, Deutschland über alles,
> über alles in der Welt ....

var løbet fra Kupé til Kupé, havde fundet Ørenlyd og Sangbund et Sted og var gledet upaaagtet bort et andet.

Vi var jo ikke alle lige glade ved det, vi gik i Møde.

Jeg kendte imidlertid Tonen. Jeg havde oplevet noget lignende ved de store Manøvrer. Den var blot endnu mere højrøstet og endnu mere overmodig og selvforgudende, hvor den rigtig fik Luft.

Men Berlin. Den var noget helt nyt den Aften.

Den var som en Verden for sig, gemt hen under en vældig, blaanende Kuppel, fyldt med Larm.

Det var, som raabte alle Struber sig hæse og som gjaldt det om, hvem der kunde raabe højest. Og alle Øjne skinnede. Alle Munde lo .... Endelig, endelig var den store Dag da kommet, da vi skulde vise vor Kraft og vor Magt og vor Hærs ukuelige, uovervindelige Styrke.

— Leve Kejseren .... Leve Hæren .... blev der raabt.

Og nu og da hørte man, som en larmende Udløsning af det, der bankede som Længslen og Drømmen i alles Sind, det skingrende Raab:

— Til Paris .... Til Paris ....

Det kom et eller andet Sted fra inde i de tætte Skarer, der bølgede gennem Friederichsstrasse og fyldte Unter den Linden fra Sejers-Mindesmærket og hen til Slottet som en Vold af Mennesker, der pressedes fra Mur til Mur .... Det slog ned i det nærmeste Sind .... Det fængede som Ild i Halm og det foer gennem Mængden som et elektrisk Stød:

— Til Paris .... Til Paris .... Leve Kejseren .... Leve Krigen ....

Saa døde det hen langt borte i en fjern og svindende Mumlen. Men det varede kun et Øjeblik. Saa steg Stemningsbruset igen. Der var nogle, som begyndte at synge:

Deutschland, Deutschland über alles,
über alles in der Welt ....

og straks efter hørte man Sangen fra alles Læber, mens Ansigterne lo og skinnede af Begejstring, af Mod, af knejsende Selvsikkerhed.

Der var Storhedens svimlende Kraft i Klangen. Det var Flammerne fra den hellige Ild, der her slog højt og brusende mod Himlen og gjorde en Verdensby til ét stort, bankende Hjerte, til ét eneste Sind, der brændte af det samme Haab og længtes med de samme hede Længsler.

Der var fattig og rig, Arbejder og fint Folk, unge, blankøjede, kyske Kvinder og Gadernes sminkede Tøse, Gade-

drenge og Soutenører, Studenter og Flisernes ørkesløse Slidere, Kontorernes, Fabrikernes og Butikernes Mennesker .... allesammen sang de .... og allesammen raabte de, den Gang de sidste Toner af Sangen naaede tilbage til deres Øren som et svagt Ekko langt borte fra:

— Leve Kejseren .... Leve Tyskland .... Leve Krigen ....

Stemningen greb mig som en brutal Næve i Nakken, da jeg sammen med et Par Rejsekammerater var paa Vej til vor Kaserne. Jeg følte noget mægtigt gyse gennem mit Sind. Jeg forstod, at her brændte et Haab, et Mod og en Begejstring, en Tro og en Tillid til egen, ukuelig Kraft, der maatte kunne gøre Underværker. Og samtidig et Had, hvis Flammer aldrig vilde slukkes ....

— Til Paris .... Til Paris .... Leve Hæren .... Leve Krigen ....

Jeg forstod samtidig at det maatte være en Fryd, saaledes at kunne lade sig rive med af Begejstringens Almagt. At kunne føle noget af det samme, store og herlige, i sit eget Sind — noget, der bare trængte til Udløsning for at blive til brændende Nidkærhed, til ukuelig Vilje, til Mod langt ud over alle Tanker og al menneskelig Forstand.

Men jeg følte mig samtidig saa usigelig fattig, mens jeg gik dèr mellem alle de larmende Mennesker, der blev ved at raabe og synge som skulde en Verden synke i Grus under deres Lungers hede Pust.

Det var til sidst mere end Fattigdom jeg følte. Det var en smærtefyldt Bevidsthed om, at jeg jo slet ikke hørte hjemme mellem disse larmende og lykkelige Mennesker, der raabte og blev ved at raabe: Til Paris .... Leve Kejseren .... Leve Hæren .... Leve Krigen .... netop fordi *dette:* Til Paris, vilde være Udløsningen af alle deres Ønsker, deres Haab og deres Had.

Der var intet i Raabene, som ildnede mig. Der var slet intet af det, der skete omkring mig, som kunde faa

mit Hjærte til at skælve af Lykke eller Blodet til at hamre i mit Bryst. Jeg var som en Fremmed imellem det. Jeg følte Lede til sidst. Træthed og Modvilje. Den skurrede og pinte i mine Øren, al denne brusende Syngen.

De smertede mig rent fysisk alle disse Raab om Paris og Kejseren og Hæren og Krigen.

Det var jo noget, der slet ikke kom mig ved.

Jeg havde aldrig lært at gøre mig til ét med *det*. Jeg evnede det nu en Gang ikke. Mine Haab var andre. Mine lønligste Tanker ligesaa. Jeg elskede slet ikke det, alle disse Mennesker omkring mig tilbad som deres eget Liv. Jeg forbandede jo heller ikke det, de forbandede. Deres Drømme var ikke mine. Deres Had ikke mit.

Jeg følte mig saa forladt og alene, mens jeg gik dèr paa Vej til Kasernen. Saa trøstesløst ribbet for alt.

Alle de andre ejede en stor Tids Længsler og Haab og Begær. Noget stort at kæmpe for. Noget stort at lide for. Noget stort at dø for med et lykkeligt og lyst Smil om Munden og Glans i det bristende Blik.

De var rede, alle, til det yderste Offer. Det forstod jeg.

Jeg havde kun et eneste, der skulde lede mig og være mit Maal: *Pligten*. En kold, haard og uafviselig Pligt, der forlangte alt af mig, uden at give mig noget som helst andet til Gengæld, end netop den blege Bevidsthed om, at jeg havde gjort, hvad jeg skulde — *fordi* jeg skulde. Og kun fordi.

Fordi jeg skulde .... Det var alt, hvad jeg havde at bygge Begejstring og Mod paa.

Jeg kunde vist ikke godt have haft mindre ....

Paa Samlingsstuen fandt jeg min Sidekammerat i det sidste Aar, jeg havde ligget som Soldat i Berlin. Jeg følte saadan en hyggelig Glæde ved igen at se ham efter fire Aars Forløb. Han var altid saadan en brav og god Kam-

merat. Tung og faamælt for det meste. Men hans Hjærte var Guld. Det vidste jeg.

Han fortalte mig om sit Hjem. Det var saa rørende og saa enfoldigt, det han fortalte. Og hans Ord kom saa stille og saa sagtmodige. Der var tilsyneladende intet, der brændte med Voldsomhed i hans Sind.

Han var blevet gift for et Aarstid siden paa en lille, halvforfalden Gaard oppe i Brandenborg. Han fortalte mig om Gaarden og Markerne og Kvæget.

Det lød altsammen saa smukt. Det aandede altsammen den blideste og ømmeste Kærlighed til den Jord, der var blevet hans. Jeg forstod ham saa godt. Jeg forstod, at hver lille Ager, hver lille Tue, hver lille Spire havde faaet saa glad og lønlig en Plads i hans Hjærte.

Han fortalte mig ogsaa om Hustruen og den lille Datter, der ikke var mere end to Maaneder gammel.

Hun er saa køn, min lille Kone, fortalte han mig, og hans Stemme fik saadan en varm og inderlig Klang. Og hun er saa god. Hun var saa frejdig og saa modig og stolt, da jeg skulde rejse. Hun græd ikke en Gang. Hun sagde blot, at jeg skulde være tapper og stærk og ikke ængstes for noget derhjemme. Hun skulde nok klare det altsammen, indtil jeg kom tilbage.

Hun lagde vor lille Pige i mine Arme og lovede, at hun vilde vogte hende vel og fortælle hende om hendes Far, der var i Krigen for at stride for sit Fædrelands Ret og Ære.

Hun tænkte saamænd ikke et eneste Øjeblik paa, at jeg maaske aldrig mere hverken saa hende eller vor lille Pige.

Naar du snart kommer hjem igen, sagde hun hele Tiden, som kunde der kun være én Mening om den Ting.

Hvis jeg nu skulde blive derude, sagde jeg en Gang til hende. Men hun smilede bare og kyssede mig og sagde, at hun *vidste*, at jeg kom hjem igen. Hun *vidste* det saa ganske bestemt.

For Vorherre kunde ikke nænne at tage en Far fra saadan en lille Pige og hendes Mor. Det havde hun allerede ordnet med Vorherre ....

Han tog min Haand, min kære, gamle Sidekammerat, og trykkede den haardt og varmt. Der skælvede noget frygtsomt i hans Stemme, da han sagde til mig:

— Men hvem véd, hvad der sker med os to, du. Maaske ser ingen af os nogensinde mere dem, vi har kær .... De siger jo nok allesammen, at det hele er endt inden Julen .... og det er det vel ogsaa, hvorfor skulde de ellers sige det .... men vil du love mig ét. Dersom jeg skulde falde, vil du saa skrive et Brev til min lille Kone. Du skal skrive til hende, at jeg var en god Kammerat og en tapper Soldat og at jeg faldt med Ære for mit Land ....

Det er slet ikke, fordi min lille Kone skal læse det. For det véd hun godt altsammen. Men jeg synes det kunde være saa smukt for min Datter at læse saadan om sin Far, naar hun en Gang bliver stor ....

At han faldt med Ære for sit Land ....

Kære Ven, hvor kunde han dog sige det oprigtigt og inderligt, denne jævne, enfoldige, unge Brandenborger-Bonde. Det var som løb der noget blussende varmt gennem mit Sind. Jeg forstod, hvorledes de Ord laa i hans Sinds Dyb, som en Del af ham selv, og gav ham Ro og Fred og den evige Fortrøstning om hans Sags Retfærdighed og Storhed.

Jeg forstod saa meget andet den Nat og den følgende Dag, da vi marcherede til Banegaarden, for at gaa videre til Fronten i Belgien.

Jeg glemmer aldrig den Jubel, der hilste os, da vi drog gennem Byen, klædt i solide, nye Uniformer.

Alle de glade Smil, der mødte os. Alle de ildnende Raab. Alle de Blomster, der føg os imøde.

Det var en stram og rank Parademarch til et lar-

mende og fejende, lystigt Spil. Vi var Nationens Haab og vi var Nationens Helte, inden vi endnu havde løsnet et Skud.

De troede paa os. De forlod sig paa os, som man forlader sig paa det urokkelige. Der var ingen Tvivl i deres Hjærter. De havde jo baade læst og hørt saa tidt, at vi var de uovervindelige. Unge Kvinder viftede til os. Unge og gamle Mænd svingede deres Hatte, og Hurraraabene brusede omkring os. Mødrene løftede deres smaa Børn højt paa Armen, for at de rigtig kunde se Nationens Stolthed og Nationens sejrrige Kraft drage ud til Ærens Gerning og Heltenes uvisnelige Hæder.

Og mens vi kørte frem gennem det sommerblanke Land, der laa med Sol og gylden Grøde, hvorhen vi end vendte vort Blik, bruste Jubelen omkring os.

Langs Banelinjen stod Børn og glade, stolte Mennesker og viftede med Flag og Tørklæder. Paa Banegaardene, hvor vi holdt stille, skænkede unge, rødmende Kvinder med blanke, begejstrede Øjne os Blomster og Frugt og andre gode Gaver.

Det var et Sejerstog .... en Fest .... en brusende, alt forløsende Herlighed.

Og inde i Kupéerne blev der sunget alle de Sange, de kunde: Deutschland, Deutschland über alles .... Wacht am Rhein .... Heil dir im Siegeskrantz .... og hvad de nu hedder allesammen. Og ind imellem løb der som en flyvende Ild fra Vogn til Vogn, det stadig tilbagevendende Raab, det, der brændte i alles Hjærter som Udtrykket for Aaringers Længsler og Haab. Og Had.

Til Paris .... Til Paris .... Leve Krigen.

Vi er der inden en Maaned, blev der raabt .... Inden en Maaned .... Inden en Maaned ....

Og saa lo man højt og larmende sejerssikker.

Men Latteren klang ogsaa som onde Raab undertiden. Raab om Hævn. Raab om Død. Den var ligesom ikke rig-

tig menneskelig for det meste. Den var farvet af nye, hede Drifter. Drifter, der begyndte at arbejde sig frem paa Overfladen og som gjorde Stemmerne ru og hæse og gav Blikket en underlig vild og brændende Glans.

Jeg undredes over den Forandring, min gamle, stilfærdige Sidekammerat var undergaaet. Hans Stilfærdighed var som vejret bort. Ogsaa *hans* Øjne brændte, og omkring hans Mund var der kommet et Træk, som jeg aldrig før havde set.

Det lo af brutal Lyst. Der var groet noget raat frem, der gav hans tunge Ansigt et Præg af Dyret i ham.

Jeg spurgte ham engang, hvordan han troede hans Kone og hans lille Datter havde det.

Han saa et Øjeblik paa mig. Forundret og stirrende. Jeg syntes der pludselig vaagnede noget lyst og skælvende ømt i hans Øjne. Men det gled bort med det samme.

Der blev raabt: Leve Kejseren .... Leve Krigen .... omkring ham.

Han raabte med, hæst og skurrende, og idet han huggede sit Gevær mod Gulvet fortsatte han, mens hans Mund ligesom strammede sig ondt omkring Ordene:

— Til Helvede med Franskmændene .... Til Helvede med dem ....

Jeg har senere hen ofte grundet paa, hvad alle disse krigsglade og sejerssikre unge Mænd egentlig den Gang tænkte om Krigen. Jeg er tilbøjelig til at tro, at de slet ikke tænkte. Eller i hvert Fald — i deres Overmod — mente det hele gjort af med, at de en skønne Dag mødte nogle Franskmænd, der stak af til Paris, saa snart de saa dem ..

Og dermed var den Krig saa til Ende.

Det hele skulde jo bare staa paa en Maanedstid. Saa laa Frankrig lammet. Det drejede sig i Virkeligheden ikke om stort andet end en lille Parademarch til Paris.

Saadan blev der fortalt, og mere blev der vistnok ikke tænkt om den Ting.

Nogen Anelse om, hvad Krig var, eller hvad denne kunde tænkes at blive, havde de næppe. Næppe mere end jeg i alt Fald. Og for mig stod en Krig som noget taaget og ubestemt noget.

Jeg anede jo nok, at Huse kunde blive brændt ned, Byer lagt øde, Marker trampet til Smuld og Mennesker dræbt ....

Men det, jeg tænkte mig den Gang, var kun Barnestreger mod det, jeg senere blev Vidne til. Og jeg føler mig overbevist om, at havde nogen af os anet, hvad denne Krig skulde komme til at kræve af os af Afsavn og Lidelser, af Graad og Elendighed, af fysisk Kraft og overmenneskelig Sjælestyrke, da havde vi sikkert allesammen siddet tavse og gruet for det, der skulde komme — alt Mod, al Begejstring, al brændende Fædrelandssind til Trods.

Men nu var det næsten som Morskab altsammen. I hvert Fald noget, der kun var stort og straalende. Noget med skønne, letvundne Sejre og med et lykkeligt Folks Hyldest. Et herligt Eventyr, skønt og stort og spændende at fortælle om, naar man en Gang kom hjem og Vennerne flokkedes om én og hørte til i stirrende Beundring.

Lykkeligt var det for os allesammen, at vi tog det saa sorgløst, som vi gjorde. At vi kunde gøre det af med en Sang og nogle overmodige Raab.

Jeg siger *vi*. Thi jeg sang selv med og raabte selv med. Det lyder maaske underligt. Men saadan var det ....

Jeg var jo mellem saa mange gamle, kære og glade Kammerater, og jeg fulgte Trop uden Tanke og uden Spekuleren over noget. Jeg kunde oven i Købet undertiden føle en vis Tilfredsstillelse ved Bevidstheden om, at jeg var med. En Tilfredsstillelse, der fødtes og am-

medes af den Massesuggestion, der jo sikkert nok er Krigsbegejstringens første og dybeste Forklaring ....

Thi havde vi hver for sig faaet Lov til at sidde med vore egne stilfærdige Tanker, uden Raab, uden Hyldest, uden Blomster, uden smilende Ansigter, uden al den Larm og al den Leven, der hidsede vort Sind og forgøglede vore Sanser, var der vist næppe blevet meget tilbage af de glade Sange og de overmodige Raab.

Saa var Tankerne sikkert gaaet derhen, hvor de til en Begyndelse fandt Vej for min gamle Sidekammerat: til Hjemmet og til alle de kære, der uden Tvivl tænkte langt dybere og langt alvorligere over det, vi gik ind til, end vi selv gjorde.

Den Vej gik de i hvert Fald saa mangen en Gang senere, naar vi stod paa en ensom Vagt, naar vi laa dødtrætte og forpinte paa Sjæl og Legeme i Skyttegravenes Helvede, eller naar vi laa som henslængte Kødklumper og ventede paa den Smule Søvn, som vi alligevel ikke kunde faa, fordi Dagens Begivenheder pinte vore Sind som djævelske Syner, blodbestænkte og rædselsmættede i et Omfang, som ingen kan finde Ord for, fordi vort Sprog er altfor blegt og altfor tyndslidt til det. Og som ingen kan tænke sig, selv i de vildeste og mest dyriske Fantasier ....

IV.

Jeg var med i Stormløbet mod Liége.

Jeg fik den Dag for første Gang en Anelse om, hvad Krig egentlig er for noget grufuldt noget, hvad enten man saa kæmper for sin dyreste Ret og sit helligste Eje, eller man bare drives frem, fordi man skal.

Jeg glemmer det aldrig. Det staar gravet i mit Sind med en Skrift, der ingen Sinde kan slettes. Det staar

gravet ind dèr, sammen med saa meget andet, der hændte. Og har jeg end ogsaa lyse og gode Minder om lykkeligt Kammeratskab og Selvopofrelsens Storhed at se tilbage paa — det bleges dog altsammen af Rædslerne og de slidende Kvaler, der kan flænge i Sindet som skidne Næver i aabne Saar ....

Jeg var med i Stormløbet mod Pigtraadsspærringerne. Disse Marterredskaber, mod hvilke Korsfæstelse maa være en Lykke.

Vi begyndte straks paa Morgenstunden med en voldsom Trommeild fra vort Artilleri. Det var en forfærdende Larm. Jorden gyngede under os, som begyndte selve den faste Bund at svigte. Uophørligt gravede Granaterne sig i Jorden ovre ved de fjendtlige Stillinger. Hundreder af smaa, hvide Shrapnel-Skyer stod i Luften, og stadig dukkede der flere frem.

Det fjendtlige Artilleri svarede. Tordenen fra vore Kanoner blandede sig med Larmen fra Granater og Shrapnels, der slog ned hos os. De øste os over med Bly, og ind imellem Projektilernes Hylen og Kanonernes Tordnen hørte vi de saaredes Jamren og Skrigen ....

— Sæt Bajonetterne paa, blev der kommanderet, og derefter gik det frem i Stormkolonner. Vi skulde forcere Pigtraadsspærringen. Vi *skulde*. Det maatte koste, hvad det vilde.

Vi skulde frem. Og vi kom det.

Jeg forstaar endnu ikke, hvorledes det hele gik for sig. Det var en Dommedag af Raab og Skrig og Kommandoord, af Kanonernes Brag og Shrapnellernes hvinende Fløjten.

Rundt omkring mig segnede mine Kammerater. Men jeg ænsede det ikke. Jeg dreves frem, sammen med de andre, af en Magt, der var stærkere end jeg. Jeg styrtede fremad i Blinde. Jeg saa intet uden det, der skete lige for min Fod, og knap nok det.

Jo. jeg husker ét. Det første Syn, der brændte sig fast i min Bevidsthed.

Jeg saa en belgisk Soldat staa højt oprejst paa en Dækning og fyre med sit Maskingevær ind i de fremstormende Rækker, hurtigt og uophørligt. Med dødsforagtende Koldblodighed holdt han ud paa sin Post. Først et Bajonetstik i hans Bryst gjorde Ende paa hans Liv. Han var en Helt. Jeg beundrer ham. Endnu i Døden var hans Haand knyttet omkring Maskingeværet.

Han kunde have reddet sit Liv. Han kunde have søgt Dækning og være blevet taget til Fange som adskillige andre den Dag. Men han vilde ikke. Lige til det sidste krusedes hans Mund af bævende Jubel, hver Gang han saa, hvorledes hans Gerning gjorde lyst, hvor hans Kugler ramte.

Han havde kun denne ene Tanke, hvis han da overhovedet har tænkt: Jeg vil dø, og jeg skal dø. Men lige meget med det. Her gælder kun dette ene: at tage saa mange som muligt af de andre med mig over i Evigheden .... Myrd .... Myrd .... Myrd ....

Og saa gik det fremad. Stadig fremad.

Det forekom mig, at de mange foran en Gang begyndte at vakle. Men hvad kunde det hjælpe. Bagved dem trængte vi andre paa. Og bagved os kom nye Rækker stormende frem og trængte paa, som blev de drevet frem med pidskende Svøber over en nøgen Ryg.

Der var kun én Vej: Fremad og stadig fremad.

Og fremad gik det.

Undertiden stumlede jeg. Men jeg holdtes paa Benene af dem, der var foran og dem, der kom bag. Jeg løb som over glidende Knolde. For mine Fødder laa Lig ved Lig med aabne Munde og stirrende Øjne. Badet i Blodpøle. Besudlet af Hjærner, der var sprængte, af Indvolde, der var revet op, af Kroppe, der var sønderflængede.

Det gik stadig fremad.

Jeg traadte løs paa det, der laa mig nærmest. Jeg satte min Støvlehæl i et bristende Øje, for ikke at falde. Jeg trampede i dampende Indvolde, for at faa Fæste for det næste Skridt.

Jeg hørte det jamre under mine Fødder. Foran. Bagved. Ved Siden. Jeg saa Arme, der var strakte som i brændende Bøn mod Himlen om Naade for Smerterne og Lidelserne. Jeg hørte unge Mennesker skrige: Mor .... Mor .... i lallende Dødsangst og Gru. Jeg saa Arme, der greb efter Arme, og Kammerater, der laa og klyngede sig ind til hinanden med Ansigterne presset mod Jorden for at frelse det for de tunge Støvlers Stamp ....

For at frelse .... Inden ret længe vilde de være trampet ud i Blod og Kødtrævler, i én dampende, klæbrig Masse af Blod og Hjærne, der vilde sprøjte op ad Benene og stænke til, som Landevejens ligegyldige Pløre, paa dem, der kom bagefter.

Fremad og stadig fremad.

Indtil vi naaede Pigtraadsspærringerne ....

Synet var forfærdende. Senere hen. Den Gang fik mit Sind kun fat i Billedet, saaledes som det samlede sig i Hast og i det Øjeblik, da vi gik frem.

Det var slet ikke Pigtraadsspærring mere. Det var én dampende Vold af Lig. Sønderrevne og søndertrampede. Armstumper og Benstumper. Struber, der var flængede, og hvorfra Blodet randt i en levret Strøm. Ansigter, der var revet op i Kinder og Kæber og Øjne. Aabne Bryst og aabne Buge. Og en Rallen og Skrigen, en Jamren og en Stønnen, der fyldte mit Øre, sammen med vore egne Raab og Skraal, til en Lyd som var en Verden ved at gaa under i Forfærdelse og Rædsel.

Men fremad og stadig fremad.

I Spring gik det fremad over Pigtraaden, mens Blyet hvinede omkring os og Mand faldt ved Mand. Vi saa

ikke, hvor vi sprang, eller hvor vi traadte. Vi trampede paa denne Vold af levende og dødt, af bristende Liv og sønderflængede Kroppe, som trampede vi paa den nøgne Jords genstridige Knolde. Nogle blev hængende, segnede med et Skrig og greb med famlende Hænder fremad for at redde Livet. Sled og sled, mens Piggene borede sig dybere og dybere ind i deres Kød og flængede Klæder og Lemmer i Laser.

Der hang Ansigter med Tungen ud af Halsen, med udrevne Øjne og flængede Munde.

Men fremad. Stadig fremad. Mens Brystet sved og Panden dampede og alle Nerver skælvede, som skulde de springe ....

Og til sidst et Angreb Mand mod Mand. Bryst mod Bryst. En Huggen med Kolber. En Sønderflaaning med Bajonetter. En Sønderflængning med bare Næver af Munde og Øjne. En vild Rasen. En ufattelig Bestialitet. En dampende Mordlyst. Og samtidig en grænseløs, alt overskyggende Jubel, hver Gang et Legeme segnede.

Jeg husker et hadfortrukket Ansigt mod mit. Et Par Øjne, der stirrede glødende og blodsprængte ind i mine. En Mund, der grinede som en Dødnings. Tænder, der lyste skarpe og hvide, mod aabne, blodrøde Læber, som et rasende Rovdyrs. En Krop, der var som en sammenpresset Knude af Styrke og vild Energi. Et Menneske — en Fjende, der rasede af Vildskab og Had og Hævnlyst. Og af Jubel over at kunne dræbe, hvad der kom ham nær.

Jeg saa en Bøssekolbe hævet i et Par dirrende Arme, rede til at hugge min Pande i Splinter og knuse mit Liv .... Jeg hørte en Latter, der skreg mod mine Øren og flængede i mit Sind, som rev den mine Nerver i Stumper og Stykker ....

Jeg husker et Spring til Siden. En Fod, der knuste et Ansigt, som laa og stirrede opad i gusten Bleghed og med

en forvrænget Mund som en beruset, der laller en Raahed ud i dum Skraalen ....

Jeg husker en Bøssekolbe, der suste gennem Luften og strøg min Arm ....

Og jeg husker, hvorledes jeg pludselig følte som tidobledes mine Kræfter og som skælnede mit Blik alle de flimrende Støvstraaler i det blussende Sollys omkring mig. En Rislen gennem min Krop, som jog Blodet af Sted i dirrende Stampen og pressede i mine Hjertekamre saa det smærtede og sved. Et Ryk i mine Muskler, som var det spændte Staalfjedre, der pludselig slog ud med al deres sammenpressede Kraft, fordi enhver Modstand var brudt ....

Et smærtende Jag i min Nakke, som kunde min Hjærne ikke rumme alt det, der pludselig jog gennem dens slyngede Traade ....

Og saa et Stød fremad med Bajonetten. Jeg saa den blinke og blænde i Lyset i et hastigt Blus som en elektrisk Gnist ....

Jeg saa den bore sig ind i en Strube, og jeg saa en Blodstrøm, der sprang frem som en rislende Kilde, dampende og hed.

Et Ansigt, der pludselig blegnede og faldt tungt ned med et Skrig. En Krop, der vaklede og faldt.

Men, mens det hele stod paa, et Par Øjne, der i et hurtigt Glimt brændte sig fast, stirrende af Had, svidende af Ondskab og Forbandelse. Og en Mund, der fortrak sig som raabte den raa Smædeord imod mig, mens Læberne blegnede under det sidste, gispende Aandepust ....

Og saa en Rallen, der rev som en stump Kniv gennem alle mine Nerver. Og lidt efter et Legeme, der laa som en Klump for min Fod.

Et Slagsmaal, hvor Sejren var blevet min .... Men saa et Raab og fremad igen .... Nye Hug, nye Stød. Andre

Mennesker, der segnede. En Damp og en Dunst af Blod og Lig og Rædslernes Udtømmelser. Et stønnende og hvinende Kaos. En sanseløs Myrden. Knuste Hjærner og flængede Bryster. Oprevne Buge og Stumper af flaaede Legemer. Dynger af dødt og døende. Raaben og Rallen. Eder og Skraal. Jamren og Skrigen i Dødens Gru. Menneske mod Menneske i tøjlesløs, vanvittig Rasen, bare med det ene Haab, det ene Ønske, den eneste bævende Lyst: at myrde, at flænge, at knuse, at hugge ned .... Bare myrde .... myrde .... myrde ....

Min Ven stønnede, som kunde han ikke faa Luft, og hans Kinder havde to røde, brændende Pletter. Han lukkede Øjnene og pressede Haanden imod dem, mens hans Krop sank sammen i Stolen, hvor han sad.

Han sad længe tavs. Jeg kunde se, at det sled med Trækninger gennem hans Krop. Men saa sagde han, mens hans Blik i et hurtigt Glimt brændte sig i mit:

— Ja, det er jo ikke vor Barndoms Helteeventyr. Men jeg skal for øvrigt gerne vedgaa, at i den Tid det stod paa, tænkte jeg slet ikke paa noget. Jeg huggede bare løs.

Men det var jo heller ikke værst for os, der slap levende fra det, eller dem, der døde med det samme. Men for alle de saarede, der laa omkring os og jamrede og som uden Naade og Barmhjertighed blev søndertraadt af deres egne Kammerater — for dem maa det have været forfærdende Øjeblikke, hvis de da har været ved deres Bevidsthed. Og desværre. Jeg tror det har været Tilfælde for manges Vedkommende.

Min egen Erfaring gaar i den Retning.

Kan du udmale dig den Rædsel og de Lidelser, de Stakler har maattet gennemgaa, inden Døden har taget dem, eller de har mistet Bevidstheden. Hvilken blodig Pinsel at ligge dér, hjælpeløs og fortabt, og mærke Fod efter Fod trampe i Øjne, i Mund, i Bryst, i Bug, trampe hver

Tomme Liv bort, mens Pinen øges og Tankerne sønderflænges af de frygteligste, de blodigste Syner ....

Der er egentlig slet ingen Maalestok til Forstaaelsen af, hvad det er, der sker, naar saadan et Angreb *skal* føres til Bunds, koste saa, hvad det koste vil .... Og som bliver det ....

Der var jo Menneskemateriale nok, som det hed.

Menneskemateriale .... kender du noget mere foragtende og foragteligt Ord for de levende og tænkende Væsener, der drives frem som Dyr, mejes ned, sønderflænges eller forkrøbles med Udsigt til et langt Livs brydsom og halvforagtet Tilværelse .... Jeg kan ikke høre det Ord, uden at det svider gennem mit Sind af Harme .... Jeg synes det er et skændigt Ord for Mennesker, der gør deres Pligt i lykkelig Begejstring og i dødsforagtende Hengivenhed for en stor og hellig Sag .... og det er jo dog det, der driver dem frem .... som oftest ....

Han tav og fortsatte saa:

Jeg sagde før, at jeg ikke tænkte over, hvad der skete, mens det hele stod paa.

Men bagefter .... bagefter ....

Jeg husker den første Nat, vi fik os lidt Hvile efter Angrebet. Vi laa slængte med Tøjet paa som slatne Bylter i noget Halm — tre-fire hundrede Mand, dér hvor jeg var.

Vi var dødsenstrætte. Men Ro var der alligevel ikke. Der blev lét og der blev skraalet. Og overmodige Raab fløj fra den ene til den anden. Det var jo noget nyt endnu. Og herligt. Det var Heltedaad. Senere hen glemte de fleste baade Overmodet og Herligheden og Heltedaaden ....

— Jeg knuste hans Pandebrask saa Hjærnen flød .. Jeg flængede hans Mave saa den dampede .... Jeg knuste hans Arm saa den hang som en Trævl ....

Saadan fløj Ordene fra den ene til den anden. Der var Ondskab i dem. Men der var samtidig den brændende Stolthed, der fortæller om vel fuldendt Gerning. En Hævn, der var fuldbyrdet. En Retfærdighed, der var sket Fyldest.

Jeg laa længe og hørte efter, men faldt saa hen i Blund. Mine Øjenlaag tyngede som Bly og min Krop var slap og smærtede af Træthed allevegne. Alle mine Sener og Muskler var som ømme Knuder. Kun min Hjærne arbejdede, og mens jeg saadan laa og blundede, gled de mange Timers Oplevelser gennem mine Tanker som stadig skiftende Syner ....

Jeg har aldrig før oplevet noget saa frygteligt. Jeg har sjældent siden gennemlevet noget, der var mere mættet med Rædsel.

Jeg saa det altsammen for mig igen. Myrderiet. De lemlæstede Kroppe. De fortrukne Ansigter. Ligdyngerne som vi trampede paa for at komme frem. De bristende Øjne. De knuste Hjærner. Indvoldene, der dampede. Stumperne af Legemer. De flængede Struber .... alt det, der bare var et hurtigt Indtryk, da jeg første Gang saa det. Indtryk, der skiftede hvert Øjeblik, men som nu blev til Erindring, til langsom og dvælende Gennemlevelse i alle Enkeltheder, uden Øjeblikkets Rasen og sanseløse, tankeløse Spænding.

Nu var det den kolde og nøgne Virkelighed, jeg saa for mig. Der var ingen Besmykkelser længere. Og Rædslen sled mig næsten sønder og sammen. Jeg havde Synerne for mig uden Ophold. Jeg syntes undertiden, jeg kunde mærke Dampen og Dunsten af Lig og levret Blod og knust Kød, udflydte Hjærner og Indvolde, dér hvor jeg laa. Jeg hørte Raabene og Skrigene, og Bønnerne om Barmhjærtighed og den hivende Dødsrallen flænge i mine Øren. Jeg saa bristende Blikke, der stirrede ind i mine med al Dødsangstens og Pinslernes forfærdende Gru. Jeg saa Munde kruse

sig i Had og Ondskab, og hørte buldrende Eder skingre gennem al den sønderrivende Larm og Bragen ....

Jeg stønnede af Rædsel. Jeg mærkede som tunge Sten paa mit Bryst. Noget, der knugede saa jeg maatte gispe for at faa Luft. Noget, der greb mig i Struben og klemte til, saa Samling og Sans var ved at forgaa mig.

Og jeg ejede jo intet som helst, der kunde forsone det. Intet som helst, der kunde fortælle mig, at jeg skulde lide det altsammen med Glæde for noget stort og lykkeligt, noget helligt og evigt. Intet som helst, der kunde give Rædslerne Glans af Skønhed og Ophøjelse. Eller bare af Had.

Der blev bare myrdet. Myrdet saa længe vi orkede. Taget de Liv vi kunde. Ødelagt saa mange Mennesker, som muligt.

Men hvorfor. Hvem giver mig Svaret paa dette *hvorfor.*

Mine Fjender var det jo ikke. Jeg hadede dem jo ikke. Jeg foragtede dem jo ikke. Jeg havde intet at hævne. Jeg havde ingen Gengældelse at øve. Jeg havde kun et eneste, der kunde forklare, hvad jeg gjorde. Et eneste, der skulde være Forsvaret for det altsammen.

Jeg havde gjort min *Pligt.* Jeg havde lystret Kommando og gjort mit bedste. Jeg havde øvet det, jeg ved Forholdenes Magt var blevet tvunget til at øve.

Naturligvis. *Den* gode Bevidsthed havde jeg. Men den var dyrt købt. Forfærdende dyrt købt ....

Jeg maatte betale adskilligt mere for den, inden vi naaede at blive kvit med hinanden.

V.

Jeg har læst mange Beretninger om de Grusomheder, der skal være begaaet. Jeg har læst dem baade fra de andres og fra vor Side. Jeg har ogsaa set, at man har benægtet dem, eller søgt at bortforklare dem som syge Hjærners Syner, som Digt, som løgnagtige Menneskers Forsøg paa at gøre sig interessante.

Ja, gid det var saa vel.

Men selv om der er Digt og Løgn og syge Hjærners Syner imellem, bliver der mere end nok tilbage endda. Og jeg forstaar ikke, hvorledes nogen kan tro, at der ikke er blevet øvet skammelige og oprørende Ting — Ting saa dyriske, saa raa og saa forfærdende i al deres Gru, at det slet ikke lader sig beskrive.

Findes der virkelig Mennesker, der er saa enfoldige at tro, eller mener at kunne bilde sig ind, at Tusinder og atter Tusinder af Soldater, hvis Medfølelse efterhaanden afstumpes og hvis dyriske Driftsliv efterhaanden tager Herredømmet fra dem, fordi alting er lagt til Rette for det, hvis Foragt for Menneskeliv og Menneskers Lidelser til sidst er uden Grænser, fordi det blev deres fornemste og skønneste, besungne og bekransede, Gærning, at jage deres Medmennesker som skabede Dyr, der skal slaas ned .... findes der virkelig Mennesker, der er saa enfoldige at tro, at alt dette gaar sporløst og uden Virkning hen gennem disse ophidsede og opfanatiserede Menneskers Sind ....

Husk dog paa, hvad det er for Mennesker, mange af dem. Man vælger dem jo ikke ud, som man vælger den Omgang, man ønsker i sit Hjem eller for sin Kone og syttenaarige Datter. Der er daarlige Fyre imellem. Mange daarlige Fyre, fordi der er mange daarlige Mennesker. Og endnu mange flere daarlige bliver der, naar Drifterne faar Lov til at arbejde uden Kontrol. For ikke at tale om,

naar de direkte ophidses. Og der er altid nok til at hidse, fordi der altid er nok af Raahed og Brutalitet.

Jeg synes det ligger saa ganske lige for. Det vil jo være mod al sund og rimelig Fornuft at benægte det.

Og i hvert Fald: Benægtelser nytter ikke. Kendsgerningerne taler deres eget, haandfaste Sprog ....

Jeg tænker mig blot at alle de hjemløse, forfulgte og forhaanede Mennesker, alle de skændede og dræbte Kvinder, alle de mishandlede Gamle, alle de pinte og martrede Mænd, alle de myrdede Børn, kunde staa frem og vidne om, hvad de maatte døje og hvad de maatte se og lide ....

Det vilde blive en forfærdende, en sønderrivende Jammer.

Der vilde blive en Klagen, en Graad, en Skrigen, en Rallen og en Forbanden, som vilde faa Menneskeheden til at stivne af Rædsel over, hvad Menneske kan øve mod Menneske, koldt og hjærteløst, tidt med frejdigt Smil, undertiden med en lystig Latter.

Nej du — *godt at de døde tier.* Godt at det kun er Papiret, der fortæller om, hvad der skete. Godt at der ikke gives Ord, jammerfyldte og forfærdende nok, til at skildre alt, hvad denne Krig har krævet af Lidelser og Uretfærdighed, af Gru og grænseløs Fortvivlelse.

Jeg frygter, for at Verden vilde blive et Galehus, hvis vi skulde høre hver eneste én skrige sine Trængsler og sin Rædsel ud, og se hvad hver enkelt har maattet lide af ondt og af Pinsler og oprørende Elendighed.

Nej du. Krig er Krig. Og Menneskelighed og Krig har ikke meget med hinanden at gøre. Menneskene bliver efterhaanden onde, som Krigen er det. Selv de bedste af dem.

Skrab den Smule Kultur af os, der dækker Dyret, og du har et Væsen, hvor alle Drifter til det onde, til Mord, til Tyveri, til Plyndring, til Brand og til Pinsler — alt det, der i fredelige Dage saa nogenlunde kan tøjles under

Lovens Tugt og Samfundets aarvaagne Tilsyn — hvor alt det blusser op og brænder med en altbeherskende Magt.

Jeg har set saa meget af det altsammen. Jeg har saa mangen en Gang baade gruet og grædt over alt det, der blev min Lod at opleve ....

Man har sagt, at der i meget af det, der skete, kun laa en simpel og retfærdig Gengældelse. En nødvendig Afstraffelse. En paakrævet Statuering af et Eksempel.

Man har sagt det, ikke mindst, naar Talen har været om Belgien.

Man har paastaaet at civile Mennesker skød paa os, baade aabenlyst og fra Baghold.

Det er vist ogsaa rigtigt.

Men var det nu saa underligt. Var det ikke i alle Maader fuldt forsvarligt. Jeg har aldrig kunnet forstaa bedre, end at det, der øvedes mod Belgien, var et groft Overfald og slet ikke andet. En Krænkelse af al Ret og Retfærdighed. En Misgerning, for hvilken der intet Forsvar gives.

Man har sagt mig, at det er blevet forsvaret ud fra de absolute Livsinteressers Synspunkt.

Det var *nødvendigt*. Det var den eneste Redning for Angrebet paa Frankrig. Den eneste Mulighed for hurtigt at komme dette Land til Livs.

Jeg har imidlertid aldrig hørt nogen, som for Alvor tør paastaa, at der gives Ret til at slaa en Mand ihjel, for at kunne komme til at ødelægge hans Nabo.

Jeg gad se, hvor man vil anerkende det Synspunkt mellem civiliserede Mennesker i det daglige Liv .... og har Staten maaske større eller bedre Ret. Bliver en Forbrydelse ikke ved at være en Forbrydelse, fordi det er Statsmagten, der øver den .... Jeg skulde dog mene det ....

Jeg kan i det hele taget ikke tænke mig noget daarligere

Forsvar for det, der øvedes mod Belgien, end dette. Og jeg tror Historien vil fælde en Dom, der ikke kender til Skaansel for Gerningsmanden.

Jeg ved heller ikke, hvorfor der skulde være Tale om Skaansel. Jeg synes at det Folk, der øvede denne Gerning, har dømt sig selv.

Men var det da saa underligt, at Folket rejste sig imod os, da det saa, hvorledes vi skamskændede Landet, lagde dets Agre øde, skød dets skønne Minder i Grus, trampede frem som Hunnernes Horder, brændte Huse og Byer ned, skændede Kvinder, mishandlede Oldinge, handlede ilde med Ungdommen og med Børnene.

Misforstaa mig ikke .... Vi er ikke de eneste, der har øvet slette Gerninger. Men vi har sikkert øvet de fleste og de skændigste, fordi vi har haft den rigeste Adgang dertil, og fordi vi var fyldt til Randen af et brutalt og sejerssikkert Overmod, og den Foragt for alle Hindringer, der aldrig tager Hensyn til Midlerne, naar blot Maalene naas.

Jeg maa indrømme — jeg lærte at beundre dette Folk, der med en saa brændende og dødsforagtende Fædrelandskærlighed forsvarede hver Tomme Jord, der var deres. Jeg synes det er stort og stolt og Fremtidens Hæder værdigt, alt det, de kæmpede og led. Og jeg vil aldrig blive træt af at erkende, at naar det civile Folk undertiden tog Del i Forsvaret, saa skete der ikke mere, end hvad der var Ret ....

Vi fortjente det ikke bedre, saadan som vi drog frem.

Jeg beundrer dette Folk. Dets Kvinder. Dets Mænd. Dets Ungdom. Jeg beundrer dets glødende Mod og dets grænseløse Offervilje. Jeg beundrer dets ærlige og hellige Had ....

Jeg husker en enkelt Tildragelse, blandt mange andre, der gav mig den sikre Forvisning, at et Land, hvis Ungdom har en saadan Retfærdighedsfølelse, en saadan Sjælestyrke, aldrig kan gaa til Grunde.

Det var paa vor Fremrykning mod Bryssel. Vi var naaet til en af de skønne, idylliske Smaabyer, der synes som skabt til at huse flittige, brave og lykkelige Mennesker.

Der blev skudt paa os fra et af Husene. Det blev der i hvert Fald siden paastaaet. Jeg véd for Resten hverken ja eller nej. Jeg er i hvert Fald ikke sikker paa, at det var Sandhed.

Der var nemlig altid saadan en Rædsel over os, hvor vi drog frem. Vi følte os altid utrygge. Af daarlig Samvittighed, naturligvis. Meget kom det maaske ogsaa af de stadige Forsikringer om, at dette Folk vilde os alt det onde, det kunde. Der blev skudt af den civile Befolkning paa de Fortropper, der den 4. August gik over Grænsen, blev der sagt. Og vi fik Paalæg om uden Barmhjærtighed at straffe de civile ved første Skud.

Der raadede derfor hos os en stadig Angst for Angreb af Friskarer. Og Angsten øgedes ved utallige Forsikringer om civiles Rædselsgerninger.

Jeg tror, det blev fortalt for at øge vort Had og vor Kamplyst. Jeg saa i hvert Fald intet til Rædsler, der havde civile til Ophav.

Vi naaede til Landsbyen først paa Eftermiddagen og spredte os rundt i dennes Omegn, mens vi ventede paa, at der blev slaaet en Pontonbro.

Forholdet mellem Beboerne og os var til at begynde med meget fredeligt. Vi fik, hvad vi forlangte, og vi betalte hæderligt, hvad vi fik.

Imens blev Broen færdig. Vi samledes og begyndte vor March gennem Byen. Folk stod ved Vinduer og i Gadedøre og saa roligt og fredsommeligt paa os.

Men saa skal der pludselig være faldet et Skud. Ingen vidste rigtig, hvorfra det kom. Men det blev straks efterfulgt af en voldsom Geværild forude. Vor Fortrop standsede, Rækkerne kom i Uorden, og Rædslen var over os med det samme. Vi skød i Blinde. Der blev stillet en

Mitrailleuse op paa et Gadehjørne, og vi begyndte at fyre paa Husene. En Kanon sendte fire Granater over Byen — en i hvert Verdenshjørne.

Da de første Skud lød, var Beboerne klare over, hvad der ventede dem. Vort Ry var gaaet forud. De skjulte sig i Kældere, de sprang over Mure og Havehække og søgte ud paa Landet, for at finde et Skjul. Mange af dem, der ikke vilde, eller ikke kunde komme bort, blev straks skudt ned i deres Huse, hvor vi fandt dem.

Og saa begyndte Hærgningen og Plyndringen af den ulykkelige By. Døre og Vinduer blev splintret, Bohave hugget i Stumper og Ild tændt an med Benzin paa forskellige Steder. Mange af vore Soldater styrtede ned i Kælderne, hvor de drak sig fulde. Overfaldt Kvinder og tog dem med Vold, for bagefter at dræbe dem, hvis de jamrede over deres Lod. Huggede gamle og unge Mænd ned med Økser, dræbte dem med deres Bajonet, eller søndrede deres Hjærner med et Kolbeslag. Skød paa Børn og halvvoksen Ungdom og rasede og raabte som afsindige ....

Vi huserede som Vandaler. Jeg skammer mig, hver Gang jeg tænker paa det. Det svider i mig af Harme, naar jeg mindes de ulykkelige Menneskers Jammer og Bønner, deres grænseløse Sorg, deres ubeskrivelige Raadløshed og Fortvivlelse.

Midt under Tumulterne blev en Løjtnant skudt ned.

Det var en sikker og velrettet Kugle, der tog hans Liv, og der var ingen Tvivl om, hvor den kom fra. Ved Gavlenden af et af de Huse, der endnu var skaanet, stod en syttenaars Knægt med sit Gevær, rolig og rank som den, der véd sig i sin gode Ret til at handle som han gjorde.

Fire Mand blev kommanderet frem til at gribe ham. Jeg var den ene. Men da han saa at vi nærmede os, forsvandt han bagom Huset og vi fandt ham først oppe paa Loftet i en Bagbygning.

Her havde han barrikaderet sig bag nogle Tønder. Vi

kunde skimte Geværmundingen rettet imod os, da vi var kommet op ad Trappen, og vi kunde se hans Øjne som to skarpe Blink gennem Halvmørket.

Han skød den ene af os. Kuglen ramte sikkert nok. Han, der blev ramt, segnede med et Suk, og vi kunde høre hans Legeme falde tungt og dumpt mod Gulvet nede i Gangen.

Saa kom han frem med Geværet i Haanden. Det var den sidste Patron, han havde ofret.

Han fulgte os villigt. Han sagde ikke et Ord. Hans Mund var smal som en Streg og hans Ansigt var blegt. Men han gik rank og stolt imellem os med fremskudt Bryst og knejsende Hoved. Han var rolig som den, der har en god Samvittighed og ikke er til Sinds at trygle om Naade.

Han var frejdig som den, der er sig sin Skæbne bevidst og selv har villet skabe den, som den blev.

Han skulde skydes.

Da han blev stillet op mod Husmuren kom hans Mor løbende til. Det var en fattig Enke hørte jeg siden, og han var hendes eneste Søn.

Hun skreg som i Dødens Gru, og hendes Ansigt var hvidt af Rædsel. Hun kastede sig paa Knæ foran Kompagniføreren, og mens hun famlede om hans Ben, skreg hun: Skyd ham ikke. Han har jo ikke gjort noget ondt. Jeg véd det. Han *har* ikke gjort noget ondt ....

Det var en Mor, der bad for sit Barn i den yderste Sjælenød. Jeg har aldrig hørt en Stemme saa mættet med Jammer. Jeg har aldrig set et Legeme saadan krympe sig af Fortvivlelse.

Og mens hun blev ved at klynge sig til Kompagniførerens Ben, tryglede og bønfaldt hun:

— Han er mit eneste Barn. Mit eneste. Mit eneste .... Gud i Himlen saa skaan ham dog, saa skaan ham dog. Tag saa hellere mig .... hellere mig ....

Hun blev liggende paa Knæ med Ansigtet mod Jorden og hendes Graad var som vilde Skrig. Det var Fortvivlelsens grufyldte Vanvid og det rev gennem mit Sind saa jeg næsten blev syg og syntes jeg skulde segne.

Henne ved Muren stod Drengen stadig rank og ret uden at fortrække en Mine. Hans Ansigt var hvidt og hans Øjne brændte som to blanke Gløder.

Saa var der to af mine Kammerater, der slæbte Konen bort, mens hun blev ved at skrige:

Han har jo intet gjort .... Han har jo intet gjort .... Uden hvad der var vor Ret .... I Bødler .... I Bødler ....

Det var næppe nok, at de to formaaede at holde hende. Hun sled for at komme fri. Hendes Klæder flængedes og hendes Haar flød om hendes Ansigt i vilde Tjavser.

Saa blev der kommanderet:

— Giv Agt .... læg an ....

Jeg førte mit Gevær til Kinden. Jeg mærkede, hvorledes mine Arme rystede, og det var mig næsten umuligt at holde mit Vaaben fast. Det tyngede i min Haand som Bly.

I samme Øjeblik, der blev kommanderet, saa jeg hen paa Drengen.

Han stod urokkelig rank og stolt, og ikke en Muskel i hans Krop skælvede.

Men du gode Gud .... jeg glemmer aldrig det Blik, der mødte os fra hans Øjne. Det brændte af Had. Det var selve Hadets hellige Billede, disse to glødende Pupiler. Det brændte ind i mig til min inderste Sjæl. Det sendte os til Helvede allesammen i sin grænseløse Kraft og gennemborende Flammen ....

— Giv Fyr.

Jeg lukkede Øjnene og trykkede af. Hvor min Kugle gik hen, ved jeg ikke. Jeg tror den gik til Vejrs eller i Jorden. Min Arm rystede som efter et haardt og pludseligt Hug.

Jeg véd det ikke .... men jeg haaber i hvert Fald, at jeg ikke var med til at give ham Døden.

Jeg hørte et Smæld og et dumpt Klask, og da jeg igen aabnede Øjnene, laa Drengen næsegrus mod Jorden. Og samtidig sled Moderen sig løs. De to, der havde holdt hende, tumlede tilbage. Og et Øjeblik efter laa hun over Drengens Lig.

Hun klyngede sine Arme om hans Hals og borede sit Ansigt ind i hans blonde Haar.

Jeg kunde høre hende jamre:

— Min dejlige Dreng .... min dejlige Dreng .... I Bødler .... I Bødler ....

Saa var der én der sparkede til hende. Og en anden dræbte hende med et Bajonetstik gennem Ryggen ....

Saaledes ser den Oplevelse ud i store Træk.

Man kunde maaske fristes til at sige — i Tider som disse — at den ikke betyder saa særlig meget, hvor Hundredtusinder af unge, sunde og raske Mænd maa lide Døden og hvor andre Hundredtusinder bliver berøvet Hjem, Fremtid, Barn, Fader eller Forsørger.

Jeg indrømmer det. Det var kun en Dreng paa sytten Aar. Og hvad betyder en Dreng paa sytten Aar mellem Hundredtusinder. Der var jo saa mange, der ikke en Gang fik saa blid en Behandling og saa let en Død, som han. Saa han er maaske ikke mere at ynke, end saa mange andre. Hans Mor maaske heller ikke.

Hun fik den Glæde, der vistnok var hendes største: at følge sin Dreng i Døden ....

Men du maa kunne forstaa, hvorledes saadan en Tildragelse kan pine et Sind, naar man synes, at det, Drengen øvede — for en jævn menneskelig Betragtning — kun var simpel Ret og Retfærdighed.

Hver Gang jeg ser en rask og frejdig Dreng, staar *denne*

belgiske Drengs Skæbne med mejslet Styrke for min Bevidsthed.

Jeg gennemlever hvert eneste Minut fra den Gang. Jeg føler den samme Medynk, den samme Kraftesløshed, den samme Rædsel.

Jeg ser først og fremmest hans Ansigt. Dette hvide, blege Ansigt, hvis Ro var den kolde, urokkelige Retfærdigheds, naar Retfærdigheden er sket Fyldest.

Jeg mærker hans Blik brænde i mit, saa det skælver gennem min Krop.

Jeg husker, at der i den lille belgiske By stod en Dreng, en frejdig og modig Dreng, hvem Krigen havde gjort til Helt og Forsvarer af sit Hjems og sit Fædrelands umistelige Ret, og slyngede os sit brændende Had i Ansigtet. Et Had, der ønskede os alle Livets og Dødens og Evighedens Pinsler til Gengæld for det, vi havde været med til at øve.

Det er en tung Byrde at bære. Et tungt Had at slæbe med sig Livet igennem.

Og lige haardt og lige tungt, selv om jeg ikke *kunde* handle anderledes, fordi Pligten bød mig at handle, som jeg gjorde ....

Men hvad dem .... hvad dem .... der bærer den første Skyld.

VI.

Det første Brev hjemme fra fik jeg i Skyttegravene i Flandern. Jeg kan egentlig ikke sige, at jeg havde længtes meget efter det. Begivenhederne havde hidtil ligesom bragt mit Hjem paa Afstand, skubbet det hen i en afsides Krog af min Bevidsthed, hvor jeg sjældent kom med mine Tanker.

Alting samlede sig som oftest om Dagen, der var, og alt hvad Krigen havde lært mig. Det fulgte mig, naar jeg var vaagen, og det fulgte mig i mine Drømme. Det fyldte

mit Sind til de inderste Kroge og gav ikke Plads for ret meget andet ....

Det forekom mig undertiden, som havde jeg slet ingen Fortid. Som begyndte mit Liv egentlig først den Dag, Krigen begyndte.

Hændte det en enkelt Gang, at mine Tanker ligesom med Vold søgte at tvinge Erindringers Glæde og Minders Lykke, Hjemmets Billede eller de Kæres Træk ind i min Bevidsthed, blev det straks igen skubbet til Side af én eller anden af Krigens Tildragelser. Og altid af noget af det, der pinte mig og gjorde ondt. Det, der piner mig og gør ondt den Dag i Dag, og som sikkert ikke slipper mig, før Døden slaar Laas for det hele.

Men maaske var der en Slags Barmhjærtighed i dette. Jeg tror, det var godt, at alt den Gang overskyggedes af Dagen og Øjeblikket. Skulde ogsaa Længslen mod og Frygten for dem derhjemme have tæret paa mine Tanker, forstaar jeg ikke, hvorledes jeg skulde have holdt det altsammen ud ..

Jeg husker, at jeg saa paa Brevet med en vis nysgerrig og forundret Studsen. En vis uforstaaende Overraskelse. Men det varede kun saalænge, indtil jeg fik det aabnet og læst de første Linjer.

— Min egen, kæreste Ven, stod der.

Jeg fik Taarer i Øjnene. Jeg har aldrig følt mit Sind saa blidt og saa bævende vemodig stemt som i det Øjeblik.

— Min egen, kæreste Ven, skrev Marie ....

Hvilke forunderlige blide og tyste Ord. Hvilken Verden af Stilhed og Mildhed rummede de ikke. Hvilken sælsom Modsætning til det Had og den Brutalitet, der lige siden Stormen paa Liége havde overskygget alt, hvad jeg saa omkring mig hver eneste af Dagens og Nattens Timer.

Og denne Følelse forstærkedes, mens jeg læste Brevet til Ende.

Det var pludselig en helt anden Verden, jeg saa ind i. En Verden, som jeg næsten ganske havde glemt. Et Sprog af Sang og Sødme En Klang af rent og smukt. Jeg syntes, at jeg gennem Brevet kunde høre min dejlige, gamle Mor sidde og nynne i Mørkningen, saadan som hun havde for Vane, mens min Kæreste nynnede med, og min Fars Øjne duggedes af Længsel mod det, der var Længsel for os alle.

Jeg saa pludselig Markerne for mig. Og Haven. Og den blaa Fjord. De grønne Skove og Landevejens hvide Stribe med storkronede Popler, der duftede stærkt og sødt. De gamle, straatækte Gaarde med de hvide Længer, der lyste i Solen, de jævne, stille og milde Mennesker og de glade, kvidrende Børn.

Jeg saa mere end det. Meget, meget mere. Jeg saa alt det, jeg havde kært og som havde Plads i mit Hjærte. Jeg levede min Barndom om igen og min Ungdom. Jeg fandt alle de Timer frem, der havde givet mig Glæde. Jeg pudsede alle de Minder op, der var begyndt at ruste. Jeg var langt borte til sidst, baade fra Sted og fra Tid.

Jeg var hjemme, du. *Jeg var hjemme.* Og for allerførste Gang i mit Liv forstod jeg helt til Bunds, hvad et Hjem er, og hvad Hjemmets Lykke er for en forunderlig skøn og kostelig Gave.

Dette lille, beskedne Brev, der ikke i Ord fortalte mig saa ret meget andet, end det jævne dagligdags derhjemme fra, blev for mig én af de skønneste Oplevelser, jeg mindes. Den reneste Glæde, der nogen Sinde har faaet mit Hjærte til at banke og mine Øjne til at dugges.

Jeg gemte det paa mit Bryst. Helt ind mod den nøgne Krop. Det var i mange Tider min Tilflugt, naar jeg vilde søge at glemme Øjeblikket.

Jeg gemte ogsaa de faa andre Breve, der naaede mig,

mens jeg var med. Jeg gemmer dem som en Helligdom endnu. De er baade sorte og lasede og ikke til at tage paa med Frøkenfingre. Men de har været mig til mere Trøst og rigere Glæde, end Alverdens Herlighed kunde have været det.

De gav mig saa tidt Evnen til at drømme mig hjem. Den jeg hidtil havde savnet.

Forstaar du helt, hvad det vil sige i en Tid som den, *jeg* maatte opleve .... *til at drømme mig hjem* .... til Far, til Mor, til Kæreste. Til alle de Klange og Toner, der for os er saa rige og saa dyrebare, baade i Lyst og i Nød.

Men hvad skal jeg ellers fortælle dig om den Tid, da jeg laa i disse Skyttegrave. Hvor skal jeg begynde, og hvor skal jeg ende. Det hele var én lang, lang Kæde af Afsavn, af Ækelhed og af evig slidende Anspændelse, der bragte mange af mine Kammerater til Sindssyge, og som sled paa min Krop og mine Nerver med en Ubarmhjærtighed, som du ikke har nødigt at spørge om.

Du behøver jo bare at se paa mig for at blive klar paa Resultatet. Ser jeg maaske ud som et Menneske, hvem Livet har taget paa med Fløjlshansker. Og jeg skulde dog mene, at jeg gik ind til det altsammen med et sundere Legeme og en sundere Sjæl, end de fleste.

Det var egentlig ikke selve Livet dér, Dag ud og Dag ind, som var det værste. Man vænner sig efterhaanden til, at Skægstubbene fylder ens Ansigt, og at Snavset ligger paa ens Krop som Kager. Man vænner sig ogsaa til Kulden og til, at Regnen gennembløder én i Dagevis, at man fra Morgen til Aften og Natten med maa vade i leret Mudder til langt op ad Benene, og om Natten ligge og sove, hvis man da kan, mens Lusene bider, og Rotterne holder én med Selskab.

Det er paa sin Vis Smaatterier, Bagateller.

Man vænner sig ogsaa til næsten aldrig at se Solen

i disse trange, krinklede Grøfter og Huler, og man vænner sig baade til Sult og Tørst, naar det er nødvendigt. Kort sagt: Man vænner sig hurtigt til alt det, der dog ikke er andet end rent fysisk Ubehag.

Nej .... men det er den dræbende Ensformighed og alligevel en evig, aarvaagen Anspændelse .... en vis, lammende Uvirksomhed parret med Bevidstheden om, at man aldrig et Øjeblik kan føle sig sikker ....

Det var det, der sled én i Stumper undertiden.

Bombardementet var endda ikke det værste. Det vænnede man sig ret hurtigt til, naar det ikke gik videre end til daglig Brug. Man fik sin Hørelse skærpet til en næsten uforstaaelig Grad af Finhed. Man lærte at bedømme Afstanden og Retningen efter Lyden. Man kunde til sidst med en forbavsende Nøjagtighed vide, hvor en Granat vilde falde. Og gik der nu og da nogle Kammerater med i Løbet, tog man det som en ganske ligefrem Ting.

Menneskeliv betød saa ligegyldigt lidt efterhaanden. Jeg havde set saa mange segne og dø, at det ikke længere gjorde noget voldsomt Indtryk paa mig. Det var blevet til en Selvfølge. Til noget af det, der nu en Gang hørte hver Dag til.

Men Livet i Skyttegravene krævede Aarvaagenhed. Ikke alene, naar Bomberne kom hylende imod os, eller Flyvere kredsede over vore Hoveder, men ogsaa naar vi, Time efter Time, med Øjet lige over Gravens Kant eller i Riften mellem et Par Sandsække, maatte staa og stirre ud i Natten for at passe paa dem, der undertiden laa kun et halvt hundrede Meter fra os.

Vi vidste aldrig, naar de pludselig angreb. Vi havde aldrig Rist eller Ro. Bedst som vi søgte lidt Hvile for en dødstræt Krop og nogle sønderslidte Nerver, kunde der blive purret ud. Og saa var det Sekunder om at gøre. Al Træthed og alle de overanstrængte Nerver skulde være blæst bort med det samme. Vi skulde gaa paa med kar-

ske Sanser og alle Kræfter spændte. I Timevis maaske. Og tidt mange Gange i Døgnet.

Det var denne evige Uvished og Utryghed, der sled i Sindet og ofte gjorde selv de gladeste og frejdigste tavse.

Ikke mindst mig.

De andre havde dog noget, der kunde holde dem oppe. De havde Bevidstheden om, at de tjente en Sag, som for dem betød Fædreland og Fremtid. Det var en *Fjende*, de havde overfor sig. De levede og led for en Idé, der baade kunde fylde dem og begejstre dem.

Jeg levede og led for intet ud over det, at jeg *skulde* leve og lide, dér hvor jeg var, enten til en Kugle en Gang traf mig, eller til jeg var sønderslidt og moden til et Galehus eller et Hospital, som saa mange af de andre.

Jeg var den tavse Dansker. Det sagde mine Kammerater. Og det sagde min Kaptajn. Jeg var den eneste Dansker ved min Afdeling. Vi havde været fem. Men de andre var forlængst borte. De tre tog Døden allerede ved Liége. Den fjerde fandt en Granat en Dag. Der blev ikke mere tilbage af ham, end nogle Uniformstumper og lidt Kødtrævler.

Men man kunde godt lide mig, det vidste jeg. Man forstod maaske ikke altid min Tavshed. Men man saa, at jeg ved enhver Lejlighed gjorde min Pligt til det yderste.

Jeg fik saamænd oven i Købet Jernkorset, fordi jeg en Nat efter et Skyttegravsangreb reddede en lille Løjtnant — en lille, glad og munter, nittenaarig Berliner. Et eneste Barn. En frejdig og begejstret Sjæl, der altid gik paa som en Terrier.

Han havde faaet et Skudsaar i Laaret og var segnet om. Han laa en Snes Meter fra vor Skyttegrav, og han vilde sikkert have ligget og forblødt sig, dersom jeg ikke var krøbet op af Graven og var kravlet hen til ham, mens vi stadig var under Ild fra de andres Stillinger.

Jeg fik ham op paa min Ryg, hans Arme om min Hals.

og, idet jeg kravlede paa Maven, lykkedes det mig at bringe ham i god Behold tilbage til vor Grav.

Hverken han eller jeg led nogen Overlast paa Vejen. Der var en Kugle, som hamrede mod min Støvlehæl. Men mere havde den ikke at fortælle mig.

Jeg fik et Hurra, og mine Kammerater sang.

De sang: Der er et yndigt Land. Ikke Ordene, thi dem kendte de ikke. Men Melodien. Den vidste de var dansk.

Jeg er sjældent blevet saa glad som den Gang. Jeg syntes, da jeg fik Jernkorset under mine Kammeraters Hurra og præsenterede Gevær, at det var slet ingen Ting ved Siden af de kære Toner, der gav mig Taarer i Øjnene og fik det til at varme saa lykkeligt og bævende gennem mit Bryst.

Jeg hørte senere, at det kostede den lille Løjtnant Benet. Men Livet beholdt han, og hans Mor skrev saa kønt til mig og takkede mig.

Jeg nævner ikke dette som en Heltegærning. Misforstaa mig ikke. Jeg skal ikke hyldes som Helt. Det er kun en meget beskeden Bagatel blandt Tusinder af Tildragelser, langt smukkere, langt ædlere og, til det ophøjede, præget af Opofrelsens og Dødsforagtens Storhed.

Jeg fortæller det kun, fordi det er mig om at gøre, at du skal forstaa, at jeg tog min Pligt i Alvor, og at jeg i Redelighed og Ærlighed søgte at tjene det Land, jeg hører til, selv om det ikke har mit Hjærte og heller aldrig kan faa det .... mindre nu, end nogensinde for Resten .... og selv om jeg ikke kunde tjene det med Begejstringens og Selvforglemmelsens Hengivelse og Kærlighed.

Men hvad der da var det værste ved Livet i Skyttegravene ....

Det var de Timer, da vi søgte Hvilen og ikke fandt den. Eller vi laa og drømte, eller saa, hvorledes de andre led under Drømmenes Mareridt.

Der var en Scene, som gentog sig den ene Gang efter den anden, og som stadig virkede lige oprivende og uhyggeligt, fordi de fleste af os kendte Lidelserne.

Man saa pludselig to Kammerater, der hidtil havde ligget og blundet stille og fredeligt Side om Side, blive urolige og vende paa sig. Man hørte derefter nogle skarpe Raab, der hurtigt gled over i hæse Skrig, og lidt efter kunde man se dem vælte sig hen over hinanden, hugge hinanden med Næverne i Øjne, i Mund, i Tinding, eller hvor Slaget nu tilfældigvis traf. Man kunde se dem gribe hinanden i Struben med hidsige Kvælertag, høre dem stønne og ralle, indtil det til sidst lykkedes at faa dem skilt og vækket.

Det sidste kunde tidt være vanskeligt nok. Og selv i halvvaagen Tilstand fortsatte de ofte Angrebene paa hinanden med en Brutalitet og et Raseri, der ikke sjældent gik ud over den fredelige Tredjemand, som lagde sig imellem for at forhindre, at de gjorde en Ulykke paa hinanden ..

Thi det var hændt undertiden, at en af dem var blevet kvalt under den andens brutale Kvælertag om Struben.

Det var Udslaget af en Drøm, der forfulgte de fleste.

De var blevet saaret, drømte de, og laa nu og haabede paa Ambulancen.

Men saa fik de med ét Øje paa en Fjende, der laa ved deres Side og stirrede paa dem. Hans Blik var ondt og hadefuldt, og de kunde se hans Fingre, trods Pinslerne ved enhver Bevægelse, famle efter Revolveren ....

Ikke en Gang som Valpladsens Lidelsesfælle kunde han holde sit Had i Ave. Og hvad var der saa andet at gøre end i et hurtigt Sæt, trods Smerten og Lidelsen, at kaste sig over ham og søge at gøre ham uskadelig.

Skulde én miste Livet, maatte det i hvert Fald blive den anden.

Det er Drømmens kort fortalte Indhold. Den var fryg-

telig. Jeg kender den. Jeg har selv mange Gange været i dens Vold, og hver Gang har jeg længe efter stønnet af Ophidselse, som skulde mine Hjærtekamre sprænges, og det har smærtet i min Nakke, som Stik af stumpe Knive under Nakkesøjlen.

Tænk dig denne Drøm, dette frygtelige Mareridt, to-tre Gange maaske, i Løbet af en Nat, og du vil kunne forstaa, at det altid var med Ængstelse og Tvivl, at man søgte Søvnen og Hvilen, og at man ofte hellere gjorde alt for at holde sig vaagen, end at komme i saadanne Drømmes Vold.

Men der var en anden Drøm, der ogsaa gik igen hos mange af os og som i sin Uhygge og Ubarmhjærtighed sikkert har ødelagt manges Nerver for Livstid.

Det var nemlig næsten altid saadan, at naar et eller andet Drømmebillede først var kommet ind i éns Bevidsthed, kunde det blive ved at gentage sig Nat efter Nat i lange, lange Tider ....

Og bedre blev det naturligvis ikke, at vi altid fortalte hinanden vore Drømme. De beherskede ofte vort Sind ogsaa i vaagen Tilstand, med en næsten uafrystelig Voldsomhed. Og hvad skal man i det hele taget tale om i saadan en Skyttegrav i de lange Nattevagter, naar man ikke netop taler om det, der er alles Rædsel mere end saa meget andet af det, der sker ....

Drømmen drejede sig om følgende:

Man drømte, at man pludselig vaagnede op og fandt sig selv ganske alene i Skyttegraven. Rundt omkring øvede Bomberne deres Ødelæggelsesværk, og derfor var de andre i Stilhed draget bort til en sikrere Stilling.

Hen over Terrainet saa man, gennem en graa og regntung Nat, Granaterne pløje Jorden, der slyngedes til Vejrs som vældige kvulmende Røgmasser. Deres Bragen rev i ens Trommehinder. Et Søgelys skar pludselig sin skarpe Vifte

hen over Graven. Det mærkedes, som sprængtes Øjets Blodkar af det svidende, hvide Blink. Man saa i dets Skær lemlæstede Kammerater omkring sig. Afrevne Lemmer. Sprængte Hjærner. Oprevne Buge. Ansigter, der var forvredne i Rædsel og Dødskampens Kvaler.

Ensomheden og Mørkets Uhygge greb saa én ....

Man bliver mørkeræd og ensomhedsræd i Skyttegravene. Det er kun det, at man er flere, der holder Modet oppe. Den mindste, ukendte Lyd faar én til at fare sammen og éns Krop til at stivne med Sveden dampende af alle Porer.

Det lyder maaske barnagtigt. Men en Rotte, der farer én mellem Benene, er nok til at drive Angstens Svedperler frem.

Saa forsøger man at finde de andre. Man stirrer et Øjeblik over Brystværnet, men ser intet uden den graa Nat og Glimtet langt borte fra, naar en Granat slynges ud.

Man famler sig derefter frem i Skyttegravens Mørke. Man falder næsegrus over et Legeme og føler sig for. Man faar Haanden fyldt med Blod fra sprængte Indvolde, eller man føler en Hjærnes klæbrige Masse klistre mellem éns Fingre. Eller Haanden stikkes ind i en aaben Mund og Tændernes Skraben mod éns Hud faar det til at risle af Skræk gennem alle Lemmer.

Man kravler videre. Hen over Lig. Man kan mærke den syrlige Lugt af levret Blod og Dødens Udtømmelser.

Endelig er man igen paa jævn Bund. Man rejser sig og famler videre.

Men lidt efter gentager det samme sig. Man falder igen. Famler sig igen frem over Lig .... Hører en Gang imellem noget stønne og jamre og bede om Vand, eller en Haand famle om éns Arm eller Ben, eller glide hen over éns Ansigt .... Springer op og løber med Rædslen rivende i alle Nerver, indtil man atter falder, og det samme gentager sig.

Rædslen har nu næsten lammet éns Forstand. Man føler hver eneste Blodaare hamre. Man kunde skrige. Man gør det ogsaa undertiden. Man flænger i sine Klæder, for at give Rædslen Udslag og Udløsning. Man river sig til Blods med Neglene presset dybt ind i Kind eller Pande. Man hamrer sig i Tindingen, til det svider, for at faa Synerne bort.

Saa famler man sig omkring en Omdrejning.

Søgelyset farer pludselig paa langs af Graven. Man ser et oprejst Legeme foran sig, støttet mod Gravens ene Side. Øjnene stirrer brustne mod én. Munden griner i Dødsstivnen. Blodet pibler fra et Saar i Tindingen og striber den blege Kind, som Søgelyset gør endnu blegere.

Det bliver igen mørkt. Man famler sig videre frem. Man er nu, til Vanviddets Grænse, forpint af Forfærdelse og Rædsel .... Man mærker, at man tumler hen over Lig .... Dynger af Lig og lemlæstede Legemer .... Man bliver træt .... éns Lemmer svigter .... man kan ikke holde sig oprejst længere .... Og til sidst segner man saa om, dødsenstræt og dødsensforpint. Man jager Hænderne indtil Haandleddene ind i en oprevet Bug, der endnu er varm .... man skriger højt og vildt .... et raat, gennemtrængende Skrig, der ligesom flænger éns Strube ....
Og saa vaagner man.

Men det er ikke til Befrielse, man vaagner. Alle de vilde Syner bliver ved at slide i éns Sind. De ligger stadig med deres hidsende Billeder i éns Bevidsthed, og hver Gang man er ved at overmandes af Træthed, glider man paany ind i Drømmens Rædsler.

Saa begynder den slidende Kamp for at holde sig vaagen og faa Tankerne givet en anden Retning. Men det er næsten altid umuligt. Drømmen ligger altfor brutalt og dybt bundfældet i éns Sind. Man lever den igennem med spærvide Øjne, mens éns Blik søger at fange et eller andet

Punkt at stirre paa, for at faa den slidt til Side. Men det lykkes meget sjældent.

Kun den barmhjærtige Dag giver Fred. Men den giver samtidig en overvældende, næsten uovervindelig Træthed, en aandelig Afslappelse, et Nervesystem saa sønderrevet og saa følsomt, at der ikke er langt til Vanviddet, eller til den altopgivende Fortvivlelse, der fører over i Selvmordet ....

Dette er Skyttegravenes Rædsel. Langt frygteligere, langt mere ødelæggende end Kampene, Bomberne, Mitrailleuserne eller den stirrende, anspændte Aarvaagenhed i lange Nattetimer. Langt værre end Lemlæstelsernes Elendighed, Skrigene og Jammeren og den hivende Rallen, naar et Liv slukkes ud af en barmhjærtig Død ....

VII.

Jeg laa det meste af December Maaned i en Skyttegrav i den forreste Linje ovre paa den russiske Front. Vi havde det fredeligt. Russerne angreb hverken tidt eller kraftigt. Det meste blev til smaa, hastige Udfald eller Sammenstød mellem Vagtposter eller Patrouiller. Der var kun meget faa af disse pludselig, lokale Smaakampe, der kommer, naar man mindst aner det, og som Regel aldrig fører til andet, end at nogle Mand paa hver Side bliver saaret eller dræbt.

Men det var alligevel et forfærdende Liv, de næsten tre Uger jeg laa derude.

Der var det meste af en Milsvej ind til Afløsningen, som holdt til i en gammel Skovridergaard, der forlængst var forladt af Beboerne, og hvor kun en rummelig Lade var brugelig til Ophold for Mennesker. Alt andet var svedet af til Grunden.

Og de faa Tropper, der laa til Afløsning, var ikke meget værd. De var forslidt af Sult og Kulde.

Det blev vor Lod at blive det samme.

Vi sultede og frøs, saa vi til sidst hverken vidste ud eller ind og var fuldkommen ligeglade med det hele.

Sulten var maaske endda ikke det værste. Man kan vænne sig til en hel Del i den Retning. Jeg har i otte Dage maattet leve af frosne Roer, som vi tøede op ved nogle smaa, elendige Skyttegravsovne, og ikke faaet andet at læske mig paa end Sne.

De første tre-fire Dage gik udmærket. Vi syntes oven i Købet, at det var ganske morsomt. Saa havde vi prøvet det med. Men de sidste Dage var strænge at komme igennem. Og alligevel. Det var Barneleg mod alt det andet. Og saa havde det den gode Side, at det gav vore Drømme en helt anden Retning.

Vi drømte om Mad.

Man kan fristes til at le af disse Drømme, hvor man saa et veldækket Bord for sig og mærkede den liflige Duft af Mad slaa sig i Møde som en pirrende Bølge. Man ligefrem svælgede i lykkeligt Velvære. Man gjorde sig Rede til at tage Plads ved dette herlige Bord .... Men saa forsvandt det pludselig, og man saa kun en kæmpemæssig, jordgrumset Roe som et Ansigt, der grinede én i Møde af Frækhed og Spot.

Eller man saa andre skønne Syner, der drejede sig om Mad, men som ogsaa altid forsvandt, naar Nydelsens Øjeblik stod for, og man vaagnede med en sugende og smærtende Fornemmelse i Mellemgulvet, en ulidelig Tørst, og en Følelse af Svimmelhed og en alt beherskende Træthed.

Men som sagt: Sulten var ikke det værste. Man kommer igennem den Slags, naar man er sund og stærk.

Men Kulden ....

Tænk dig disse Grøfter ikke bredere end at to Mand til Nød kan knibe forbi hinanden og som ikke er dybere, end

at man lige kan dække Hovedet under Kanten. Tænk dig saa at leve her i Nætter og Dage i den russiske Vinters værste Tid, uvirksom, men alligevel nødt til stadig at være aarvaagen.

Der var ingen Værn at faa uden den, Klæderne kunde give, og saa den Smule Luning Natten gav i de Huller, der var gravet ind i Gravens Sider og foret med lidt Halm, der til sidst blev til Smuld.

Hen over den flade Bund strøg Blæsten undertiden som en Ragekniv, og Frosten bed baade i Hænder og i Ansigt. Hænderne blev til sidst, trods Vanterne, som sønderflænget Kød. Øreflipperne hang i Laser. Læberne laa i dybe Saar.

Det værste var imidlertid Øjnene. De led frygteligt under Sneskæret. Ikke mindst var det galt om Natten, naar man i Timevis skulde staa og stirre hen over det hvide Snedække og give Agt paa alt, hvad der kunde ske baade nært og fjernt saa langt Synet paa nogen Maade kunde spændes.

Undertiden var det som blev der kradset i Øjeæblet med spidse Naale. Taarerne blændede og smærtede. Deres Vej ned over Kinderne var som blev Kødet revet af ens Ansigt i lange Trævler helt ind til Knoglerne.

Der var adskillige, der fik deres Syn ødelagt for Livstid den Vinter i Rusland. Der var mange, som kom blinde hjem fra disse Skyttegrave, fortvivlede, oprevne, rædselsslagne.

Der var tre i min Afdeling, som skød sig under Blindhedens Forfærden.

Det var dog ikke altid Synsnerven, der var ødelagt. Undertiden var det en Lammelse af Øjenlaagene, der gjorde blind — en Lammelse som det senere hen viste sig undertiden kunde helbredes ved elektrisk Behandling ....

Det har man fortalt mig i hvert Fald.

Og saa naar Snefoget tog fat.

Det kunde komme susende hen over Fladerne saa man i Dagevis var lukket inde i en Verden af hvirvlende og pid-

skende hvidt og ikke kunde se sine Kammerater paa faa Meters Afstand.

Man maatte staa Time efter Time med Ryggen imod og lade det suse og hvine omkring sig, mens Blæsten og Frosten rev og flængede i Kødet. Eller man kunde sætte sig paa Hug og lade sig dænge til, indtil éns Krop sank sammen og man pludselig med Opbydelsen af alle Kræfter og al Energi maatte springe op, for ikke at sidde og fryse sig ind i Evigheden.

Der er ikke noget saa frygteligt som Kulde i en Skyttegravs Uvirksomhed. Du ved, hvilket aandeligt og legemligt Ubehag og hvilken sløvende Slaphedsfornemmelse, der følger med, bare man gaar og smaafryser.

Men tænk dig saa, at man Dag ud og Dag ind, og uden Aflad, føler sit Legeme som en Klump gennemfrosset Kød, mens det mærkes, som skal éns Knogler splintres.

Og saa disse lange, lange Nætter, naar man søgte Hvile og Varme, hvor der hverken var Hvile eller Varme at faa.

Hvor hvert eneste Lem smærtede, som var éns Krop én eneste pinefuld Byld. Hvor det rev og sled i Saar og Flænger, og hvor man ikke kunde komme over at røre sig, fordi Kulden tog al éns Kraft og Energi.

Og saa undertiden denne Kamp, plaget af Slaphed og Sult, for at holde sig vaagen, fordi man vidste med sig selv, at gav man sig Søvnen i Vold, var der ikke meget Sandsynlighed for at vaagne mere.

Det hørte ikke til Sjældenhederne, at man en Morgenstund fandt en Kammerat, der i Nattens Løb havde frosset og sovet sig ind i en barmhjærtig Døds Arme. Og Forfrysninger, der bagefter tog et eller andet Lem og gjorde sin Mand til en Stakkel for Livstid, var heller ikke ukendt den Vinter i Skyttegravene i Rusland.

Det var jo ikke alle, der havde fysisk Kraft nok til at staa imod, eller aandelig Styrke nok til ikke at lade

sig overmande af den selvopgivende Ligeglæde med alle og alt, der var Vejen mod Døden.

Thi det er det farlige ved det. Der kommer et Tidspunkt, da man synes, at alle Lidelser er borte, alle Smærter døde. Øjeblikke, da man føler sig som gennemrislet af Glæde og Varme og Velvære, og hvor det svimler for éns Blik af de skønneste Syner og de skæreste Farver.

Men det er i saadanne Øjeblikke, at man skal rive sig løs og tage alle sine Kræfter, al sin Energi fangen. Gør man ikke det, har man ikke Selvovervindelse nok til at gaa ind igen til den barske Virkelighed og de gamle Smærter og Pinsler, saa er man uden Barmhjærtighed Dødens Kammerat.

Vi blev afløst Dagen før Juleaften, og det var, ogsaa for mit Vedkommende, paa høje Tid. Jeg var ved at gaa til af Kulde og Sult. Mine Øjne kunde ikke længere taale det smertende Sneskær, og de lange Nætters anspændte Stirren hen over hvide, maaneblanke Flader, eller gennem Snefogets svimlende Blaanen. Og mine Hænder og mit Ansigt var som gennemflænget af Kuldesaar.

Det var et rent ubegribeligt Velvære igen at komme af Klæderne og faa Snavset og Utøjet af sig. Lusene havde bidt godt til. Der laa store Kager i Hovedbunden og Haaret var én filtret Masse.

Det var en Herlighed uden Lige at faa Ansigt og Hænder fyldt med Vaseline, saa det drev af én som fede Taarer.

Og saa igen at faa en Smule ordentlig Mad og Udsigt til at sove i en lun og hyggelig Halmdynge, selv om det var med Klæderne paa og Tornystret til Hovedpude ....

Man lærer i det hele taget at paaskønne alt, hvad der har med legemligt Velvære at gøre. Ens Tanker kredser ofte slet ikke om andet end Søvn og Mad. Man bliver saa tidt sløv for alt andet. Der er intet udenom én, der kan fange Interessen og holde den fast. Det bliver til Smaatterier altsammen i Forhold til det Spørgsmaal, om man

den Dag skal naa at blive mæt, og om man den Nat skal faa Lov til at sove alle Timer til Ende i Ro og Fred som et Dyr.

Juleaftensdag blev Julegaverne og Juleposten delt om. Den var kommet sent hen paa Natten i Automobil fra den nærmeste By, der laa mere end ni Mil borte.

Det havde været en slidsom Tur gennem en øde og forladt Egn, hvor Vejene var fyldt med Sne og Sporene slettet ud, og gennem en dyb og vildsom Skov, pløjet af Granater, saa Stammer og Kroner laa som et filtret Fletværk, dér hvor man skulde frem.

Den blev modtaget med en Glæde, der var rørende til Taarer.

Vi var lykkelige og leende som Børn, og ikke mindst var Glæden stor hos dem, der fik Brev fra Hjemmet. De gik bort i Skovens Ensomhed, hver til sin Kant, og det varede Timer, inden vi saa dem igen.

Til dem, der ingen Breve fik og heller ingen anden Hilsen fra Hjemmet, var der Gaver fra gode, vildfremmede Mennesker, som oftest med en lille, rørende Hilsen ved:

Til vore velsignede, brave Feltgraa .... Til vore bedste Venner med Ønsket om en lykkelig Jul .... Til én af Fædrelandets Helte fra en lille Pige .... Fra en lykkelig Mor .... Fra en Mor, der nu slet ingen har tilbage .... Fra én, hvis Kæreste ofrede sit Liv for Fædrelandet ....

Saadan lød Hilsenerne. Og Gaverne blev kaldet Kærlighedsgaver.

Det er et kedeligt Ord, naar man læser det paa Tryk i en Avis. Det lyder som Skaberi. Men naar man har modtaget saadan en lille Gave med Hilsen fra et vildfremmed Menneske og følt den Kærlighed, der straaler ud derfra .... eller naar man én Gang har set, hvordan saadan lidt Tobak, nogle Ruller Skraa, lidt Chokolade, en Pibe, eller hvad det nu er for Smaating, der sendes, kan lyse

op i en Tilværelse ved Fronten og ligesom pludselig give Livet Skønhed og Fryd, ny Farve og helt nyt Indhold for en Stund .... ja, saa forstaar man ikke alene den Renhed, den Følelsens Dybde og den Ømhed, saadan en Kærlighedsgave er Udtrykket for, men ogsaa hvor dybt den naar til Bunds i dens Sind, der modtager Gaven.

Jeg har set mange Kammerater staa og stirre paa saadan en lille Gave og Hilsen, som stod de med en herlig og uanet Skat mellem Hænder. Jeg har selv oplevet den samme skønne og betagende Følelse. Det er en næsten ufattelig Glæde, fordi det første og det smukkeste, der griber éns Tanker, er en øm og altbeherskende, tavs Tak til den fremmede og ukendte, hvis Ønsker og Haab ikke alene følger dem, der staar dem nær som deres egne, men som ogsaa har Sind og Hjærte til at gøre andre glade.

Jeg har set store, stærke Mænd, hvis Følelser ellers ikke havde let ved at finde aaben Vej, staa og græde med saadan en Smaating i Haanden. Jeg har set dem i Smug eller aabenlyst presse den mod deres Læber, som var det noget, der kom fra den, de havde allermest kær, og som var det en øm og bevæget Hilsen fra Hjærte til Hjærte ....

Man bliver i det hele taget primitiv i det aabenlyse, naar man ligger bag Fronten eller i Skyttegravene — primitiv baade i ondt og godt. Alle Følelser kommer hurtigt op paa Overfladen. Baade Dyriskheden og Medfølelsen. Baade Kærligheden, Samhørigheden og Hadet. Man bliver saa let at forstaa og saa let at gennemskue. Der er ikke mange, som kan gaa med det civile Livs Maske paa. Man er skaaret op og krænget om, inden man egentlig selv ved rigtig af det at sige. Man stirrer paa hinandens sjælelige Nøgenhed baade tidligt og sent.

Men man undres ikke over de andres. Og man skammer sig ikke over sin egen.

Det var nemlig saadan, at paa samme Tid, som de

første Maaneders larmende og brutale Overmod tabte sig hos dem, der var med fra Begyndelsen og mere og mere gled over i en dump og tung Følelse af, at ingen vidste, naar alt det grufulde fik Ende, eller hvor det bar hen til sidst .... paa samme Tid blev vi næsten alle hinanden lig.

Tankerne og Følelserne var de samme hos os alle. Naar jeg blot vidste, hvad jeg selv følte og tænkte i en given Situation, vidste jeg ogsaa med Sikkerhed, hvad der rørte sig i de andres Sind. Derfor talte vi ogsaa efterhaanden mindre og mindre med hinanden, undgik tidt hinanden og søgte hver for sig Ensomheden.

Den var altid baade rigere og skønnere og lykkeligere, end det Samvær med Kammeraterne, der som oftest ikke blev til meget andet end en tavs Stirren ud i det Blaa.

Lidt Musik var det, der bedst en Gang imellem kunde live op i Skyttegravene eller ved Fronten. Og selvfølgelig var der ogsaa en eller anden glad Sjæl, der til Tider kunde kalde Smilet eller Latteren frem. Men det stivnede saa hurtigt igen og avlede bagefter Bitterhed og Ubehag ....

Jeg véd godt, at der i saa mange Breve til Hjemmet er skrevet noget helt andet. Jeg har ogsaa selv skrevet den Slags Breve. Jeg har ogsaa skrevet om muntre Timer mellem gode og glade Kammerater. Om Morskab. Om Tilfredshed. Om hvordan det hele alligevel ikke var saa slemt, naar det kom til Stykket, bare man forstod at indrette sig.

Jo, vist saa .... Fromme Løgne ....

En uendelig Strøm af fromme Løgne er rundet fra Front og til Hjem i disse Krigsaar. Ikke alene for Censurens Skyld. Men hvorledes *kunde* det være anderledes. Hvem nænnede at gøre dem derhjemme mere bedrøvede og urolige, end de var i Forvejen.

Ak nej, du. Saa hellere male det hele i Solskinsfarver. Os kunde det være ligegyldigt. For os blev Dagene hverken bedre eller værre. Men maaske kunde vi skænke dem

derhjemme et Par lyse Timer og hjælpe dem til at holde Modet oppe.

Og skulde *det* maaske ikke være nogle fromme Løgne værd ....

Om Eftermiddagen pyntede vi Juletræer. Et inde i Laden til dem, der var for medtaget til at røre paa sig. Og et ude i den snedækte Skov et lille Stykke borte fra Skovriderhuset.

Man havde sendt os baade Julelys og Juletræspynt, og til Juletræ fandt vi en lille, snepudret Gran, der stod alene paa en aaben Plads, kranset af gamle, ærværdige Stammer.

Den stod dér, som havde den ventet netop paa os og paa den Nat, da den skulde lyse for *vor* Jul.

Henad Mørkningen samledes to-tre Hundrede Mand omkring Træet. Over os laa den blanke, stjærnestrøede Himmel uden en eneste Sky, klar og dyb i sin uudgrundelige Blaanen. Omkring os havde vi den tavse Skov, skær og hvid, og med Maanelys i blege Strejf mellem Stammerne.

Det var et lykkeligt og betagende Syn for os alle, dette Juletræ i den nattestille Skov, hvor den eneste Lyd vi hørte var Føddernes Knirken mod Sneen. ....

Alle disse brogede Farver og alle disse spæde Lys mellem Sneens kyske hvide ....

Det gjorde os alle tavse og stille. Det førte i Hast vore Tanker og Haab saa langt, langt bort — hjem til de kære Stuer, hvor vor Barndoms lyse Juletræ stod, og hvor vor Juleglæde fyldte alt og alle med Fryd og med ømme Hjærters Skælven.

Vi stod alle med sænket Hoved. Der hørtes ikke et Ord og intet Udraab af Glæde. Kun et Pust som af trætte Sukke gled gennem den tyste Luft.

Eller det var maaske blot en stille Hvisken mellem de

gamle Graner. Et Nattens Aandedrag mod de vinterhvide Drømme ....

Der laa en dyb og inderlig Alvor om alles Træk. Der var Munde, der bævede. Der var Fingre, der pressedes mod Øjnene. Der var Hænder, der fandt hinanden i et varmt Venskabs Tryk, eller i Mindets tavse Fællesskab. Der var Arme, der fandt Plads omkring Sidekammeratens Hals.

Saa traadte vor Kaptajn frem. Hans Nakke var bøjet og hans Øjne stirrede ned mod den hvide Sne. Hans Mund var smal og sammenbidt, som var der noget, han ikke vilde give Lyd eller Mæle.

Men saa rankede han sig pludselig og saa frem for sig, som saa han mod noget smukt langt borte i den blaa Luft.

Det bævede om hans Mund, da han spurgte, om vi skulde synge Salmen: Stille Nacht, heilige Nacht ....

Han sang selv for. Hans Stemme lød højt over alle de andre. Den var saa stærk og saa ren. Den var saa varm og saa lykkelig i sin bevægede Bæven. Men der var ellers ingen, der sang rigtig igennem, og Sangen slæbte sig efterhaanden mere og mere trægt afsted. Det blev mest til en mumlende Brummen. Undertiden lød det, som sang Kaptajnen helt alene, og til sidst tabte ogsaa hans Stemme sig hen i Mumlen.

Det sidste Vers gled bort i intet.

Saa sagde han nogle Ord om Julen. Men det blev ikke til ret mange. De begyndte kraftigt og stærkt og med den skarpe Stødtone, som mange Aars Kommandoraab skaber over en Soldaterstemme. Men den gled til sidst og hurtigt over i Skælven, og da han nævnede Hjemmet og de kære, der sikkert i den samme Time havde deres Tanker her og ikke ved deres egne Stuers tyste Jul, tog Bevægelsen ham helt.

Han bøjede sit Hoved og pressede Hænderne mod Øjnene, og hans Ord, da han begyndte Bønnen:

Vater unser, der Du bist im Himmel ....
kom gennem Graad og gled hurtigt over i et hulkende Amen ....

Vi stod stadig alle med sænket Hoved. Her og der hørte man et dybt Suk eller en ængstelig Rømmen, da Bønnen var endt. Der var mange, der græd, og der var ingen, der søgte at skjule deres Følelser.

Hvorfor ogsaa det. Alle Tanker gik jo ad de samme Veje. Hjem til alle de kære, enten det nu var til Hustru og Børn, til Far og Mor, eller til hver den, hvis Tanker i samme Stund søgte mod os i Haab og Frygt.

Saa begyndte én og anden at gaa. Et lille Nik til Sidemanden. Et Haandtryk. Et sidste Blik mod Juletræets Lys og det brogede Glimmer. Og saa bort fra det altsammen, for at være ene med sig selv og sine Tanker.

Flere og flere gik langsomt deres Vej. Nogle længere ind i Skoven ad tavse og ensomme Stier. Andre ud mod den aabne Mark.

Jeg var én af de sidste, der gik. Jeg saa det blege Skær fra Julelysene dø hen i Nattens Blaanen. Jeg følte til sidst Ensomheden omkring mig som en Pine. Men jeg kunde alligevel ikke tænke mig at være sammen med andre.

Jeg søgte Ensomheden, som de. Jeg fandt den i Skovbrynet mod et gammelt, stensat Dige. Jeg kunde se langt hen over den flade Egn, hvid af Sne saa langt Synet rakte. Jeg syntes, jeg kunde skimte Skæret af Brande langt borte .... som Sankt Hansorme i Sommernattens Grøftekant .... Jeg saa et Søgelys strejfe Skyttegravene i den yderste Linje .... Og var det monstro Skæret fra Bomber, der lyste op som et Glimt og forsvandt igen ....

Var der da ogsaa Krigens Rædsler i en hellig Julenat ....

Mit Blik søgte op mod det Blaa. Fulgte den blanke Himmelbue fra Synskreds til Synskreds.

Over mit Hjem deroppe ved Fjorden buede den sig i samme Stund med de samme Stjerner.

Mit Hjem ....

Jeg lukkede Øjnene og saa det altsammen for mig. Juletræet paa Bordet midt i Stuen. Far og Mor hver i sin Krog og de tyve fattige Børn fra Sognet i syngende Dans omkring Træet, saadan som det altid havde været Skik lige fra min Farfars Tid.

Jeg hørte Mor synge: Et Barn er født i Bethlehem, med denne blide, frejdige Stemme, der kom fra Hjærtets reneste Kilder. Jeg hørte Fars dybe Bas brumme med, og jeg saa hans Smil, der aldrig var skønnere og lykkeligere end den Aften, da han kunde gøre Børn godt og glade.

Jeg blev saa inderlig, skælvende bedrøvet ....

Misforstaa mig ikke. Det var ikke en Bedrøvelse, der havde noget med mig selv og min egen Stilling i det Øjeblik at gøre.

Jeg havde det jo godt. Jeg fejlede intet. Jeg havde bevaret Livet. Jeg kunde holde Jul i Fred.

Jeg led saamænd ingen Nød. Men jeg var bedrøvet alligevel. Bedrøvet, som jeg sjældent har været det over noget. Jeg følte det hele Tiden som en Lidelse. Som en Pinsel. Som noget, der kunde faa mig til at græde og hulke af Afmagt ....

Nu sad de derhjemme i den gamle Gaard ved Fjorden i en skøn og hellig Julenat, der aldrig før havde rummet andet end Glæde og Lykke for dem, og havde kun Ængstelse og tunge Spørgsmaal paa Læben og i Hjærtet.

Hvordan havde jeg det monstro .... Var jeg endnu i Live .... Eller laa jeg død og kold i en Skyttegrav eller paa den aabne Mark .... Eller laa jeg ødelagt indtil Hjælpeløshed i en eller anden Sygeseng ....

Ikke sandt, du. Saadan maatte Tankerne jo være og

Spørgsmaalene lyde. Saaledes har de sikkert ogsaa lydt den Aften, og saaledes har de forresten lydt hver Døgnets Time lige siden jeg drog hjemme fra.

Men intet Svar kunde de faa paa deres Spørgsmaal. Intet kunde de faa at vide, selv om de ønskede og bad nok saa inderligt. Ikke en Gang en hellig Julenat vidste de noget om den Søn, som de begge elskede saa grænseløst og som havde været deres Livs Lykke, ikke mindst hver Juleaften, da Hjærte finder saa let en Vej til Hjærte, og al menneskelig Godhed og Mildhed springer af saa rene og skære Kilder ....

Tænk, hvad maa det ikke have været for en Lidelse for dem derhjemme, at sidde med denne Uvishedens Tanke i Sindet og dette Uvishedens Spørgsmaal paa Læben.

Jeg hører min gamle, kære Mor stilfærdigt spørge:

— Gud véd, hvordan vor Dreng har det i Aften, Far ....

Jeg ser hendes Blik søge min Fars. Jeg ser deres Øjne dugges. Jeg ser min Far rejse sig og gaa hen og lægge sin Arm om Mors Skulder, mens han bævende forsikrer:

— Du skal se, lille Mor, Vorherre har nok holdt sin Haand over ham.

Jeg forstaar, hvorledes saa pludseligt Skrækken og Uroen faar Plads i deres Hjærter. Hvorledes det skælver af Bevægelse. Hvorledes *den* bitre Tanke, at jeg maaske slet ikke mere er i Live, faar det til at slide og pine i deres Sind.

De tænker det bægge to. De synes næsten, de *véd* det, jo mere de tænker over det. Men den ene tør intet sige for ikke at skræmme den anden. Og saa vokser Frygten sig efterhaanden stærkere og stærkere i deres Sind. Den fylder alt. Den bemægtiger sig alt. Den slider og piner dem med sin Gru. Men alligevel trykker de hinandens Haand, lykkelige og fortrøstningsfulde at se paa, mens de hvisker dette og tænker og gruer for noget andet:

— Ja ja. Vorherre har nok holdt sin Haand over vor Dreng ....

Saaledes tænkte jeg den Julenat ved den russiske Front. Jeg tror, min Tanke var rigtig. Saadan er det sikkert gaaet til i mit Hjem og i mange, mange andres.

Men forstaar du saa ikke ogsaa den smærtelige Hjælpeløshed, den Sorg, den Pine, der til sidst fylder éns Sind, naar først *det* rigtig er gaaet op for én, hvad de derhjemme maa lide hvert Minut og hver Time i Døgnet, fordi de intet véd .... Intet .... Intet ....

De har Haabet at gaa og sysle med og Bønnen at lide paa .... Ja, vist saa .... Nej, de har intet som helst. Thi hverken Haabet eller Bønnen giver dem den sikre Trøst, uden i et fattigt Minut.

Nej, de har kun et eneste. Det frygteligste af alt. Uvisheden. Skrækken. Fortvivlelsen. Haabløsheden.

Det var egentlig først i hin tavse Julenat, at dette rigtigt gik op for mig.

Det var først da, at jeg helt og til Bunds forstod, hvad det maa være for en frygtelig Tilværelse for dem derhjemme.

Jeg ved næsten ikke .... Men jeg synes, at *det* er én af de tungeste Tanker, som Krigen har i sit Følge.

Mon den ikke er værre end Drømmene og Sulten og Lemlæstelsen og Jammeren og Elendigheden omkring én.

Jeg forsikrer dig, kommer man først i ensomme Timer til at følge den Tanke til Bunds, og faar den først rigtig Lov til at brede sig i éns Sind .... ja, saa slider og flænger den som ikke meget andet gør det, fordi der hverken gives Raad eller Redning eller Trøst for den.

Den ejer kun dette ene: én stor, fortvivlende, altopslugende Hjælpeløshed.

Den kan pine. Den kan svide. Den kan undertiden flænge i én lige til Vanvidet. Og man synes tidt, at man vil raabe, om saa éns Strube skal sprænges, og saa det kan høres over den hele Jord:

— Jo. Jeg lever, I Kære .... Jeg lever .... Jeg lever!

VIII.

Jeg var med ved Østfronten for at deltage i den store Offensiv mod Russerne. Min gamle Sidekammerat var ogsaa med. Han var endnu i Live. Men ellers var der kommet mange nye Ansigter til i min Afdeling. De blodige Dage ved Liége, Rædslerne Belgien igennem og lange Tiders Kampe om Løbegravene i Flandern, havde taget manges Liv og manges Forstand ....

Men der blev tyndet endnu mere ud, inden Turen kom til mig en tidlig Foraarsdag i Argonnerne.

Jeg husker, hvorledes Belgien var hærget. Men sandelig, i Østpreussen var det ikke synderligt mindre. Trist er Landet i Forvejen saa mange Steder. Men endnu ynkeligere saa det ud, da vi drog det igennem med Russerne vigende foran os. Nedtrampede og granatpløjede Marker, afbrændte Gaarde, skamskændede eller ødelagte Godser, sønderskudte Byer og fortvivlede Mennesker, blottet for alt, ribbet for Glæde, for Lykke, for Fremtid.

Det var en Jammer og en Elendighed uden Grænser.

Men samtidig var det saa uendelig rørende at se, hvorledes de allerfleste hang ved det ødelagte Hjem, hvor Manden mange Steder var i Felten, hvis han da ikke forlængst var død.

De kummerlige Rønner og de sønderskudte Gaarde husede undertiden endnu Mennesker, der passede deres Dont saa godt, det lod sig gøre, og gemte sig hen for Nat og Uvejr i smaa Rum, tømret sammen af halvforkullede Bræder og Bjælkestumper, eller hvad de nu ellers havde haft ved Haanden.

Det var Elendighed. Det var Fattigdom. Det var Usselhed. Men det var *Hjemmet*. Det eneste sikre Punkt i deres Tilværelse. Kom de først bort fra det, var de ude i Tilværelsens ubarmhjærtige Uvished. Derfor holdt de vel ogsaa saa haardt og saa trofast ved det, trods alt, hvad

de maatte døje og lide, baade da Russerne gik frem, og da de gik tilbage.

Og midt i al deres Elendighed havde de ogsaa lært Sulten at kende. Der var ikke levnet dem meget, dér hvor Russerne drog frem. Og mange Gange tiggede de den sidste Skive Brød af os, for at stille den værste Hunger.

Vi gav dem af et godt Hjerte. Jeg syntes undertiden, at de egentlig havde det langt værre end vi. Vi kunde ganske vist miste Livet paa mange Maader, og Sulten kendte vi jo ogsaa til. Men vi skulde ikke høre paa Børns Graad af Mangel paa Føde, eller se vore spæde blegne og visne hen, fordi der ingen Mælk var at faa og fordi Kvindernes Bryster var blevet golde.

Jeg kan saa godt forstaa, at Menneskene, hvor vi kom frem, hilste os som Befriere. Jeg forstaar deres Glæde og deres ofte grænseløse Taknemmelighed i Ord og Gærning. Jeg forstaar, at de gamle Mænd og de rokkende Kvinder saa tit faldt os om Halsen med Glædestaarer.

Det maa være frygteligt at se den Tue, man elsker, hærget og trampet ned, uden at kunne gøre noget for at redde den. Det maa være endnu mere frygteligt at se det, man har kært, gaa op i Luer, for selv i mørke og regntunge Nætter med sine Børn ved Haand, eller paa Ryg, fulgt af jamrende, skrækslagne Kvinder og raadløse Gamle, at fly fra Hjemmet ad trælse Veje og ud i Uvisheden, sammen med Hundreder andre, der heller ikke véd, hvor de skal vende sig hen om Hjælp eller Redning.

Vi traf saa mange Menneskeflokke, hvor vi drog frem. Mennesker, der næsten ikke kunde slæbe sig afsted for Sult og Kulde og Forfærdelse.

Elendige Kærrer med elendige, udmagrede Heste og usseligt Bohave, stablet sammen i Hast og Skræk, som det bedst kunde træffe sig .. Mennesker, der var krøbet sammen i Læ af Hegn eller Skov, eller som havde gravet sig ind i Banker, eller Diger, hyllet i Pjalter, frysende og skræk-

slagne endnu. Mænd, der stirrede raadløse og fortvivlede hjem mod en søndertrampet, hærget og skændet Egn .... Kvinder, der laa og varmede deres smaa Børn ved et nøgent, udpint Bryst, eller som stønnede i Jammer og Haabløshed mod et brustent Barneblik .... gamle Mænd og gamle Kvinder, der kun havde et eneste Ønske, som var deres Bøn Timerne igennem: at Vorherre vilde tage dem bort fra al denne Elendighed, som de slet ikke kunde fatte og som de ikke selv havde Kræfter nok til at bære.

Og hvad var det ikke for rædselsvækkende Ting, de fortalte os, mens deres Stemmer rystede eller Hulkene sled i deres Bryst.

Det var ikke alene deres Hjem, deres Husdyr og deres Bohave, der var blevet Krigens Offer og Luernes Rov. Og anderledes kan Krigen vel ikke være. For det giver den ingen Skaansel.

Men det var gaaet her, som det var gaaet i Belgien, hvor en Hær drager frem og hvor Soldaterne har faaet Ødelæggelsens Lyst og Vildskabens Brand i Blodet. Hvor der er tusinde Slyngler mellem de hundredtusinde hæderlige. Men hvor Slyngler skaber nye Slyngler. Hvor Drik avler Raahed og Raahed avler Vold, hvor Gamlinge pines og haanes, hvor Kvinder tages uden Skaansel, og hvor smaa Børn maa lide uforskyldt og uden Naade.

Hvor Mænd skal bøde for deres Had og deres Trods, selv om den baade er ærlig og retfærdig i sin Gengældelse, bare fordi én var ubesindig og blev den, der tirrede de kogende Drifter og fik dem til at blusse op i Brande, som ingen evnede at slukke.

Jeg vidste, hvordan det kunde gaa .... Jeg var jo selv med paa hele Færden gennem Belgien .... Jeg havde oplevet det altsammen, det de fortalte, og meget mere til .... Men det tør jeg forsikre nu og den Dag, jeg skal staa for min evige Dommer: af egen Drift har jeg aldrig øvet nogen ond Gerning mod civile Mennesker. Jeg har intet

Drab og ingen anden Skændselsgerning paa min Samvittighed.

Hvad jeg har været med til at øve, falder alene paa dem, der kunde forlange det af mig. Dem, der kunde forlange, at jeg gjorde min Pligt og kunde pidske mig frem til at gøre den. Eller skyde mig ned, dersom jeg lod være. Jeg havde jo en Gang forlængst svoret Faneeden. Den er hellig, som enhver anden Ed. Og jeg hørte jo nu engang til det Land, jeg tjente og skulde tjene.

Men har jeg saa ikke Lov til at sige, at det, jeg her saa, baade forfærdede mig og var mig noget af en Tilfredsstillelse.

Det forfærdede mig, fordi al Rædsel forfærder. Men det tilfredsstillede mig samtidig, paa en vis Maade, fordi jeg i dette saa en retfærdig Gengældelse for alt det, vi havde øvet i Belgien .... en mild og meget skaansom Gengældelse for Resten ....

Skulde man maaske ikke have Lov til at sige det, uden at blive stemplet som ond og ubarmhjertig ....

Jeg har her ovre fra en Oplevelse, der altid har fyldt mig med en varm og taknemmelig Glæde, fordi den for mig har rummet det, vi Mennesker plejer at kalde Nemesis, den straffende Retfærdighed, eller hvad man nu helst vil.

Jeg kalder det Guds Dom, fordi der var som en ledende og styrende Haand i det altsammen. En Haand, der ramte en skyldig, og gav Sonebod for to døde.

Den Bagtrop, hvortil jeg hørte — vi var vist kun et Par Tusind Mand — var for en Dag blevet indkvarteret i en større Landsby, ikke langt fra den russiske Grænse. Det var en af de første Byer, der var blevet lagt øde. Der var ikke mange Gaarde eller Huse, som ikke laa i Ruiner. Kvæget var borte og Avlen trampet ned. Mange Steder var Hjemmet helt forladt og ingen vidste, hvor dets Mennesker var henne.

Hvem kunde for Resten ogsaa vide det i en Tid, hvor enhver havde mere end nok i at redde sig selv og sit og sine ....

Maaske var de døde. Maaske havde Rædslerne pint dem til Vanvid. Maaske havde de slæbt sig, dødsenstrætte, i de flygtendes Tog og var sunket om i en Grøft eller i en Skovkant, forladt af de andre, der drog videre paa deres sanseløse Flugt og ikke kunde ænse andet end dem selv og deres eget ....

Maaske havde de ligget og stirret tilbage mod det Hjem, der var lagt i Ruiner og de Brande, der blussede hen over Fladerne og mod den Himmel, som de syntes havde glemt alt — baade Miskundhed, Godhed og Retfærdighed.

Maaske har de mumlet en Bøn .... den sidste .... den allersidste .... og saa stille lagt sig til Leje og ventet paa det, der skulde komme. Den tavse, forsonende Død, der gav Fred og Lindring for alt det, de ikke evnede at staa igennem i en Verden, der syntes dem at være saa helt forladt af den evige Gud ....

Jeg véd, at man har fundet gamle Mænd med Hænderne foldet over Brystet og Dødens forsonende Skær over det hærgede, stivnede Ansigt.

Jeg véd ogsaa, at man har fundet unge Kvinder med Barnet presset mod de nøgne Bryster, som for at skænke det den sidste Livsvarme, indtil de bægge er gaaet ind til den evige Fred, dræbt af Kulde, af Sult, af Skræk ....

I et af de fattigste Smaahuse i Landsbyen boede en ung Kvinde. Hun havde været smuk, som Landsbyens Kvinder kan være det. Kraftig og sund af Krop og med Markens Sødme og Solens Glans i Blik og Lød.

Hun kunde se ud til at være midt i Tyverne. Men nu var hendes Ansigt forpint og gustent, og hun slæbte sig træt og sygt af Sted.

Jeg mindes saa tydeligt hendes Hjem. Det havde været et lille, seks-Fags, straatækt Hus i Landsbyens Udkant. I

de to Fag var Stuen med Alkoven og Køkkenet. I de fire andre havde Koen og Grisene og Hønsene boet.

Nu var det næsten lagt øde altsammen. Taget var borte, Træværket forkullet og Murene sunket sammen i en smuldret Dynge, dér hvor Dyrene havde været. Kun dér, hvor den lille Stue med Alkoven og Køkkenet var, stod Murene endnu. Men Ruderne var splintret, Døren hugget ind, og der sad Klude hist og her, for at lune lidt for Vind og Vejr.

Bagved Huset laa en lille, søndertrampet Have, kranset af et Dige med Pilehegn og Hyld.

Den Dag, da Russerne rykkede ind i Landsbyen, skændte og brændte de i vildt Overmod. Der blev sagt, at mange af dem var fulde. Det faar være, hvad det vil. Men de trængte i hvert Fald ind i Gaardene og Husene, tog, hvad der var af Kvæg og Foder, slog i Stumper og Stykker hér og stak Ild paa dér, og var ikke blide mod Hjemmenes Kvinder.

Ind i det lille Hus i Byens Udkant var der ogsaa kommet en Soldat. Han raabte og rasede og skældte, og han skaanede intet af det lidt, der var at skaane. Til sidst kastede han sig over den unge Kone og vilde tage hende med Vold.

Saa sprang Manden til for at redde sin Hustrus Ære. Det lykkedes ham ikke. Men det kostede ham Livet.

Han segnede om i Stuen, dræbt af et Sabelhug i Hovedet.

Soldatens Vildskab tog til, og til sidst tog den helt Magten fra ham. Han sparkede den unge Kone, saa hun hverken kunde sanse eller samle, og hendes Dreng i Sengen blev dræbt med et Bajonetstik.

Først da havde han naaet, hvad han vilde.

Den stakkels Kone begravede Dagen efter sin Mand og sit Barn i Havens ene Hjørne og dækkede den lille Tue til med Markblomster .... Der var ingen, der kunde

hjælpe dem i kristen Jord .... Men samtidig var det klart for enhver, at hun havde mistet sin Forstand. Hun gik altid mumlende omkring med et fjærnt og fremmed Blik i de forgrædte Øjne, der undertiden saa ud som var de blindede. Og ofte sad hun i Timevis paa Havediget ved Mandens og Barnets Grav.

Det skal have været saa sørgeligt rørende og vemodigt, saa hjærteskærende trist at se hende sidde dér, undertiden til langt ud paa Natten som ventede hun paa, at de to skulde vende tilbage.

Sommetider lagde hun sig hen over Graven og pressede den ene Kind mod Jorden. Og saadan kunde hun ligge længe. Undertiden til hun faldt i Søvn.

Spurgte nogen hende, hvorfor hun laa dér, saa hun frem for sig med et Par forvildede, graadblanke Øjne, og svarede hulkende, at hun kunde høre sin lille Dreng græde og kalde.

Hver Gang, der drog en Fangetransport gennem Landsbyen, kom der Uro over hende. Hun blev ivrig og hurtig i sine Bevægelser, og hun stod og stirrede med stive Øjne paa dem, der drog forbi.

Det var som søgte hun ét bestemt Ansigt mellem de mange Hundrede.

Men naar de saa var draget forbi, sank hun igen sammen og slæbte sig hen til Huset, eller hen til Diget og Tuen i Havens Hjørne.

Saadan blev der fortalt af Landsbyens Præst og af mange andre gode og paalidelige Mennesker ....

Hen paa Aftenen, den Dag vi drog ind i Landsbyen, stod jeg udenfor hendes Hus sammen med nogle Kammerater. Hun gik den Aften rundt og jamrede, som hun aldrig før havde jamret. Hendes Haar flød i sammenfiltrede Tjavser omkring hendes Ansigt, og hendes Klæder var én forreven Las.

Det saa ud som havde hun flænget dem i Rædsel.

Hun gik hele Tiden og mumlede ind mellem Jammeren:

— Min dejlige, lille Dreng .... Min dejlige, lille Dreng ....

Og nu og da knugede hun Hænderne i hinanden, eller huggede dem imod sin Pande.

Mens vi gik og saa paa hende, kom min Løjtnant til. Han søgte at tale hende til Ro og klappede hende paa Skulderen.

Men hver Gang han rørte ved hende, gøs hun og krympede sig sammen som i pludselig Skræk.

— Min stakkels Dreng, jamrede hun. De dræbte ham. Han var kun seks Aar og laa i sin Seng .... Bed til Vorherre, raabte jeg til ham .... Bed til Vorherre .... Jeg laa paa Gulvet ved hans Seng og saa ham folde Hænderne i Bøn, men hans Øjne stirrede paa mig i Rædsel ....

Men han, der stod over ham, skaanede ham ikke. Han jog sin Bajonet gennem hans Bryst .... Og mig sparkede han hen ad Gulvet .... Min Mand laa dræbt ved Dørtrinet .... Hans Ansigt var rødt af Blod .... Hans Pande var kløvet ....

Det kom i hurtige, voldsomme Stød, mens hun knugede Hænderne mod Øjnene, som vilde hun ikke se al den Rædsel, der stod for hendes Blik.

— Men der *er* Retfærdighed til, skreg hun saa. Der *er* Retfærdighed til .... Jeg skal nok finde ham .... Jeg skal nok finde ham .... Jeg skal nok finde ham ....

Saa faldt hun lidt til Ro, og min Løjtnant og jeg stod og hviskede sammen om det, vi saa og det, vi her havde hørt fortælle.

Noget efter kom der en Fangetransport forbi. Et Par Hundrede Mand omtrent.

I samme Øjeblik, som den unge Kone saa Fangerne, sprang hun frem paa Vejen, og imens var min Kaptajn kommet til. Han stod ved hendes Side og fulgte hende

med Øjnene. Hun saa ud som et Dyr i Spring. Hver Muskel var spændt som en Staalfjeder. Hver Nerve strammet. Og imens søgte hendes Blik Fangerne, der drog forbi.

Der var en mærkelig, gennemborende Kraft i hendes Øjne. De skinnede som Gløder. De blinkede som Staalklinger.

Pludselig sprang hun frem og næsten væltede sig hen over én af Fangerne i Transporten. Den standsede og, mens hun truede med de knyttede Hænder ud i Luften, skreg hun, saa det lød som Jubel og Jammer paa én Gang:

— Ham er det. Ham er det .... Jeg vidste jo nok, jeg skulde finde ham.

Den fangne Soldat stirrede først forundret paa hende. Men saa gik der et blussende Drag af Rødme hen over hans Ansigt. Derefter blev han askegraa og bøjede Hovedet. Det saa ud som sank han langsomt i Knæ.

Den unge Kone blev ved at raabe:

— Ham er det. Ham er det .... Jeg vidste jo nok, jeg skulde finde ham.

Til sidst lo hun med en Latter, der lød som vilde Skraal, og segnede derefter om paa Vejen, mens Fraaden sivede frem mellem hendes sammenknebne Læber ....

Min Ven tav et Øjeblik, og jeg følte en prikkende Rislen gennem min Krop. Det var Bevægethed og Uhygge paa samme Tid.

Jeg saa paa ham. Hans Øjne var pludselig blevet blanke og klare, og der laa et Smil omkring hans smalle Mund. En Blanding af Vemod og Lykke.

— Jeg skal ikke fortælle dig mere om det, sagde han saa. Ikke uddybe det, der skete, stærkere. Jeg skal kun føje til, at en halv Time efter var *den* Mand ikke mere blandt de levende ....

Vi skød ham.

Var det ærligt og hæderligt .... Har man aldrig Lov

til at skyde en Fange .... Maaske. Maaske ikke. Jeg vil ikke tvistes med nogen om det. For mig har Spørgsmaalet i dette Tilfælde ingen som helst Interesse. Jeg er lige glad, enten det var lovligt eller ej.

Jeg skal kun aabent og ærligt bekende, at mellem alt det frygtelige jeg saa, staar denne lille Tildragelse for mig som noget uendelig skønt og ophøjet.

Jeg følte at jeg i *det* Øjeblik havde stirret ind i Retfærdighedens kolde, barske Ansigt ....

IX.

Henad ved Foraarstid blev mit Regiment paany sendt over til Vestfronten. Vi skulde forstærke Stillingen i Argonnerne. Det var en langsom Tur fra Øst til Vest. Men en Tur, der gjorde mig adskilligt klogere, mens den stod paa.

Først og fremmest lærte jeg fuldt at forstaa, at mine Kammerater var ved at blive trætte. Maaske var deres Begejstring og deres Kampevne ikke mindre, naar det endelig for Alvor gjaldt. Deres Had maaske heller ikke. Jeg skal ikke paastaa hverken det ene eller det andet. Men deres Overmod var i hvert Fald bristet.

De havde lært at se nøgternt paa Forholdene. De forstod, at der endnu var en lang Vej frem inden Sejren blev vundet. Hvis den da nogen Sinde blev det. Og de var blevet tavse og tænksomme.

Jeg fandt det saa naturligt. Der var jo ikke meget at tale højt om. Og der var intet som helst paa Turen, der kunde tænde Begejstringens Ild.

Der var ingen langs Banelinjerne til at raabe Hurra og svinge med Flag. Der var heller ingen paa Stationerne til at give os Blomster eller Frugter. Der var ingen Jubel noget Steds.

Derimod saa vi mange sørgeklædte Kvinder, og der laa noget tungt og knugende omkring os allevegne, hvor vi kom frem .... Dagens Dont bar Sørgeflor ....

Det gjorde tavs og eftertænksom.

Den højrøstede Glæde og den grænseløse Tillid var borte. Det var Træthed og Ængstelse for, hvad Fremtiden skulde bringe, der prægede alt og alle, hvor vi kom frem.

Ikke mindst lagde vi Mærke til det de forskellige Steder, hvor vi holdt, og hvor der var Officerer eller Menige, som havde været hjemme med Orlov, og som nu skulde tilbage til Fronten.

Der var ingen Fryd og Stolthed, og der var ingen Tro og Begejstring hos dem, der var mødt for at sige Farvel. Der var ikke en Gang en beskeden Blomst.

Men der var mørk og træt Sorg. De fleste Kvindeansigter var blege og smalle, Øjnene havde dette udviskede Udtryk, der fortæller om lange søvnløse Nætter, og om Dage, der snegler sig afsted med Uvished og Ængstelse over hver Time. Og der laa over Børnenes Ansigter en ubehersket Klage over, at Faderen igen skulde forlade dem, og at de paany skulde tilbage til de langsomt glidende Dages Graahed, hvor der aldrig var Moders Smil og aldrig Moders Glæde, og hvor hvert et Brev fra ham, de havde kær, gav Plads for nye Ængstelser og ny Uvished.

Og hvor var det Afskedssmil, der undertiden søgte sig Vej over et graat Ansigt, sørgmodigt og blegt. Det var et Smil svøbt i Fortvivlelse og tavs Klage og mættet med Ængstelse og utrygge Tanker.

Der var i den sidste, hurtige Omfavnelse og i det sidste skælvende Haandtryk som en underforstaaet Bevidsthed om en Afsked for evigt.

Der var flere Taarer og dybere Sorg, end ved den friske Grav, som dækker over én, man havde i Livet saa inderligt kær ....

Der var saa mange Kvinder, der segnede om, naar To-

get satte sig i Bevægelse. Den Smule Mod og den Smule Sindets Beherskelse, der endnu var tilbage, saa længe de kunde holde den kære i deres Arme og føle hans levende Legeme mod deres, forsvandt i samme Øjeblik som han var udenfor deres Rækkevidde.

Det var tungt at se paa, og det gjorde ogsaa vore Tanker tunge ....

Var det maaske saa underligt.

Vi huskede jo, mange af os, den stormende og blussende Jubel, da vi drog bort. Hurraraabene. Begejstringen. De ildnende Raab, der skreg om Sejrssikkerhed og Had.

Og nu denne Modsætning. Denne højlydte eller kun halvt undertrykte Fortvivlelse. Disse Ansigter, der fortalte om Sorg, om Søvnløshed, om Kummer. Om Knaphed med det daglige Brød. Om Sult undertiden. Hele denne tavse Klage af Længsler, der aldrig helt fik Luft, af Haab, der saa ofte gik til Grunde, af Bønner, der saa tidt blev gjort til Skamme.

Jeg kunde mærke paa mine Kammerater, hvorledes alt dette greb dem, og hvorledes deres Tanker den meste Tid var hjemme hos deres egne Kære.

Der var mange Munde, der bævede. Der var adskillige Øjne, der duggedes. Der var Nakke ved Nakke, som stille bøjedes, mens et Suk fandt Vej mellem sammenknebne Læber.

Ovre i Argonnerne blev vi sendt ud i Stilling paa et Højdedrag. Der var kun et smalt Mosehæld mellem Fjendens Stilling og vor.

Vi blev udkommanderet ved Aftentid og laa en kold og taagefugtig Nat i nogle Huller, der var blevet gravet den foregaaende. Hvorfor vi laa netop dér, forstod ingen af os. Stillingen var hverken helt eller halvt færdig.

Vi havde regnet med at slippe den følgende Morgen.

Men vi fik Ordre til at blive der hele Dagen, og det gjaldt om, at de fjendtlige Iagttagere, særligt da Flyverne, ikke opdagede Stillingen. Ingen maatte vise sig. Ingen stikke Hovedet og endnu mindre Overkroppen frem. Var der Flyvere over Stillingen, maatte ingen røre sig.

Havde det saa endda været nogenlunde bekvemme Huller at ligge i. Men de var smalle, højst en halv Meter dybe, med lidt Jord foran. Man kunde hverken ligge eller sidde, og mens Dagen langsomt nærmede sig, prøvede man at ligge snart paa én snart paa en anden Maade. Men til sidst gav man sig tilfreds med sit Leje, selv om det ogsaa var derefter. En havde trukket Knæene helt op under Kinden. En anden laa som en knækket Tændstik. En tredje havde strakt Benene lige ud, men maatte saa bøje Overkroppen helt frem for at ikke Hovedet skulde ses. Og der var ikke andet at ligge eller sidde paa end en haard, fugtig Stenbund og Kappen var drivvaad af Nattetaagen. Lemmerne var stive af at ligge dér hele Natten. Ens Krop rystede af Kulde ....

Der manglede nu kun, at det fjendtlige Artilleri skulde begynde at skyde.

Og det begyndte allerede om Morgenen ved Nitiden.

I Løbet af en Timestid var Skytset skudt saadan ind, at det med forbavsende Sikkerhed forstod at træffe Linjen, hvor Hullerne var. Og med kortere eller længere Mellemrum sendte de deres Salver. Først en til højre. Og saa i vanvittig Hast en paa otte Skud til venstre. Og saa i Midten. Rækken op og Rækken ned. Frem og tilbage .... frem og tilbage.

Næppe havde vi hørt Affyringen, saa slog Projektilet med larmende Bragen mod sit Maal. Man kunde ikke værge sig for dem paa nogen Vis. Lumske og hvinende styrtede de frem, saa Skrækken foer gennem alle éns Nerver.

Det spændte efterhaanden éns Sind til Vanvid at sidde

dér i én og samme Stilling i en Smule Hul, mens det sled og smertede i alle Lemmer.

Det rev i alle éns Nervetraade at sidde dér og vente paa de usynlige Projektiler, som man først anede, naar de samtidig var der.

Tankerne næsten hyler gennem éns Hjærne .... nu fik venstre Fløj Ild .... Hvem staar nu for Tur .... Hvor længe varer det, inden den næste Salve kommer.... saa .... nu .... Nej, den fandt Vej et andet Sted hen .... Men nu .... Der sprang de igen hérover .... Øjet ser dem ikke. Men éns Trommehinder flænges og det suser og synger omkring én af Jord og Sten. Man kryber sammen, dækker Hovedet, værger for sig med Armene, og samtidig jager allehaande Tanker gennem éns Sind ....

Nu er det forbi igen .... Men næste Gang er du dødsens .... Eller maaske dog ikke .... Det sidste Nedslag lød jo lidt fjærnere .... Men et Under alligevel, at du lever endnu .... Ikke haabe. Ikke haabe .... Dagen er lang .... Hvem véd, om du alligevel ikke bliver her for evigt ....

Saa kommer der et Nedslag igen. Ramlende. Tordnende. Jorden skælver omkring én. Det er som skulde den sprænges i Stumper og Stykker og slynges ud i Æteren som Smuld ....

Saa skriger man pludselig i Skræk .... Nej nej .... Jeg vil leve .... Jeg vil leve .... Jeg *vil* se dem derhjemme igen .... Aa Gud, aa Gud. Hjælp mig. Hjælp mig .... for *deres* Skyld .... Bare for *deres* Skyld ....

Sveden hagler ud af alle Porer. Det svimler for Synet. Det hugger som med Køller mod éns Nakke.

Saa er der stille lidt. En halv Times Tid maaske. Men Dagen er lang. Klokken er maaske ikke mere end to endnu. Man famler Uret frem .... Det er kun lige tolv ....

Maaske endnu seks-syv Timer i dette Helvede.

Saa tæller man Minutterne. En .... to .... tre .... fire ....

Men hvor saadan et Minut dog er endeløst. Hvor langsomt, hvor forfærdende langsomt, den Tid dog snegler sig afsted ....

Man bliver mere og mere træt af at sidde i denne sammenkrøbne Stilling. Det ene Lem efter det andet føles tykt og svullent og smærtende ømt. Man søger et Øjeblik at rette lidt paa sig. Men saa tager Salverne igen fat.

— Ambulance, hører man én raabe i Rædsel .... Ambulance.

Og bagefter kommer der en Stønnen og Rallen, der farer én gennem Brystet som Stik af lange Knive. Og saa et sidste uhyggeligt, skraldende Skrig: Ambulance .... Hjælp mig .... Hjælp mig ....

Men der er ingen, som kan hjælpe. Ikke en Gang han, der kun ligger tre Skridt borte.

Saa er der igen én, der raaber: Ambulance .... Ambulance. Hjælp .... Hjælp ....

En tre-fire Stykker lader Raabet gaa videre Linjen langs. Det kan trøste et Øjeblik maaske. Men det er haabløst.

Pludseligt slaar der tre Projektiler ned paa én Gang. Det er som aabner Jorden sig under én og som styrter alle Skrænter sammen i et rullende og skraldende Kaos. Man kan intet se, hverken Bund eller Himmel, for Jord og Trærødder og Stenstumper, der staar i ét mægtigt Brus som vældige Røgmasser fra et kvulmende Kæmpebaal.

Men saa synker det sammen i en syngende Hvislen. Lidt borte ser jeg to blive begravet under Masserne. Noget efter ser jeg Jorden røre sig lidt, som Jordskorpen, naar en Muldvarp skyder. Et Legeme kommer langsomt til Syne. Ansigtet driver af Blod. Et Par Øjne stirrer hjælpeløse og angstfyldte omkring. Et Par Hænder famler ud i Luften som griber de efter Støtte. Men saa syn-

ker Hovedet næsegrus mod Jorden. Jeg hører et halvkvalt Skrig, der gaar til Bunds i en ny Granats Bragen .... Manden er død ....

Den anden var begravet med det samme....

Saadan bliver det ved Dagen lang. Trætheden, Angsten, Rædslen slider i éns Krop og éns Nerver indtil man hverken kan sanse eller samle. Ens Krop er som en værkende og vædskende Byld. Ens Hjærne som en stadig smærtende Knude bag Kraniet. Ens Øjne staar i Vand. Ens Hjærte pumper Blodet ud og ind, saa det svider, og saa det undertiden er ved at tage Vejret fra én. Det river i Struben som var den flænget og flaaet. Man har Dagen igennem de hundrede Gange lidt Dødsfrygtens brændende Kvaler ....

Saa holder Skydningen endelig inde. Det er saa smaat begyndt at skumre. Kun en ganske enkelt Granat finder endnu Vej over til os og gør sin Høst.

Saa rejser man sig. Ens Lemmer er som hamrede igennem med Køller. Man kan til at begynde med daarligt støtte paa Benene. Men lidt efter lidt kommer Blodet igen i Bevægelse. Nogle løber frem og tilbage bag Hullerne for at faa Varmen. Andre søger efter de saarede. Det er et stort Arbejde for Sygebærerne. En for én fører de de saarede bort, lagt paa det brune Teltlærred som Baare.

Man hører en stille Jamren. En klynkende Klagen. Hist og her kryber én afsted med Armene om to Kammeraters Nakke. Hans ene Ben er bare en Stump. Eller det hænger og slingrer og slæber efter ham.

I mange Huller sidder der endnu én og anden tavs, sammenknuget Skikkelse.

— Hej du, Kammerat, kalder man. Men han rører sig ikke ....

Sover du .... Fejler du noget.

Det er stadig stille.

Saa knæler man ned for at ruske den tavse vaagen.

Hans Haand er vaad. Hans Pande rødmer. Det er Blod. Han er død.

Der sidder én og laller et Sted henne. Hans Haar var sort i Morges. Nu er det hvidt som Sne. Han synger en dum Vise. Spytter en Gang imellem frem for sig som et Barn, der savler. Laller igen og skærer Ansigt, som vrænger han ad noget. Saa ler han, raat og skraalende. Han er blevet gal.

Dagens Rædsel har taget hans Forstand.

Der gaar to Kammerater hen og løfter ham op. Han laller igen og synker saa sammen som en Klud. Sygebærerne kommer til og fører ham bort ....

Jeg hører hans lallende Skraalen lidt borte, og ser ham slaa om sig som blev han pludselig grebet af et vildt og ustyrligt Raseri.

Han er kun én af de mange, mange, der fik den samme forfærdende Skæbne under Bombardementets Rædsler eller i Skyttegravenes Helvede. Langt værre end Døden.

Jeg staar lidt og ser efter ham. Saa er der en Kammerat, der kommer hen og lægger sin Arm om min Skulder. Hans Krop dirrer som i Kulde, og hans Ansigt er endnu fortrukket af Dagens Rædselsscener.

— Hellere to Aars Tugthus, end saadan en Dag til, siger han.

Jeg nikker, og i Tavshed trykker vi hinandens Hænder.

Saa bliver der kaldet til Samling og Afmarch til den nærmeste Skyttegravslinje.

Samtidig er Afløsningen for Natten og den følgende Dag kommet til, og mens de døde slæbes bort, kryber de andre sammen i Hullerne.

De sér, hvad der venter dem. De er tavse ....

Men Natten gav os ingen Hvile. Et Par Timer efter at vi var kommet i Stilling i Skyttegravene, blev der stormet.

Det var et af de Angreb, der hverken gør fra eller til.

Det begyndte med Granater mod Hullerne. Men det varede ikke længe. Saa kom de mylrende fra den anden Side af Mosedraget, og den Haandfuld Folk, der laa i Hullerne, var ingen Ting værd. De blev revet over Ende og hugget ned i et Øjeblik.

Jeg forstod mindre end nogensinde, hvorfor de i det hele taget skulde være dér.

Saa gik det løs mod den Skyttegrav, hvor vi laa. De kom i dybe Kolonner lige paa og med opplantet Bajonet. De dængede os til med Haandgranater. Det bragede og ramlede omkring os, mens vore Maskingeværer pløjede dybt i deres Rækker. Men det var haabløst altsammen. Der var et Raseri over deres Angreb, som intet kunde stanse. Vor Pigtraadsspærring løb de over Ende, som kunde det have været Sytraad. Vore Skyttegrave var et Kaos af Jord og Sandsække og Bjælkestumper. Det var hverken til at se eller høre. Det var altsammen én syngende Bragen, ét larmende, kogende Virvar. Halvkvalte Skrig og døendes Jamren. Raab og Skraal og Eder ....

Saa gik det til sidst løs paa Bajonetten. Eller paa de bare Næver. Jeg fik lige set en af mine Kammerater blive kvalt i et Strubetag og slænget til Side som et Aadsel. En anden blev sparket i Underlivet saa han segnede om med et Brøl og et snappende Gisp.

Saa gik det tilbage i vild Flugt. Der var ingen af os, der sansede. Bare i Dækning igen .... Bare i Dækning igen. Vi tumlede over hinanden. Faldt. Blev liggende. En fik Hjærnen knust af et Kolbeslag. En anden fik en Bajonet gennem Ryggen. Og stadig bragede Haandgranaterne omkring os. Kroppe flængedes og Lemmer sønderreves. Luften var som én tonende Stræng af Knittren og Knagen, af Raab og Skrig, af Brøl og Jamren ....

Først da vi havde naaet den næste Skyttegravsrække, fik vi Fred. Vi faa, der var tilbage.

De andre trak sig langsomt bort til vor forladte Stilling. Men stadig slog Haandgranaterne over mod os.

Vi kunde høre dem raabe deres sejersglade Hurra og deres haanende Boche, mens vi var ved at segne under Angrebets blodhede Vildskab og Flugtens Rædsel.

Rundt om lød de saaredes Klynken, og gennem Skydehullerne kunde vi se hen over Skovbunden med de søndersprængte Stammer. Den var fyldt med døde Kroppe, der saa ud som sammenbyltede Pjalter. Og ind imellem Maskingeværernes Knittren kunde vi høre Raab om Hjælp. Vi kunde se Legemer, der forsøgte at rejse sig, men sank sammen og blev liggende, ramt af en naadig Kugle, eller stivnet i det sidste Gisp.

Men vi kunde ikke komme dem til Hjælp. Vi var stadig under Ild fra de andre.

Et Stykke fremme laa vor Kaptajn.

Han laa paa Hug med Ansigtet imod os. Det drev af Blod ned over hans Pande og han strakte den ene Arm frem. Det blanke Maanelys hvilede paa hans Ansigt og tegnede det skarpt og klart. Vi kunde se et Par andre ved hans Side, der ogsaa laa og famlede frem for sig med Hænderne. Deres Tænder lyste hvidt, som et Rovdyrs i Raseri.

Tørsten pinte dem.

Min gamle Sidekammerat greb nogle Feltflasker og kravlede op over Brystværnet.

Vi fulgte ham spændt og med bankende Hjærter. Han krøb fremad, fladt mod Jorden, og med den ene Haand med Feltflaskerne slæbende efter sig. Der strøg en Salve fra et Maskingevær hen imod ham. Vi dukkede os i Hast og hørte Kuglerne fløjte hen over vore Hoveder.

Lidt efter saa vi igen ud gennem Skydehullerne. Han var nu naaet hen til Kaptajnen og de to andre og rakte dem Feltflaskerne. De drak i hidsige Slurk og lagde sig saa stille ned.

Saa kravlede han videre frem. Der var andre, som ogsaa fik at drikke, indtil Flaskerne var tomme.

Han kravlede tilbage, stadig fladt mod Jorden, idet han skubbede sig baglænds med Hænderne. Vi stirrede efter ham i aandeløs Spænding. De maa have lagt Mærke til ham derovre, thi endnu et Par Salver strøg efter ham, men strøg ham forbi.

Han var nu naaet hen til Brystværnet, og hans Underkrop hang ned langs Skyttegravens Væg. Saa rejste han Brystet og Hovedet et Øjeblik for at se sig om.

Der kom en Salve til. Vi dukkede os og hørte samtidig et halvkvalt Skrig. Hans Legeme faldt tungt og sammensunkent ned mod Skyttegravens Bund.

Jeg sprang til, lagde mig ved hans Side og løftede hans Hoved op.

Der piblede en Blodstrøm ud fra den højre Tinding. Hans Øjne stirrede blanke og varme, som saa han ind i noget lyst og smukt. De hvilede med et hastigt Blink i mine. Det var som en Tak og et hurtigt Farvel. Saa faldt hans Øjenlaage i og hans Hoved sank kraftesløst tilbage. Der gled nogle ilsomme Trækninger hen over hans Ansigt og omkring hans Mund. De blev til sidst til et Smil.

Saa aabnede han pludseligt Øjnene og saa paa mig. Men Blikket var nu bristende og fjernt. Uroligt som et Barneblik i Angst.

Der kom tre-fire stærke Pust og saa hørte jeg ham hviske, mens han med Møje vendte sit Ansigt om mod mit:

— Husk .... hjem ....

Saa kom der et sidste pustende Suk. Hans Ansigt fortrak sig i en hurtig, skælvende Grimace.

Han var død ....

Hans Død var en Helts. Jeg synes ikke det er for meget sagt. Han *var* en Helt i sin trofaste Hjælpsomhed mod de Kammerater, der laa og smægtede efter lidt at drikke.

Det betød ganske vist hverken Liv eller Død for nogen af dem. De var Dødens i Forvejen. Men jeg tror han gjorde deres allersidste Minutter lysere og dæmpede Dødens Braad.

Jeg synes det var saa inderlig smukt og varmhjærtet, saa uendelig stort og bravt handlet af ham.

Jeg glemte heller ikke mit Løfte. Jeg skrev til hans Kone, og jeg skrev som jeg havde lovet ham. Jeg skrev, at han døde som en Helt .... saaledes var det jo hans lille Datter skulde læse om ham, naar hun en Gang blev stor nok til at forstaa det og til at glædes ved det ....

Jo. Hans Død var Heltens. Han var en tung og sindig Sjæl, der ikke tænkte synderlig dybt, hverken over Livets eller Dødens Gaader. Men han gav sit Liv hen for at mildne andres Dødsstund ....

Skulde det ikke være nok til at flette Heltekransen om en fattig og trofast Brandenborger-Bondes Pande. Jeg synes det.

Jeg synes i hvert Fald, at der er dem som er blevet Helt paa langt mindre end det.

Min gamle Sidekammerats Død gjorde et meget stærkt Indtryk paa mig.

Det lyder maaske underligt at sige det, naar man har set Hundrede og atter Hundrede segne og dø omkring sig, og set paa det med den Ligegyldighed, som Vanen til sidst skaber.

Men Indtrykket var nu alligevel haardt og stærkt.

De andre var ogsaa døde. Ganske vist. Men hvem døde de bort fra. Hvem græd over dem. En Far maaske. En Mor. En Hustru og smaa Børn. Sandsynligvis. Men det var nu alligevel ikke det samme. Thi jeg kendte dem ikke i deres Hjærte.

Men jeg kendte den skønne og lønlige Streng, der bandt min gamle Sidekammerat til hans Kone og lille Datter.

Han havde talt saa varmt og inderligt om dem. Saa kærligt og saa trofast. De var hele hans slidsomme Livs Lykke, som han var deres. Hun var saa glad ved ham, og troede saa sikkert og saa fast, at han kom hjem igen til hende og deres lille Pige. Og saa skulde der være en Fremtid for dem. En lang, lang Fremtid i Kærlighed og fælles Arbejde. Og i fælles Trofasthed og Omhu for deres lille Barn.

Hver eneste af hendes Timer, siden han drog bort, havde sikkert været viet ham. I alle hendes Bønner og i alle hendes Haab var hans Billede vævet ind. Hun havde slidt og slæbt med deres lille Hjem for at holde det oven Vande og for at vise ham, naar han kom tilbage, hvad hendes Trofasthed og Kærlighed var værd ....

Og saa fik hun en Dag det Budskab, at han var død .... Som en Helt, ganske vist .... Men død alligevel ....

Og *død* er nu en Gang død, selv om Heltenavnet følger Mindet .... Og to Menneskers Glæde og Fremtid var i Evighed forspildt.

Saadan var de Tanker, der stadig gik igen hos mig, hver Gang jeg mindedes min gamle Sidekammerat. Og naar jeg tænker paa ham, ser jeg stadig dette bristende blege og urolige Blik og hører hans Hvisken og de tyste Ord, der var hans sidste Livsyttring:

— Husk .... hjem ....

Og samtidig spørger jeg mig selv, hvilke Tanker der i det Øjeblik løb gennem hans Sind. Om det var Sorg. Om det var Rædsel. Om det var Glæde over, at han havde været varmhjærtet og god. Eller om det altsammen havde samlet sig i et eneste lyst og lykkeligt Billede af det lille Hjem og de to, der hørte hans Hjærte saa inderligt til ....

Kan *du* svare mig .... Eller hvem kan ....

Er Døden i Krigen en Glæde. Eller er den en Rædsel.

I det hele taget: vilde du ikke give Aar af dit Liv for at vide, hvad der laa bag *det* bristende Blik, eller i *det* stille Pust, der for den, du havde kær, blev Skellet mellem Liv og Død.

Tænk, hvis du med Sikkerhed vidste, at det havde været den skønneste og lyseste Glæde. Hvor vilde da ikke Minderne blive dobbelt skønne og tifold lykkeligere.

X.

Det er forunderligt saa lidt man tænker paa Døden, naar man hver Dag lever Side om Side med den.

Egentlig skulde man vel tro, at éns fleste stille Timer var optaget af den Tanke, at man i næste Øjeblik kunde ligge død, eller lemlæstet, eller saaret, saaledes som det i Tidens Løb var blevet Tilfældet med saa mange af éns Kammerater.

Men saadan var det slet ikke. Jeg har aldrig frygtet eller ventet Døden mindre, end i det halvandet Aar, jeg var med. Og undertiden haardt med.

Det er *kun* i de Timer, da man ligger i en Skyttegrav og slet ikke kan værge sig, mens Granaterne pløjer og brager omkring én, at man undertiden tænker, at i næste Øjeblik kommer maaske Turen til én selv. Men ogsaa kun da.

Ellers ser man saa temmelig sorgløst paa det. Man dukker sig. Man farer til Siden, eller smider sig næsegrus mod Jorden. Man dænges undertiden til af fygende Jord og Sten og Træsplinter. Man ser andre dø. Man ser andre lemlæstes ....

Ja, vist saa. Døden kan tage alle de andre. Men til én selv har den ikke Bud.

Det kan være den frygteligste Lidelse at ligge i en

Skyttegrav og døje alle dens Kvaler. Ogsaa Bombardementets. Det kan være et Helvede af Rædsel.

Men med Dødsfrygt har det næsten aldrig noget at gøre.

Man bliver Fatalist. Man bider sit Sind fast i den Tanke, *at man ikke vil dø*. Og det bliver til sidst til en Overbevisning hos én om, at man ikke kan.

Saadan var det i hvert Fald med mig. Og saadan var det vist gennemgaaende med alle. Ellers vilde jo ogsaa alene Angsten for den Død, der lurer paa én hvert Øjeblik, gøre enhver Hær til en Flok forskræmte Børn. Men saadan er det naturligvis ikke.

Tværtimod. De allerfleste savner ikke Mod. Det Mod, der har sin Rod i en glad og lykkelig Sorgløshed, hvad Døden angaar, og i en blind Kulsviertro paa, at til én selv har den i hvert Fald intet Bud.

Der er egentlig kun ét Tilfælde, hvor Dødsangsten pludselig kan gribe én med bævende Voldsomhed og ganske lamme éns Sind. Det er naar man — efter nogen Tids Ro, hvor éns Sind efterhaanden er kommet lidt i Ligevægt — staar umiddelbart foran et Angreb.

Ikke det første Angreb, man er med til. Men senere hen, naar man rigtig har lært Angrebets Rædsler til Bunds at kende og forstaaet, hvad det er for en uendelig Jammer og Elendighed, det spreder omkring sig .... og endnu mere, naar man nogle Gange har oplevet det forfærdende, sjælelige Knæk som et afslaaet Angreb rummer, og ikke mindre det Angreb, der blev til et Nederlag og en Flugt ....

Saa kan der komme en skælvende Hjælpeløshed og Angst over én. Den føles som et Kvælertag omkring Struben, og éns Hjærte og Bryst hamrer, som skulde Blodet sprænge alle Aarer.

Saa er der kun ét, der hjælper .... Spiritus. Og der er mange, som tager deres Tilflugt til *det*.

Der er jo noget i det civile Liv, der hedder: at drikke sig Mod til. Det gælder ikke mindre i Krigen. Det var store Mængder af Spiritus, der undertiden blev drukket foran et af de store Angreb. Det blev til et svælgende, sanseløst Fylderi mangen Gang. Men Ængstelsen var lammet, og samtidig var de blodhede Drifter sat i Kog ....

Og det var jo det, der skulde naaes.

Jeg vil slet ikke hermed underkende det personlige Mod og Begejstringens Dødsforagt. Jeg har set mangen modig og dødsforagtende Daad. Men jeg har ogsaa oplevet andet end det. Og jeg kommer sikkert ikke Sandheden paa Tværs, naar jeg siger, at adskillige Sejre blev vundet i Taager af Spiritus.

Der var altid nok af den Slags at faa paa de store Angrebsdage.

Det gav et Mandskab, der gik paa i Blinde. Det ejede Raseriets og Brutalitetens bloddryppende Naadegave. Det satte alle vilde Drifter i spillende Kog.

Det var jo nemlig ogsaa saadan, at det gamle Mandskab efterhaanden blev træt. Ikke alene legemligt, men ogsaa sjæleligt.

Saa længe det gaar frem med Stormskridt og alle Jerikos Mure segner, er det let nok at holde Modet oppe og Begejstringen levende.

Men naar først den Tid kommer, da man ogsaa skal til at føle Nederlagenes Knæk, og for øvrigt — selv under lyse Vilkaar — ikke kan se Ende paa det altsammen, mens Uger bliver til Maaneder og Maaneder til Aar, og man er lige vidt .... ja, saa er det vel baade forstaaeligt og menneskeligt, at Modet knækker sammen og at Begejstringen og Storheden bliver til et tungt og træt Ønske om, at det hele snart maa være forbi, hvordan saa end Resultatet bliver ....

Jeg har hørt den Tale saa mange Gange, og enhver vil kunne forstaa den.

Det gaar i Krigen, som det gaar i det daglige Liv: Der kommer altid et Tidspunkt for de mange, hvor de hverken legemligt eller sjæleligt kan bære mere og hvor ethvert yderligere Krav giver Brist.

— Jeg beder til Vorherre, Nat efter Nat, at det snart maa være forbi .... og nu sulter de oven i Købet derhjemme, de Stakler ....

Saaledes kunde Talen ofte lyde, naar det var Mænd med Hjem og Børn, der gav deres Tanker og Følelser Luft. Og det *var* deres dybeste Hjærtens Mening. Det *var* ingen Talemaade. De bad virkelig til Vorherre om det. Fromt og inderligt, som Børn beder.

I det hele taget bragte Krigen for manges Vedkommende det religiøse Liv meget stærkt i Forgrunden.

Man trænger til noget andet og større at slaa sin Lid til, end éns egne, fattige Kræfter. Man lærer saa at *tro*, blindt og gudhengivent, og i éns Bønner er der en Overbevisningens Inderlighed, der baade kan gøre fortrøstningsfuld og glad.

Men samtidig skabes der rigtignok ogsaa — og det er ikke mindst Feltpræsternes Skyld — saa tidt et underligt Vrængbillede af Gudsbegrebet. Jeg tror ikke, der ligger bevidst Bedrag bag. Jeg tror heller ikke, det er kold Beregning eller Forsøg paa at fordumme den enfoldige, naar der stadig tales om Gud som *vor* Gud, og os som hans udvalgte Redskab til at genrejse et kristent og gudhengivent Europa .... og som Hævneren og Svøben for de andres mange Synders og Misgærningers Skyld ....

Naturligvis har dette visse dybere, sjælelige Aarsager, som det bliver vanskeligt at efterspore. Men det lød saa uendelig grimt og gudsbespottende i mine Øren, hver Gang en Feltpræst tog Gud til Indtægt for os alene. Og undertiden kunde Ordene glide over i Paastande, der fik én til at spørge sig selv, om Manden nu ogsaa var sig selv helt mægtig.

Naar en Feltpræst saaledes en Gang sagde — og dette er den nøgne Sandhed — at selv Luther var paa det Rene med, at Gud var *vor* Gud .... ene og alene *vor* Gud .... og til Bevis derfor anførte den første Linje i hans kendte Salme:

Ein fester Burg ist *unserer* Gott

Vor Gud .... *en Gud for os alene* .... ja saa harmedes jeg over, at et Menneske, om hvis Kristentro jeg ellers ingen Grund havde til at tvivle, kunde hengive sig til en saadan Tankernes Forvrængning .... en saadan Gudsbespottelse ......

Men paa den anden Side: Jeg tror ikke, at de fleste af mine Kammerater indsaa det forvrængede i det. Gud var virkelig bleven deres Gud, og den, der holdt sin Haand over vort og vore og lod de andre sejle deres egen Sø.

De sagde det i dyb og ærlig Alvor. De troede det med den Overbevisningens Styrke, som intet kan rokke.

For dem *var* Krigen virkelig en Guds Dom over deres Fjender, en Dom, som det var blevet deres Mission at fuldbyrde.

Jeg husker, at min nye Sidekammerat og jeg talte om det en Søndag Nat, mens vi stod paa Forpost sammen i en Skovkant i Argonnerne og stirrede op mod den blaa og stjærnestrøede Himmels Uudgrundelighed ....

Saadan en Nat kommer den Slags Tanker saa let op i éns Sind.

— Nu har Vorherre igen vist, at han er *vor*, sagde han. Han har givet os Sejr ovre i Øst. Vi har taget Riga og næsten to Hundrede Tusinde Russere .... Nu gaar Vejen lige til Petersborg.

Han var en ung Skolelærer fra Meklenborg. Han havde faaet fat i en af de mange, sælsomme Sejersberetninger, der saa tidt løb Fronten langs, men som ingen rigtig vidste, hvor kom fra.

— Skal vi ikke holde Vorherre udenfor *det*, svarede jeg. Jeg synes i det hele taget, at vi har alt for meget med Vorherre at gøre. Det lyder undertiden som Bespottelse.

Han saa forundret paa mig og sagde saa:

— Du tror maaske ikke, at det er *os*, Vorherre er med, at det er *os*, der er Tugtens Ris over de andre for deres Synders og deres Liderligheds Skyld ....

Spræt deres Bug op .... knus deres Pandebrask .... Paa den Maade tjener vi Gud .... Det er *vor* Gudstjeneste

Jeg husker, at jeg smilede, og at han saa paa mig med et næsten vredt Blik, da jeg lidt efter svarede:

— Jeg tror, ærligt talt, ikke Vorherre blander sig i den Slags. Han er vist hverken med *os* eller med de andre.

Han tav nogle Øjeblikke. Men saa sagde han, og der laa ligesom Spot i hans Stemme:

— Naa, det er sandt. Du er jo Dansker. Det huskede jeg, ærligt talt, ikke paa.

Jeg havde et hidsigt Svar paa Læben. Det var første Gang, at nogen talte om min Nationalitet paa den Maade.

Men jeg tav. Thi naar det nu en Gang *var* Mandens Overbevisning, hvad var der saa at stille op med ham. Og jeg blev jo hverken ringere eller bedre af den Grund.

Men forresten bad han mig straks efter om Tilgivelse for sine Ord. Han mente ikke noget ondt med dem, sagde han. De var saadan uforvarende faldet ham ud af Munden.

— Jeg har den dybeste Agtelse og Respekt for Jer, sagde han til sidst .... Det har vi allesammen .... Det maa være strengt for dig og dine Landsmænd .... saadan ....

Jeg kunde have omfavnet ham for de Ord. De var som et Hæderstegn paa vort Bryst, syntes jeg ....

Han blev Dagen efter ramt af en Granat og døde med det samme. Og to Dage senere kom Turen til mig.

Min Ven tav en Stund. Han lukkede Øjnene, og der

gled samtidig en hurtig Skælven hen over hans graa Ansigt. Men saa smilede han. Et lidt blegt og træt Smil. Det var som mødtes Glæde og Smerte paa samme Tid i hans Sind.

Derefter fortsatte han:

Det var en af de første rigtige Foraarsdage i Argonnerne.

Vi havde haft det forholdsvis roligt og fredsommeligt en Ugestid. Der havde været nogle Smaaskærmydsler hist og her, men ellers var Dagene gaaet med den evindelige Artilleriild.

Vejret var fortryllende. Et duftrigt, stærkt fransk Foraar med den skønneste blaa Himmel og milde, blide Nætter.

Men det var bedrøvende at mærke Foraarets Komme over denne hjemsøgte Egn. Landsbyer, der laa i Ruiner. Marker, der var gennempløjet af Granater, søndertrampede og golde som Sten. Og Skove, der var flængede, som havde en Kæmpelé mejet dem ned og Brande hærget deres Bund.

Naar man er vokset op sammen med Mulden, har set dens rige Gavmildhed og lært at elske hver eneste lille, frugtbar Tue, maatte det skære én i Hjærtet at se, hvorledes denne Egn var skændet og hvad der var gaaet til Spilde af Hjem og Kærlighed og Menneskelykke.

Det bliver et tungt Regnskab for dem, der bærer Skylden, naar de en Gang skal til at gøre alting op med Vorherre.

Og der vil være mange, der ikke under dem et Øjebliks Fred eller Naade ....

Jeg havde haft en frygtelig Nat. Rædslernes Mareridt havde flænget i mit Sind. Jeg havde fra Midnat og indtil Dagen gryede kæmpet en pinefuld Kamp for at holde mig vaagen. Men det hjalp mig ikke stort. Der var en Begivenhed, jeg oplevede ovre mod Øst, som var rundet mig i Minde, og som jeg stadig ikke kunde blive kvit.

Den var maaske ikke nær saa forfærdende, som saa meget andet af det, jeg saa. Men den har voldt mig mere Smerte end meget andet.

Jeg fik en Morgenstund Befaling til i Løbet af Dagen at indkræve tolv Heste. Det er i sig selv ikke nogen lystelig Bestilling. Men hvad nytter det. En Befaling er en Befaling. Jeg fik fire Mand med mig, og saa drog vi ud paa det uvisse i den besatte Egn.

Jeg glemmer aldrig den Dag.

Det var allerede blevet Middag, og vi havde endnu ingen Heste. Befolkningen var i den sørgeligste Forfatning allevegne, hvor vi kom frem. De fleste var forøvrigt forlængst paa Flugt, og de, der endnu var tilbage paa Gaardene, kunde næppe holde sig oprejst af Sult. Og jeg kunde ikke faa mig selv til at tage Hestene fra de flygtendes Vogne ....

I en Gaard kaldte Ejeren os ind i Stuen og stillede sig op langs Væggen med sin Kone og sine otte Børn i en Række ved Siden af hinanden som Orgelpiber. Og saa blottede han sit Bryst og bad mig stikke sig ihjel for at gøre en Ende paa Elendigheden.

Hvad skulde jeg gøre. Jeg havde ikke lært at være haardhjærtet. Jeg havde ikke Mod til at berøve Manden det sidste, han ejede .... en stakkels, radmager Hest .... der skulde slæbe ham og hans Familje paa den tunge Flugt fra Hjemmet.

Saa drog vi derfra og videre.

Jeg fik dog i Løbet af Eftermiddagen elleve Heste samlet sammen. Men én manglede jeg endnu.

Det var blevet sent efterhaanden, og vi var ved at opgive Resten. Men just som vi tænkte paa at vende hjem, kom der et Enspænderkøretøj henad Landevejen. Det var forspændt en kraftig, rød Fuks. Det var netop den, jeg savnede for at have Dusinet fuldt.

Vi standsede Manden, der sad paa Vognen, og saa paa

Hesten. Og vi lagde med det samme Mærke til, at der under Vogndækket stak Puder og Dyner og mange andre Ting frem.

Manden var ene i Vognen. Det lod til, at han ikke havde nogen Familje. Han syntes at være paa Flugt ganske alene.

Da han forstod, at jeg agtede at tage Hesten fra ham, gav han sig til at hulke haardt og bittert.

Det er strængt at se en Mand græde. Men for Resten gjorde han ikke Mine til at ville forhindre os i at tage Hesten. Han bad heller ikke for sig ....

Han slog bare Vogndækket til Side.

Men hvad jeg da saa, fik Blodet til at stivne i mine Aarer, og jeg gispede efter Vejret.

Der laa, indhyllet i Puderne, en ung, smuk Kvinde .... Men hun var død .... Madonna-Ansigtet var kranset af et stort, gyldenblondt Haar, der fløs ned over hendes Skuldre og nøgne Bryst. Knuget ind i sin ene Arm holdt hun et nyfødt Barn, som vilde hun endnu i Døden beskytte det mod Livets Ondt.

Lyset fra den synkende Sol faldt mat paa det blege Ansigt og gav det en sælsom, levende Tone. Men samtidig viste det os Trækkenes fortvivlede Smerte ....

Hun havde født og var død undervejs paa Flugten, sammen med sit Barn.

Synes du ikke det er forfærdende at tænke paa. Og saa er det dog kun én af de stilfærdige Tildragelser mellem mange, mange Tusinde ....

Det var denne Mands tavse, bundløse Sorg, og det var den døde Kvinde og det lille, nyfødte Barn, der om Natten og indtil Dagen gryede stadig stod for mit Blik.

Hvilken forfærdelig Oplevelse for denne Mand .... Og hvilken Skæbne for en Hustru og Mor .... Hvilken Afslutning paa det, hun sikkert havde imødeset med Fryd,

og som uden Tvivl havde været hans og hendes lykkeligste Tanke og Længsel gennem lange Tider ....

Og saa at føde i en skrumplende Vogn, paa Flugt fra et ødelagt Hjem, pint til Døde af Skrækken og Rædslen.

Min Ven tav lidt og saa paa mig. Jeg havde Taarer i Øjnene, men søgte at skjule det.

Han smilede stille.

Vi Mænd har altid Lov til at græde over andres Sorger, sagde han saa. Vi skal kun tie, naar det gælder os selv. Og saa er der vist endda Øjeblikke, hvor vi alligevel ikke kan.

Der har været mange, hvor jeg ikke kunde.

Saa fortsatte han sin Beretning:

Henad Morgenstunden var Stilheden og Freden forbi. De andre begyndte et hidsigt og uophørligt Bombardement. Det blev ved i otte Timer uden Ophør. Vor Pigtraadsspærring blev flaaet og flænget som Spindelvæv, og vore Skyttegrave var til sidst ikke andet end én forvirret Dynge af Jord og Bjælkestumper. Det kneb til sidst med at finde Dækning. Der blev skreget om Hjælp allevegne fra. Men der var ingen, der kunde hjælpe. Enhver havde mere end nok med sit.

Saa begyndte de at storme paa en lang Linje. Jeg tror paa det meste af fem Hundrede Meter. Og samtidig fløj Haandgranaterne som et Hagelvejr mod os. De naaede imidlertid ikke frem til vore Skyttegrave. Vore Maskingeværer standsede dem og deres Linje begyndte at vakle.

Vi gik løs paa dem med Bajonetterne. Det var et vildt og blodhedt Sammenstød. Vi var hidset af Bombardementets Voldsomhed. Det var en kogende Brutalitet, der ikke kendte hverken til Naade eller Skaansel. En bestialsk Rasen med Bajonet og Kolber og bare Næver. Et brølende og hylende Kaos, der tog al éns Samling og Sans ....

Jeg fik den højre Arm splintret af et Kolbeslag et Stykke nedenfor Albuen.

Den knak som en Pind. Stumpen hang og dinglede i nogle Kødtrævler. Jeg segnede om med det samme. Jeg følte en hed Rislen gennem hele min Krop, en sød og lykkelig Svimlen, en Blussen af skønne og skinnende Farver for mit Syn.

Men saa husker jeg ikke stort mere. Jeg synes kun, at der med et blev saa stille omkring mig. Saa tyst og saa blidt. Og jeg følte ingen Smerter. Bare en glad og fredfyldt Ro og en kildrende Lunen gennem mit Bryst.

Jeg véd ikke, hvor længe jeg har ligget i denne halvt bevidstløse Tilstand. Men da jeg kom lidt til mig selv igen, mærkede jeg en ulidelig Smærte i min Arm, og samtidig var der noget, der klamrede sig til min Haand med hidsige Ryk.

Jeg vendte Hovedet og saa et ungt, blegt Ansigt lige mod mit, og to lyse, brændende Øjne, der stirrede. klare og blanke.

Det var et ungt Menneske paa sytten-atten Aar. Hans Ansigt var endnu blødt og barnligt i alle Linjer, og omkring hans Læber laa den første Ungdoms bløde Dun.

Hans Bryst var blottet, og den ene Haand var endnu krampagtig knyttet mod Halsen. Mellem hans Fingre piblede Blodet frem og flød i en størknet Stribe ned over hans Bryst.

Saa væltede han sig pludselig om imod mig, greb omkring min Haand ogsaa med sin anden og stirrede paa mig.

Hans Ansigt, der var fortrukket af Smærter, gled med et over i et lyst Smil, og jeg hørte ham hviske med en Stemme, der skjalv af Fryd:

— Saa kom du dog, min lille Mor .. Saa kom du dog ..

Hans Smil voksede. Hans Øjne næsten lo af Glæde. Og han gentog, lidt svagere, lidt mere hviskende, de samme Ord:

— Saa kom du dog, min lille Mor .... Saa kom du dog ....

Jeg lænede Overkroppen saa langt frem, at jeg kunde naa hans Pande med min Mund. Jeg kyssede ham paa Panden, der var kold og svedig, og hviskede mod hans Øre:

— Ja, min lille Dreng .... Ja .... nu kom din Mor ....

Jeg følte to Hænder knuge min, saa det næsten smærtede, og jeg hørte igen en stille Hvisken, som jeg dog ikke forstod.

Jeg blev liggende med min Mund mod hans Pande, indtil jeg hørte det sidste Suk og en stille, bristende Rallen.

Saa saa jeg paa hans Ansigt. Det aabne, brustne Blik stirrede opad som saa det bort mod noget skønt og herligt, og omkring den bløde, vege Drengemund laa der et Drag af uendelig Henrykkelse.

Hans Mor havde jo været hos ham i hans Dødsstund og kysset ham paa hans Pande.

Det bævede omkring min Vens Mund, og han glippede med Øjnene.

Men saa sagde han hurtigt, som ønskede han snarest muligt at skubbe denne Erindring til Side:

— Saa husker jeg ikke mere, hvad der skete med mig, inden jeg en Dag kom til mig selv paa et Lasaret i en af Byerne ved Rhinen.

XI.

Jeg mindes saa tydeligt og klart min Opvaagnen paa Lasarettet.

Det var som en dejlig Drøm.

Jeg følte en blød og varm Haand mod min Pande. Jeg saa et blegt og mildt Kvindeansigt bøjet over mit, og et Par blaa og blide Øjne, der søgte at fange mit Blik. Og

samtidig med at vore Blikke mødtes, hørte jeg hende sige med en Stemme, der klang af en Moders lykkelige Ømhed:

— Det var Ret, min Ven .... Nu skal De se .... Nu bliver De nok snart rask ....

Jeg saa mig rundt. Jeg forstod først ikke rigtig, hvor jeg var. Min Hjærne var træt. Mit Hoved tungt. Og det var altsammen saa mærkeligt fremmed omkring mig.

Saa hvidt. Saa lyst. Saa stille.

Jeg mærkede nogle Smærter i Nærheden af Skulderbladet og vilde lette lidt paa mig.

Men saa forstod jeg, at min højre Arm var borte.

Jeg følte, at jeg blegnede, og at det rislede brændende hedt gennem min Krop. Det flimrede og svimlede for mit Syn, og jeg havde Fornemmelsen af, at jeg skulde falde hen i Afmagt.

Men saa fangede mit Blik den unge Kvindes.

Hun smilede saa varmt og saa trøstefuldt til mig, samtidig med, at hun havde grebet min Haand, som hun strøg mellem sine, idet hun sagde:

— Saa saa, min unge Ven. Nu maa De virkelig ikke gaa hen og blive syg for mig igen.

Jeg maatte lukke Øjnene. Sveden laa som Damp paa min Pande, og jeg mærkede, hvorledes det hvide Lys i Rummet, gennem de lukkede Laag, rev i mine overfølsomme Nerver.

Atter følte jeg hendes bløde og milde Haand paa min Pande og et varmt Tryk af den Haand, hun holdt fast om min.

Det var Tryghed. En forunderlig, lykkelig Tryghed. En altoverskyggende Følelse af, at være lykkelig og vel langt borte fra alt det andet, jeg havde maattet opleve.

Hvilken forunderlig Modsætning mellem dér og hér.

Dér: Ondskab. Vildskab. Had. Alle Drifters Rasen. Alle raa Tankers Brunst.

Og hér: Mildhed. Fred. Barmhjærtighed. En varm

og blid Kvindehaand mod en hed Pande. Ømme Ord, som til det Barn man elsker over alt og alle.

Det var baade dejligt og ufatteligt. Det fik det til at suge saa voldsomt i mit Bryst, og jeg mærkede, at Taarerne sved under mine Øjenlaag.

Den unge Kvinde blev ved at staa ved min Seng med min Haand i sin. Og først nu lagde jeg rigtig Mærke til hende

Hun var ganske ung. Vist ikke mere end tyve Aar. Hendes Haar var brunt og laa saa kysk over en hvid Pande. Hendes Ansigt var rent og blødt i alle Linjer. Men omkring hendes Mund kom der undertiden et Træk af bitter Vemod, og hendes Blik kunde skifte i et hastigt Strejf, frem og tilbage, fra glad Mildhed til pludselig Tungsind, som naar smaa, hurtige Skyer kommer og gaar for Solen.

Hun sagde intet. Men hun havde sluppet min Haand og glattede blidt ved min Hovedpude. Det var, som puslede hun om et Barn i dets Vugge.

Saa smilede hun stille. Jeg nikkede glad til hende og greb hendes Haand.

Hun nikkede til Svar og sagde saa:

— Det var nok strængt at komme igennem. Vi havde egentlig slet ikke turdet haabe at beholde Dem. De har jo ikke været Dem selv i næsten fjorten Dage .... Men nu er De forhaabentlig ovre det .... Og inden ret længe kan De komme hjem.

Hjem.

Det Ord brændte sig saa voldsomt ind i mit Sind i samme Øjeblik, det lød.

Tænk .. at jeg maaske inden ret længe kunde komme hjem .. Ja, vist saa. Naturligvis. Naar ens højre Arm er borte, duer man jo ikke meget mere til Krigens Gærning.

Jeg syntes i det Øjeblik, at det var som en stor Lykke, der var vederfaret mig. En Lykke, som jeg havde betalt med at gøre min Pligt til det sidste.

Altsaa betalt med fuld Værdi. Spillet var lige.

Jeg véd, at jeg laa og smilede saa lykkelig og glad ved Tanken. Alt det, der knyttede sig til Hjemmet, fra det største til det mindste, tegnede sig i flyvende Hast for mit Syn og fyldte mit Sind med bævende Fryd.

Den unge Sygeplejerskes Blik hvilede saa lyst i mit.

— De smiler saa glad, sagde hun.

Hun saa paa min Haand med Forlovelsesringen.

— De er forlovet .... gift maaske .... Hvor hører De for Resten hjemme?

Jeg saa et Øjeblik paa hendes Hænder. Ganske ubevidst. Jeg saa en tynd, glat Ring paa hendes Ringfinger. Samtidig svarede jeg:

— Forlovet .... Og mit Hjem er i Nordslesvig .... Jeg er Dansk.

Jeg sagde det ganske stille.

Hun tav lidt. Saa nikkede hun. Og derefter sagde hun med en Stemme, der bævede af Mildhed:

— Saa forstaar jeg Deres lykkelige Smil .... Og jeg glæder mig paa Deres Vegne .... og paa hendes.

Jeg greb hendes Haand og kyssede den. Jeg forstod nu, at jeg havde Lov til at være glad.

Jeg saa paa Ringen paa hendes Haand og derefter paa hende.

Smilet veg fra hendes Ansigt. Dets blide Træk gled bort i Vemod, og hun glippede med Øjnene.

— Han faldt ved Liége, hvidskede hun stille. Han var kun to og tyve Aar. Hans Far er ogsaa borte. Og hans Bror. Og mine to Brødre .... Vi er kun Kvinder tilbage nu .... Det er en streng Tid ....

Jeg bøjede mit Hoved og lukkede Øjnene.

Saa stor en Sorg og saa god ved andre. Saa selvforglemmende. Saa rig paa Kærlighed.

Men saadan kan ogsaa kun Kvinder være. Kvinder,

der har elsket, og som derfor har lært at forstaa, hvad Kærlighed er værd, og hvad et mildt Ord og en varm og blid Haand mod en urolig Pande er for en Herlighed for den, der lider.

— Men nu skal De hvile, sagde hun saa. De taaler ikke ret meget endnu. Men trænger De til mig, saa kald blot. Jeg er saa glad ved, at De har det godt nu ....

Saa gik hun hen til en anden Seng. Jeg fik et lille, mildt Nik til Farvel og fulgte hende med Øjnene. Hun gik saa let og saa lykkeligt som en ung Pige, der kun kender til Solskin.

Hun havde Smil og Kærlighed tilovers for alle os, der led. Og selv kendte hun kun til bitter Sorg ....

Jeg saa mig om i Rummet, hvor jeg laa. Jeg havde ikke rigtig haft Lejlighed til det før.

Det var stort og lyst og hvidt. Jeg hørte senere, at det havde været Balsal, før det blev Lasaret. Det laa i et stort Anlæg. Jeg kunde, derfra hvor jeg laa, se nogle lyse Trætoppe og langt borte nogle blaanende Bjerge, som fortonede sig i Soldisen.

Loftet var hvælvet og hvidt, og to tunge Lysekroner skinnede gyldent og festligt. Under Loftet laa der en Frise af dansende Amoriner, og Satyrer spillede paa Fløjte.

Et smukt og lyst Hjem for Glæden og Livslysten ....

Det havde faaet andet at huse nu, end glade Mænd og kaade Kvinder ....

Der stod tre Rækker Senge paa langs i Rummet. To hundrede ialt hørte jeg siden, og de var optaget allesammen.

Saa megen Elendighed samlet paa et eneste Sted. Saa mange skamskændede og lemlæstede Mænd i deres bedste Alder.

Jeg kunde lige se de allernærmeste. Jeg havde endnu ikke Kræfter nok til at flytte mig. Men det var ogsaa trist nok, det jeg *kunde* se.

Ikke langt fra mig sad en Mand overende, mens to

Sygeplejersker støttede hans Ryg. Hans Bryst var blottet. Han flaaede sit Linned med voldsomme Greb. Hans Haar var skinnende hvidt .... Altsaa en frygtelig Nat i en Skyttegrav .... Tolv Timer under uafbrudt Ild fra Maskingeværer uden Mulighed for at finde et Øjebliks Ro .... Hvert Minut i én nerveslidende Aarvaagenhed for at dække sig .... Tolv Timer i Dødsangst, maaske ....

I hvert Fald sagde man, at det var det, der havde gjort ham hvid.

Han havde et Skudsaar i Brystet, og det var paa det sidste med ham. Hans Ansigt var næsten grønligt .... Han skreg en Gang imellem .... Det hvinede gennem det store Rum ....

Jeg vendte mit Ansigt bort. Jeg kunde ikke taale Synet. Det pressede pludselig mit Sind fuldt af Erindringers Gru.

Jeg saa til den anden Side.

Lidt borte laa én stille hen og famlede med Fingrene omkring Lagenets Kant. Han havde Bind for Øjnene og ned over Næsen. Hans Øjne var blindede, blev der sagt, og hans Næse var kun et gabende Saar.

Han laa og jamrede hele Tiden, ulykkelig som et Barn i Vaande:

— Hvad vil min lille Mor sige .....

Det var ikke lystelige Scener, der mødte Øjet i denne Balsal. Men alligevel. Det var Fred. *Fred.* Og der var milde Kvinder med venlige Ord og bløde Hænder. Der var Haab mod Livet, selv om det kunde blive tungt og fattigt nok for de fleste, og selv om de ikke kom ud derfra med alle Lemmer i Behold eller med de gamle Kræfter.

Allesammen hang de ved Livet. De fleste med en urokkelig Fortrøstning til, at alting nok skulde vende sig til det gode. Mange med Smil og barnlig Glæde, selv om Fremtiden kun blev et Par Krykker eller anden legemlig Elendighed.

Og af og til én med Haab om at komme til Fronten igen. Undertiden ikke alene med Haab, men med ivrige, brændende Længsler. Hadet var endnu levende og hedt. Sejrssikkerheden endnu urokkelig og stærk.

Saa underlige er Menneskene ....

Men saadan skal det vel være. Saadan *skal* man naturligvis føle, naar man véd med sig selv, at man lider og strider for noget stort, der er i Pagt med Fremtiden og Evigheden og alt det, man elsker til sidste Trevl.

Det umistelige. Det, der er langt borte over Tid og Forstand.

Men saadan var det nu alligevel ikke altid for dem, der havde lært Skyttegravenes Helvede at kende og endnu laa derude og led.

Det var en lykkelig Tid, de Maaneder jeg laa paa Lasarettet. Lykkelig, baade mens jeg endnu laa til Sengs, og senere hen, da jeg fik Lov til at være oppe og til at komme ud.

Der mødte os allesammen saa meget Godhed. Tidt saa meget rørende og uselvisk Kærlighed. Det var ikke alene Sygeplejerskerne og Lægerne, der gjorde alt, hvad de evnede for at være os gode. Men der var ogsaa mange vildfremmede Mennesker, som kom os i Møde med al den Varme, et godt og mildt Hjærte kan rumme.

Der kom ganske unge, rødmende Smaapiger med Blomster og Frugter til os fra deres Far og Mor. De kom frygtsomme og stille. Men alligevel saa lykkelige ved at kunne bringe os Bud fra Foraaret og Solen derude .... Fra Livet ....

Der kom unge og ældre Kvinder. Mest ældre. Og næsten allesammen var de klædt i Sorg. De talte kun sjældent om deres Sorger. Men deres sorte Klæder og deres lange, sorte Slør fortalte for den Sags Skyld ogsaa tilstrækkeligt.

Der var noget rørende vemodsfuldt over dem, men

undertiden med saadan en blid og mild Smilen tværs gennem Vemoden. Det var, som følte de Stolthed ved Tanken paa den, for hvem de bar Sorg. Som om deres sorte Dragt var deres Ærestegn. Deres Jernkors. Noget, der fortalte enhver, at de havde ofret deres for Fædrelandet.

De gik saa stille om mellem Sengene. Sagde milde og venlige Ord. Strøg en feberhed over Panden. Glattede saa moderlig-ømt paa en uroligs Hovedpude.

Men alle de triste Ting, de saa, gav aldrig Genskin i deres Træk. Det var stadig den samme Mildhed, stadig det samme lidt vemodigt-varme Smil, der trøstede og talte om Medlidenhed paa samme Tid.

Der kom næsten hver Dag, jeg laa paa Lasarettet, en ældre, graahaaret Dame hen til min Seng. Hendes Ansigt var blegt, næsten hvidt. Men det var saa smukt og saa rørende venligt. Hendes Øjne var blanke og blide, men med den dybe Varme i Bunden, der fortæller om et letbevægeligt og ømt Sind.

Hun gav mig mange gode Gaver. Blomster, Konfekt og Cigarer. Og hver Gang saa hun paa mig saa ømt og saa mildt, som havde jeg været hendes eget Barn. Hun strøg mig over Panden og Haaret, og hun klappede min Haand til Afsked, hver Gang hun gik.

Hun kunde ikke have været mildere og mere god, selv om hun havde været min Mor.

Hun sagde næsten aldrig andet end de samme Ord:

— Naa, det gaar jo Gudskelov fremad, min kære, unge Ven .... De ser jo helt flink og rask ud i Dag ....

Ja, hvordan saa jeg egentlig ud?

Jeg kunde undertiden føle Trang til at vide det. Jeg havde ikke set mit Ansigt i Spejl i mange Tider.

Jeg fik Lov til det en Dag, og jeg gyste, da jeg saa det.

Det hvide Haar ved Tindingerne. Det magre Ansigt. Den graa og gustne Hud, der laa som Pergament over Knoglerne. De stirrende Øjne ....

Det løb med brændende Rislen gennem min Krop.

Var *det* mig .... Dette hærgede Ansigt. Jeg kastede Spejlet bort og greb mig til Panden. Jeg syntes, jeg skulde blive syg. Jeg fik Kvælningsfornemmelser, og Sveden stod i Damp paa min Pande. Det var jo et Genfærd, jeg havde set og ikke et Menneske af Kød og Blod.

Et Ansigt, som jeg slet ikke kendte.

Tænk dig ikke at kunne kende sit eget Ansigt igen.

Det er oprivende. Forfærdende. Jeg kan mærke Skrækken gennem mig, hver Gang jeg mindes det. Og endnu naar jeg ser mit Ansigt i Spejl, føler jeg undertiden noget af det samme, skønt jeg dog efterhaanden har vænnet mig til at se, hvorledes Skyttegravenes Pinsler og en Saarfebers Lidelser kan hærge et Ansigt for lange Tider ....

Ak du .... Der er saa mange fromme Løgne. Gudskelov.

Den gamle Dames Ord om, at jeg saa helt flink og rask ud, var ogsaa af den Slags. Men jeg var hende saa taknemmelig for dem alligevel.

Det var jo hendes Hjærte, der talte. Hvad gjorde det saa, at hendes Læber løj.

Jeg gjorde det samme en Dag overfor hende, og jeg forstod, at jeg gjorde hende glad.

Hun spurgte mig med en lidt ængstelig, famlende Stemme, der skælvede af Uro paa Bunden:

— Tror De, at dem, der bliver dræbt i Krigen, lider meget, selv om de ikke døer med det samme ....?

Jeg saa paa hendes Øjne. De bad mig saa mindeligt om et Nej.

— De lider slet ikke, Frue, sagde jeg. Krigens Død er en mild og lykkelig Død. De gaar bort i Glæde. Det er altsammen som Jubel og Fryd ....

Hun saa vist paa mig, som tvivlede hun et Øjeblik om Sandheden af mine Ord. Men saa gled der et Drag af fortrøstningsfuld Glæde hen over hendes Ansigt, og hun sagde, idet hun trykkede min Haand:

— Ja, ikke sandt. De gaar bort i Fryd og Glæde .... Og det gør mig altid saa glad ....

Et Par Maaneder efter, at jeg var kommet paa Lasarettet, fik jeg Lov til at være ude. Min Arm var forlængst lægt. Men det var de nervøse Lidelser, der holdt mig bundet til Sengen og Sygestuen.

Jeg kunde ikke komme til Kræfter .... Alt, hvad Dagen gav, tog Nætterne med deres onde Drømme. Jeg har fortalt dig om dem. De flaaede i ens Sind med uendelig Brutalitet. Der kunde lyde Skrig og Jamren og bange Raab gennem det store Rum i Nattetimerne.

Det er ufatteligt, saa dybt selv den mindste Begivenhed bundfælder sig i éns Sind, og hvor Drømmelivet kan finde dem alle. Og altid de værste .... altid de mest pinefulde ....

Det var en vidunderlig Oplevelse den første Dag jeg var ude i den skønne Park, der omgav Lasarettet.

Alene Luften .... Den mærkedes som en hed og sød Strøm i mine Lunger, der saa længe var blevet fyldt med Stanken af Jod og Karbol. Det gjorde næsten ondt at drage Aande. Jeg svælgede som en Dranker, indtil jeg næsten blev svimmel og syg.

Og saa denne skønne Frodighed omkring mig. Blomsternes Farve og Duft. Solen, der lunede og gjorde saa lykkelig træt. Bjergene, der blaanede saa æventyrsmukt bort i de fjærne Skygger.

Intet var søndret. Intet var søndertrampet. Intet var lagt øde.

Det var altsammen groende og blussende Liv, plejet af nænsomme Hænder, hæget om med en Elskers Omhu.

Det var en Modsætningens Forunderlighed, som jeg næsten ikke kunde fatte, men som gjorde mig saa lykkelig og glad.

Jeg talte saa lidt med mine Kammerater. Jeg havde nok til Sindets Glæde i alt det, jeg saa omkring mig.

Navnet: Den tavse Dansker fulgte mig ogsaa her. Det var Sygeplejersken, der fortalte mig det en Dag, hun kaldte mig ved det.

Men Elendigheden omkring mig kunde jeg ikke undgaa. De stakkels Blindede, der famlede sig frem ved en Kammerats eller en Plejerskes Arm. Unge Mænd, næsten Børn undertiden, der slæbte sig afsted ved Krykker eller stavrede frem ved to Stokke med stive, humpende Ben. Mænd, der rokkede omkring paa to Benstumper, der knap nok naaede til Knæene.

Men hvorfor udmale Elendigheden i Enkeltheder. Det var jo lemlæstede allesammen. Mennesker, der var mærkede for Livet .. Helte nu. Ja, vist saa: *Helte*. Men hvor længe?

Der kommer jo dog en Dag, da Helten og Heltenavnet bleges, og man kun ser i ham, der led for sit Land, et stakkels, forkrøblet Væsen, som vækker éns Medynk og Ubehag ....

Mere Barmhjærtighed ejer Livet jo nu en Gang ikke. Og ikke mere Taknemmelighed.

Men hvor var de glade allesammen. Selv dem, jeg syntes var de rene Vrag og til ingen Verdens Ting mere i Livet. De pludrede. De lo. De spøgte som kaade Drenge. De sang. De sad paa Bænkene og smilede med glade Munde. De laa paa Plænerne og lod Solen bage deres Krop, mens de hyggede sig i lunt Velvære.

De var lykkelige, som Mennesker kan være det, der hver Dag lever paa Livets Solside og intet kender hverken til Sorger eller Savn.

Jeg forstod dem ikke. Men det var naturligvis min Fejl. Jeg glemte at huske paa mig selv.

Thi hvad var jeg selv andet end saadan en mærket Stakkel, et lemlæstet Væsen, der maaske aldrig naaer at blive noget som helst værd for Livet, naar det endelig kommer til Stykket.

Og jeg var jo dog selv glad. Brændende glad. Hvorfor nægte det. Og jeg længtes saa usigeligt efter den Dag, da jeg skulde gense min Hjemegn og mit Hjem.

Jeg har aldrig længtes som i den Tid, jeg laa paa Lasarettet.

Jeg længtes som et Barn, indtil Graad, undertiden.

Jeg længtes efter alt det, jeg havde kær deroppe. Den blaa Fjord. Skoven. Gaarden og Haven og Markerne. Og Sproget. Disse kære, skønne Klange.

Først og sidst du: Disse kære, skønne Klange. Min Moders Maal og mine Fædres.

Sødt i Lyst og sødt i Nød .... som vi synger og nynner om det.

Min Ven saa paa mig og nikkede stille.

— Ja, det forstaar du vel ikke. Ikke *helt* i hvert Fald, sagde han saa ....

Jeg vil inderligt haabe, at du heller aldrig skal komme til at forstaa det .... *som vi.*

XII.

Det var en uendelig lang Dag, den Dag jeg rejste hjem, og jeg syntes, at Vejen aldrig vilde faa Ende. Og samtidig var Rejsen pinlig for mig. Der var saa mange Mennesker, der spurgte mig ud. Frittede. Blev ved at fritte indtil Næsvished. Og de, der ikke spurgte, saa paa mig med nærgaaende og medlidende Blikke.

Jeg maatte til sidst krybe sammen i en Krog og være baade blind og døv for at slippe for al denne Spørgen, al denne ynksomme Medlidenhed, som jeg slet ikke bad om og som var mig saa uendelig imod ....

Da jeg nærmede mig min Hjemegn og kom ind paa den lille, sneglende Klingelbahn, følte jeg mig saa grædefærdig dybt bevæget. Min Mund bævede, og jeg var tom i mit Bryst, som var al Luft pumpet ud af mine Lunger.

Da Toget kørte ind paa den lille Jernbanestation, rev jeg Vinduet op og stirrede ud.

Det var altsammen saa lykkelig gammelkendt. Navnet med den snærrende, fremmende Klang. Forstanderen, der stod stram og stiv, som den gamle Underofficer med stort Germanerskæg, han var. Blomsterne i Stationsbyg-

ningens Vindueskarme. Konens og Børnenes Ansigter mod Ruderne. Asfaltduften fra Peronens solbagede Bund.

Og der henne stod jo min Far. Min velsignede, gamle Far. Jeg syntes, han var ældet stærkt. Hans brede Ryg, der før havde været saa stejl og fribaaren rank, var dukket og træt. Og hans Ansigt var ligesom tæret efter en lang Sygdom.

Hans Blik fulgte Toget fra Kupé til Kupé. Jeg vinkede til ham og kaldte:

— Far.

Han saa efter Lyden og stirrede et Øjeblik paa mig.

Først gled der et Drag af Studsen hen over hans Ansigt. En pludselig Undren, som naar man ser noget, man ikke havde ventet. Men saa syntes jeg, han vaklede et Par Skridt tilbage, da han blev klog paa, hvem det var, der kaldte. Han bøjede Hovedet og pressede Hænderne mod Øjnene.

Jeg tror, han græd.

Saa sprang jeg ud af Kupéen og straks efter var jeg henne hos ham.

Han slog Armene om min Hals og kyssede mig heftigt paa bægge Kinder. Og samtidig kom det gennem hviskende Skælven:

— Aa Gudskelov, at vi dog har dig igen .... Velkommen hjem, min kære Dreng .... Velkommen .... Velkommen .... Gudskelov baade for Mor og mig og os allesammen .... aa Gud, aa Gud, hvor har det været strengt for os ....

Han rystede mig, som man ryster et Menneske i overstrømmende Glæde. Og derefter tog han mig under Armen.

— Jeg kunde jo næsten ikke kende dig straks, smaasmilede han saa. Du har forandret dig .... noget .... Men du ser ellers helt rask ud.

— Ja, ikke sandt, sagde jeg. Helt rask. Det synes jeg ogsaa selv.

Jeg smilede.

Jeg huskede, at saadan sagde de ogsaa altid paa Lasarettet.

Hvor er Ordene dog ens, naar de skal trøste og oplive. Og samtidig — hvor er Menneskene dog naive. Baade dem, der trøster og dem, der trøstes ....

Saa kørte vi henad Landevejen mod mit Hjem, og mit Sind sugede med blussende Iver al den gammelkendte og skønne Frodighed ind. Den hvide Landevej med Poplernes Duft. De levende Hegn med de vilde Roser. De hvidkalkede, straatækte Gaarde. Den blaa Fjords sommerblanke Lysen.

Det var jo altsammen ganske, som da jeg for snart to Aar siden drog hjemmefra. Saadan syntes jeg i hvert Fald. Jeg kunde ingen Forandring se.

Min Far havde siddet tavs en Tid og skottet om mod mig. Jeg mærkede det godt, og jeg forstod ogsaa hvorfor. Han maatte først være fortrolig med mit Ansigt, inden han kunde føle sig rigtig fortrolig med mig selv, og han hørte for Resten aldrig til de meget talende.

Vi kørte forbi en af de store Gaarde. Den laa lige op mod Landevejen, saa fredeligt, saa badet i Sol. Og Frugttræernes Blomster dryssede deres skære Sne over de lyse Plæner.

— Manden dér faldt allerede i September, sagde min Far saa. Og to Sønner er ogsaa borte. Der er ikke flere Mænd tilbage nu i den Slægt.

Jeg vendte mig om og saa hen mod Gaarden.

Saa Solens Blink i de blanke Ruder ikke ud som Glans fra Øjne, der var duggede af Taarer .... Var Æbletræernes Dryss over de lyse Plæner ikke som Blomsterne paa friske Grave ....

Jeg syntes det nu. Jeg syntes samtidig, at Egnen blev mig en anden og fremmed i al sin Hjemlighed. Solskinnet og Frodigheden var der. Skoven og Fjorden og

det altsammen. De gamle Gaarde og de fede Marker. Men alligevel ....

Lidt efter var vi oppe paa en Bakke og kunde se langt ud over Egnen og hen over Fjorden og Bankerne paa den anden Side.

Min Far sad og pegede med Pisken mod Husene og Gaardene rundt omkring.

— Dér er Manden borte, og dér er Sønnen det, sagde han. Dér er bægge Sønner faldet. Og dér har de mistet Svigersønnen .... ham der lige var blevet gift .... du véd. Manden i Gaarden derovre kom hjem til Jul som Invalid .... Og Sønnen dér er blevet blind ....

Det var om Død og Sorg altsammen, det han fortalte i tyste, vemodige Ord. Der var næppe én Gaard eller ét Hus, hvor ikke Døden havde slaaet sit Kors paa Porten, eller hvor ikke Sorgen eller Lemlæstelsen var Gæst ....

Jeg saa hen over det lyse Land. Jeg syntes, Farven var blevet en anden. Der var Sol nok. Men der var ingen Glæde i dens Skin. Der var Grøde og Frodighed nok. Men der var ingen Smil over den frodige Svulmen.

Den friske Sommervind legede gennem Poplernes Kroner og gennem Hegnenes Krans, over Markernes skiftende Tavl og langs ad Vejens spraglede Grøfter. Den stribede den blaa Fjord og den puslede gennem det modnende Korn.

Men det var ikke de gamle Somres glade Nynnen.

Det lød som en stille Klage, som en angstfyldt Hulken, der svøbte sig langs Gaard og Gavl og hvidskede om Sorger og Savn til hvert et Straa, til hver en Blomst, til hvert et Blad. Og til hver en lille klukkende Bølge paa det sommerlyse Vand.

Jeg saa det saa tydeligt nu. Og jeg forstod det.

Det var ikke en Egn i Sommerfryd. Det var en Egn i Sorg. Der laa Graadblink i Solens Strejf og der laa Klage i Sommervindens Hvidsken.

Det var ikke Glæde, jeg var kommet hjem til. Det var ikke mit gamle, skønne Land, der tog mig i sine Arme

med et Smil. Det var en tavs og træt Egn, hvor man græd bag de lukkede Døre, og hvor Nætterne var hvileløs Længsel, skælvende Angst og al en frygtelig og ubarmhjærtig Tids bundløse Jammer.

Jeg havde forladt saa meget ondt .... Jeg var kommet hjem til saa meget endnu ondere.

Jeg var kommet hjem til dem, *der skulde bære Sorgerne.* Og det er tungere, uendelig meget tungere, end at lide Døden eller se andre lide den.

For Sorgen aflader aldrig. Og dens Øjne har altid Graad ....

Da vi kørte ind i Gaarden, saa jeg et Glimt af min Mor i Døren. Men hun forsvandt igen, inden jeg fik givet hende det første Nik,

Min Kæreste stod midt paa Gaardspladsen. Hendes Ansigt var ikke det samme glade og milde som før. Der var kommet det samme tunge og vemodige Træk om hendes Mund som det, jeg kendte fra Lasarettets Kvinder. Den daglige, tavse Længsel og Uvished, Angsten og Nattens Pinsel havde ogsaa præget hende.

Jeg syntes, hun var kommet til at se gammel ud. Og hun var endnu ikke fyldt to og tyve.

Hun faldt mig om Halsen, næsten inden jeg var kommet af Vognen. Hun sagde intet. Hun bare græd, knugede sit Legeme mod mit og gemte sit Ansigt mod min Skulder.

— Naa, du kan da kende ham igen, sagde min Far .... Det var daarligt nok, jeg kunde .... lige straks ....

Hun saa paa mig og vendte sig derefter om mod min Far, idet hun sagde:

— Saadan *vidste* jeg, at han saa ud .... Saadan saa jeg ham altid. Baade i mine Tanker ved Dag og i mine Nætters Drømme.

Saa gik vi ind i Dagligstuen.

Min Mor stod henne ved Bordet. Hun var bleg, og der var noget forskræmt og fortvivlet over hendes Blik.

Hun stirrede et Øjeblik paa mig ligesom i Angst. Saa segnede hun om paa en Stol og gemte sit Ansigt i sine Hænder.

— Er det *min* Dreng .... Er det *min* Dreng ....

Det kom som en bristende Klage. Jeg kunde se, at hun hulkede. Jeg forstod, at mit Ansigt havde skræmmet hende. Og det tomme Trøjeærme ogsaa.

Jeg gik hen og lagde mig paa Knæ foran hende, mens jeg hvilede min Arm om hendes Liv og mit Hoved i hendes Skød.

Saadan gjorde jeg altid som Dreng, naar hun var bedrøvet.

Saa mærkede jeg hendes Haand i stille Strøg over min Nakke. Hvor var den dog blød, den Haand. Hvor var de dog livsalige, disse stilfærdige Strøg ....

Er der nogen, der forstaar at kærtegne som en Mor .... Er der noget i Verden, der kan rumme saa brændende en Lykke ....

Noget efter tog hun mig om Hagen og løftede mit Ansigt op. Vore Øjne mødtes. Hendes var blanke og blide. Et uudgrundeligt Dyb af Kærlighed at stirre ind i.

Hendes Ansigt var graat, og det skælvede omkring den sammenknebne Mund. Men jeg kunde se, at hun var glad. Glad uden Ord og uden Lyd.

Saa mærkede jeg hendes Læber mod min Pande. Det var som en Højtid for mig. Og derefter sagde hun, hviskende og stille:

— Min egen store Dreng .... Min egen store Dreng .... Gud ske evig Tak, at jeg har dig igen ....

Der gled et lille, vemodigt Smil hen over hendes Ansigt, og som følte hun pludselig Trang til at sige noget, der rummede lidt af hendes kønne, varme Lune, føjede hun til, mellem Smil og Graad:

— Men du *er* ikke saa køn en Dreng, som da du rejste ...

Saa tog Graaden hende, og hun bøjede sit Ansigt ned over mit ....

Saadan var min Hjemkomst. Jeg havde glædet mig til den, og den gav mig al den Glæde, jeg kunde ønske. Den var hverken stormende eller blussende. Den var svøbt i Vemod. Men den rummede al den stille og dybe Kærlighed, der ikke behøver andre Udtryk end et Blik eller et Strøg med en skælvende Haand for at finde Vej til det rigeste og bedste i éns Sind.

Men ellers var det ikke Glæde, jeg var kommet hjem til.

Det var en sorgpint Egn og sorgpinte Mennesker. Der var sikkert ikke ét Hjem, hvor man ikke græd over et Liv, der var taget, eller et Legeme, der var mishandlet.

Og samtidig var Nøden saa usigelig stor.

Hvad skulde de gøre i alle de smaa, fattige Hjem, der havde mistet deres Forsørger .... De kunde kun lide. De kunde kun sidde Dag for Dag med graadtunge Øjne og stirre ind i en Elendighed, der blev dybere og dybere og mere og mere trøstesløs.

Man hjalp dem, saa godt man kunde. Man trøstede hinanden med alt, hvad man evnede af gode Ord og milde Hænders Gaver. Men det var jo kun en fattig Trøst for alt det, der var tabt.

Og ingen kunde skaffe Raad for de lange, søvnløse Nætter og for Dagenes grædende Pine.

Jeg kom en Gang imellem, sammen med Far, hen til et lille Husmandshjem, vi kendte. Baade hun og han havde tjent hos os for nogle Aar tilbage. Nu var han i Felten lige siden Krigens Begyndelse, og hun maatte passe det altsammen hjemme. Ogsaa hans gamle Mor, der var lam og aflægs ....

Den gamle Farmor sad henne i sin Krog Dagen lang og læste i sin Brudebibel med Sølvspænderne, og der var ikke mange Timer paa Dagen, da der ikke laa Graad og stred i den unge Kones Øjne.

Og som hun stirrede paa sin Dreng undertiden. Det var, som søgte hun i *hans* Træk al Vederlag for ham, hvis Skæbne aldrig forlod hendes Tanker ....

Jeg kan tænke mig hendes Nætter, hvor hvert vaagent Minut var en Bøn for ham og hans Liv .... Hun sagde mig det sidenhen .... Hun havde bedt i den dybeste Vaande. Og hver Gang hun saa mig, hvem Krigen havde mærket, jog der et Rædselens Gys gennem hendes Krop.

Maaske var det ikke altid Døden, hun gruede mest for. Men det var Uvisheden, der nagede. De Lidelser, som han maaske maatte udstaa. Smærterne, som han maaske maatte bære. Og saa det, at han maaske groves ned i et fremmed Lands Jord, uden at hun nogen Sinde fik at vide hvor.

Der kom én eneste Gang et Kort fra ham ovre fra Øst. Han havde det godt, skrev han, og var ved godt Mod.

Det var baade hans første og hans sidste Hilsen ....

Saadan gik Dagen i dette Hjem. Der blev hvisket om Dagens Dont, og der blev tiet. Det, de frygtede, fik aldrig Ord. Men de forstod hinanden alligevel. Og i smaa Haandtryk, naar de gik hinanden forbi, laa den Smule Trøst, som varmede og gjorde godt en kort og stille Stund ....

Saa var det en Eftermiddag, min Far og jeg sad derhenne.

Vi sad og saa ud over Markerne, der laa badet i Sol, og den krinklede Vej, der lyste hvidt mod det grønne.

Der havde været ensomt paa Vejen den hele Dag. Der var i det hele taget altid saa ensomt paa Vejene.

Bedst som vi sad, saa vi Kommuneforstanderen komme stavrende. Han gik saa tungt i de Tider. Han havde saa mange triste Budskab at bringe.

Da den unge Kone saa ham komme, sprang hun op med et Sæt og greb sig til Hjærtet. Og hendes Ansigt blev graat og gustent med det samme.

— Nu kommer det, hvidskede hun. Nu kommer det.

Den gamle Farmor saa vist paa hende henne fra sin Krog.

— Hvad kommer der? spurgte hun. Men hun fik intet Svar.

Saa vendte den unge Kone sig imod Døren. Hendes Øjne stirrede som den stirrer, der ser alting gaa til Grunde omkring sig, og hun pressede de knyttede Hænder mod Tindingen.

Vi kunde høre Klinken paa Yderdøren klirre. Men vi rørte os ikke. Vi sad tavse med tilbageholdt Aandedræt. Der klang nogle tunge Trin ude i Forstuen, og en stille Rømmen bagefter.

Lidt efter lukkede Kommuneforstanderen Døren op og traadte ind i Stuen.

Den unge Kone rakte Hænderne frem imod ham som i Bøn. Hun vilde spørge. Men Ordene fandt ingen Vej gennem hendes Strube. Ogsaa han var tavs, mens han saa hen mod den gamle Farmor, der stirrede op fra sin Bibel.

Hun strøg sig stille over Øjnene, og mens der gik et Drag af angstfuld Bæven over det gamle, livsfurede Ansigt, spurgte hun:

— Er Hans ....?

Mere fik hun ikke sagt. Saa gik den unge Kone tungt og segnefærdig hen over Gulvet, lagde sig paa Knæ foran hende og gemte sit Hoved mod den gamle Bibel, der laa i hendes Skød.

Henne fra Døren hviskede Kommuneforstanderen:

— Ja, han er .... for lang Tid siden .... i Rusland ....

Min Far drog Drengen ind til sig og klappede ham paa Kinden. Han saa op med bange Øjne, og bagefter gled hans Blik hen mod hans Mor og mod hans Farmor, der hviskede, mens hun strøg Svigerdatteren over Haaret:

— Herren gav .... Herren tog .... Herren gav .... Herren tog ....

Jeg ser det endnu altsammen for mig, sagde min Ven stille. Jeg tror hellere, jeg tog Krigens Rædsler én Gang til end de Sorgens Timer, der fulgte efter.

For *er* der noget tungere end det, at den, man ret af Hjærtet fik kær, vejres bort som et Fnug i Blæst.

Saa uendelig meget for én. Saa uendelig lidt for det hele ....

Det er kun *et* lille Billede fra min Hjemegn. Men det staar prentet med samme Styrke som meget andet i mit Sind. Og det rummer den samme Pinsel.

I det hele taget: Hvad mon det bliver for en Slægt, den der lever Krigen over i mit gamle Land? Der bliver jo ikke én eneste Glæde tilbage til den. Der bliver jo ikke ét eneste Smil af Lykke.

Hvert Hjem faar sine Dødes Minde at frede. Hvert Hjem faar sine tunge Sorger at bære. Og intet af det har *den* skønne og store Lidelsens Baggrund, der kan forsone baade Sorgen og Døden. Eller i hvert Fald mildne den ....

Det er under Pligtens haarde Aag altsammen, det, der leves og lides derhjemme. Der staar Hæder om mange Navne. Men der følger Taarestrømme efter.

Og under Trykket af alt det frygtelige, de maa opleve og døje, skal Fremtidens Liv leves. Det bliver en Slægt med tunge Sind og mange syge Tanker. Baade dem, der var med og stod det igennem, og dem, der var hjemme.

En fattig Slægt og en glædesforladt Slægt.

De kaldte *mig:* Den tavse Dansker ....

De havde Ret.

Men alle de andre da .... Hvad dem .... Mon deres Navn ikke bliver det samme. Jeg tror det.

Jeg tror, der vil blive saa tung og trøstesløs en Tavshed dér, hvor der før var saa meget Styrke, saa meget Glæde, saa meget Tro og saa mange, skønne Haab.

Den tavse Dansker ....

Ikke sandt. Jeg tror, det vil blive Navnet for dem alle.

Thi Mindet lever lykkeligst i det stille. Og de store Sorger har ingen Ord.

